

SOMA
İŞ CİNAYETİ/KAZASI
GÖZLEM, AKTARIM VE
TEKNİK İNCELEME
RAPORU
KASIM, 2014

BOĞAZIÇI SOMA DAYANIŞMASI

www.bogazicisomadayanismasi.boun.edu.tr

facebook/Bogazicisomadayanismasi

@bogazicisomaya

İÇİNDEKİLER

I. SUNUŞ	4
II. ARAŞTIRMA NASIL YAPILDI?	6
III. SOMA KAZASI TEKNİK İNCELEMESİ	7
Soma Linyitleri.....	7
Risk faktörleri.....	12
Yeraltı Madeninde İş Düzeni.....	14
Madende İş Güvenliği	16
Çevre sorunları	18
“Kaza” Üzerine.....	23
Sonuç.....	27
Öneriler:	29
Üretim.....	29
İş Düzeni:	29
Denetimler.....	30
Acil Durum Müdahale.....	30
IV. SOMA 'NIN GÖZÜYLE KAZA, ÖNCESİ VE SONRASI.....	32
KAZA ÖNCESİ	33
Soma'da Birleşen Hayatlar.....	33
Madene Giriş/İşe Alım Süreci.....	36
Sendika	37
Madene Giriş Öncesi Eğitim	40
Madende Çalışma Koşulları	41
Denetim Alanındaki Hayati Sorunlar	47
OLAY AKTARIMI.....	49
İş Kazası/Cinayeti.....	49
Kurtarma Operasyonu	52
KAZA SONRASI.....	55

Soma'nın Sonrası	55
Borçluluk.....	57
Hukuki Süreç.....	58
Facia Sonrası Sendika ve Örgütlenme.....	63
Ziyaretler ve Yardımlar	64
Kadınların Durumu.....	68
Facia Sonrası Gündelik Hayatta Kadınların Yaşadıkları Sıkıntılar	72
Kadınlar için İş Olanakları	73
Kazayı Takip Eden Süreçler	74
<i>V. BÜYÜME'DEN KATLIAMA: TÜRKİYE'DE İŞ CİNAYETLERİNİN İKTİSADİ ARKA PLANI .....</i>	<i>78</i>
TÜRKİYE'DE TARIM	92
TÜRKİYE'DE ENFORMALİTE.....	97
Sonuç.....	100
TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKET	101
Sonuç.....	106
VI. "SOMA'YI HATIRLAMAK:HAKİKAT, ADALET, MÜCADELE" SEMPOZYUMU SONUÇ BİLDİRGESİ (24-25 EKİM 2014).....	109
REFERANSLAR.....	114

I. SUNUŞ

Bu rapor 301 madencinin hayatını kaybettiği, 13 Mayıs 2014'te Soma'da yaşanan iş cinayeti/kazasının ardından oluşturulan Boğaziçi Soma Dayanışması tarafından hazırlanmıştır. Boğaziçi Üniversitesi öğretim görevlileri, çalışanları ve öğrencilerinin dahil olduğu Boğaziçi Soma Dayanışması, bu incelemeyi, iş cinayetini oluşturan koşulları, ekonomik, sosyal, tarihsel bakımlardan anlamak, olayı bir dönüm noktası olarak alıp iş cinayetinin farklı bağlamlarda kapsamlı bir haritalandırmasını ortaya koymak niyetiyle kamuoyuna sunmaktadır.

Raporda kullanılan veriler Mayıs, Temmuz ve Eylül aylarında bölgedeki işçiler, sendikacılar, SOMA Madencilik yetkilileri ile yapılan görüşmelere dayanmaktadır.

Rapor temelde dört bölümden oluşmaktadır. Raporun “Soma Kazası Teknik İncelemesi” isimli ilk kısmında, mühendislik ve ekonomi bölümü öğretim görevlilerince hazırlanan ve Soma Eynez madeninde gerçekleşen kazanın ayrıca Soma'da bulunan diğer madenlerdeki koşulların teknik ve materyal analizi sunulmaktadır.

Raporun ikinci kısmı Soma madenlerindeki 13 Mayıs 2014'teki iş cinayetini/kazayı, çalışma koşulları, denetim, işe alım süreci, sendikaların durumu ve köylülerle yapılan görüşmeler

üzerinden Soma çevre köylerini ilçeye göçe zorlayan tarım alanındaki hayati dönüşümleri büyük oranda görüşmecilerin aktarımlarından yola çıkarak sunmaktadır.

“Büyüme’den Katliama: Türkiye’de İş Cinayetlerinin İktisadi Arka Planı” başlıklı üçüncü kısımda ise sendikal örgütlenme, kayıtdışı ekonomi, ülkemizdeki büyüme ve kalkınma ile tarım alanlarındaki dönüşümler üzerinden Soma işçisini madenlere mecbur bırakan genel dönüşümler aktarılmaktadır.

Son bölümde ise Soma Dayanışması’nın 24-25 Ekim 2014 tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi’nde gerçekleştirdiği Soma’yı Hatırlamak: Adalet, Hakikat, Mücadele sempozyumu sonuç bildirgesine yer veriliyor. Bu raporun Soma’da gerçekleşen iş cinayeti/kazasına karşı adaletin tesis edilmesine bir katkı sunması ümidiyle.

Boğaziçi Soma Dayanışması

II. ARAŞTIRMA NASIL YAPILDI?

13 Mayıs'ta Soma Eynez madeninde meydana gelen patlamadan sonra Boğaziçi Soma Dayanışması olarak birçok kere bölgeye gittik; Soma, Savaştepe, Kınık, Dursunbey gibi yakın ilçeleri ve köyleri gezdik, gözlemlerde bulunduk. Bu rapordaki veriler Mayıs, Temmuz ve Eylül aylarında Soma, Kınık ve Savaştepe'deki maden işçileri, sendikacılar, maden mühendisleri, Soma Kömür İşletmeleri AŞ yetkilileri, kadınlar, bölge esnafı, Soma civarındaki Akçaavlu, Dualar, Ularca, Karaçam köylerinden 100'e yakın görüşmeciyle (bunların 60'a yakını işçilerden oluşmaktadır) yapılan mülakatlara dayanmaktadır. Görüşmeler birebir derinlemesine mülakatlar ve odak grup toplantısı şeklinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada ayrıca gazete haberleri ve Web sitesi taramalarından da yararlanılmıştır.

Kurumlar adına konuşanlar dışında, metinde görüşmecilerin gerçek isimlerini gizlilik ilkesi gereği kullanmamayı tercih ettik.

III. SOMA KAZASI TEKNİK İNCELEMESİ

(Doç. Dr. Nuri Ersoy, Prof. Dr. Ali K. Saysel, Prof. Dr. Fikret Adaman)

11-12 Temmuz 2014 tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi Çevre Bilimleri Enstitüsü'nden Prof. Dr. Ali Kerem Saysel, Boğaziçi Üniversitesi Makine Mühendisliği Öğretim Üyesi Doç. Dr. Nuri Ersoy ve Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden Prof. Dr. Fikret Adaman'dan oluşan bir ekip olarak Manisa ili Soma ilçesini ziyaret ettik. Ziyaret sırasında İmbat Madencilik A.Ş.'nin rüdvans sistemi ile işlettiği yeraltı ocağını, Soma Kömürleri A.Ş.'nin işlettiği Eynez yeraltı ocağını Soma Eynez Merkez açık ocağını ziyaret ettik. Bir başmühendis, bir üretim müdürü, iki teknik nezaretçi, bir tahlisiye amiri, bir vardiya amiri ve dört genç mühendis, başçavuş, çavuş ve usta rütbelerinde on kadar işçi, Soma Kaymakamı ve Soma Termik Santrali AR-GE Müdürü ile yaptığımız görüşmeler sonucunda aşağıdaki noktaları saptadık:

Soma Linyitleri

- a) Soma havzasında toplam 717 milyon ton kömür olduğu tahmin ediliyor ve yerüstü ve yeraltı işletmeciliği (payı 6 milyon ton) ile yılda yaklaşık 10 milyon ton kömür üretimi yapılıyor. Soma havzasının Google Earth'den alınan uydu görüntüsü Şekil 1'de görülüyor. Yerüstü işletmelerinin tümünü Ege Linyitleri işletmesi (ELİ) kendisi işletiyor. ELİ aynı zamanda tüm havzadaki kömür yataklarının ruhsat sahibi. Bir damarın yerüstü işletmesi ile üretilmesinin rantabl olup olmadığı kömür damarının üstünde bulunan ve dekapaj yapılması gereken örtü tabakasının kalınlığına bağlı. Eğer açık işletme rantabl değilse yeraltı işletmesi tercih ediliyor. Açık işletme yönteminde dekapaj işleri, yani kömür damarının üstündeki tabakaların alınması işini taşeron marifetiyle yapılıyor. Kömür damarına ulaşıldığında kömür üretimini ELİ gerçekleştiriyor. Açık işletme ile rantabl bir şekilde üretilmeyen kömür damarları ise

yeraltı madenciliği ile üretiliyor. Soma havzasında yeraltı işletmeciliğini rödovans ya da hizmet alımı sözleşmesi ile özel şirketler yürütüyor. Şu anda üretim yapan iki işletme var: İmbat Madencilik A.Ş. ve Soma Kömürleri A.Ş. Daha önce başka bir ocağı işleten Uyar Madencilik iflas etmiş. Görüştüğümüz işçiler, bunun hileli bir iflas olduğu ve bu şirketin çalışan işçilerin çoğuna tazminat borcu olduğu iddia etti. Bunun dışında Demir Export (Koç Holding) yeni bir ocağı üretime hazırlıyor.

Şekil 1. Soma havzası linyit madenlerinin uydu görüntüsü

- b) Rödovans sisteminde maden ocağının ruhsat sahibi olan ELİ, rödovans sözleşmesi ile özel şirkete devrettiği ocaklarda üretilen kömürün %15'ini bedelsiz alıyor, geriye kalan kömürü ise sabit bir fiyattan alıyor. Hizmet alımı sözleşmesi ile yapılan üretimde ise ton başına saptanan sabit bir hak ediş ödeniyor. Temelde iki sistemin pek farkı yok.
- c) Soma havzasında kömür damarı kalınlıkları 20 m civarında ve bu oldukça istisnai bir cevher zenginliği sağlıyor. Yerüstü işletmesinde kömür üretim maliyeti yeraltı işletmesinin onda biri oranında. Dolayısıyla yerüstü üretimi çok karlı bir işletme.

- d) Yeraltı ocaklarında kömür üretimi çökertmeli uzun ayak yöntemi ile yapılıyor. Uzun ayak yöntemine ilişkin bir animasyon için şu linke bkz.: <http://www.youtube.com/watch?v=NsiGV7lmNXE>

Not: Bu animasyon çok düzenli ve güvenli bir ocak planı sunuyor, Soma'daki ocaklar bu kadar düzenli değil.

Uzun ayak yöntemi ile işletilen panolarda teknolojik gelişmişlik sırasına göre klasik, yarı mekanize ve mekanize sistemler kullanılıyor. Klasik yöntemde tavan ağaç ve çelikle, yarı mekanize sistemde hidrolik pistonlarla, mekanize sistemde ise hidrolik bir sistem vasıtasıyla tahkim ediliyor. Tahkim edilen bölgenin önündeki kömür alındıktan sonra tahkimat ilerletilerek üretimi tamamlanmış bölgenin üzerindeki tavan çökertiliyor. Klasik ve yarı mekanize sistemlerde kömür dinamitle gevşetilerek kürekle konveyör sistemine aktarılarak alınıyor. Yarı mekanize bir tahkimat Şekil 2'de görülmektedir. Ayrıca bu sistemlere ilişkin bir simülasyon için bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=jgpGHtuDmVM>

Şekil 2. Yarı mekanize ayak [Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2012 Yılı Faaliyet Raporu]

Tam mekanize sistemde ise kömür, kesici ile kesilip konveyöre akıyor. Bu yöntemlerin dışında çok ilkel bir yöntem olan “karatumba” yönteminin de kullanılmakta olduğu ifade edildi. Bu yöntemde de kömür damarı içine bir galeri açılarak galerinin sonunda dinamitle tavan çökertilerek kömür alınıyor. Tam mekanize bir sistem Şekil 3’de gösterilmektedir. Ayrıca bu sistemlerin nasıl çalıştığını görmek için bkz.: <http://www.youtube.com/watch?v=649dZPCTD30>
<http://www.youtube.com/watch?v=bXORrVmxwbM>

Şekil 3. Tam mekanize ayak [Kaynak: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu 2012 Yılı Faaliyet Raporu]

- e) İşletmelerde üst yönetimde çalışan mühendisler, tam mekanize sistem yatırımının çok maliyetli olduğunu, bu yatırımın geri dönüşünün uzun yıllar aldığını, yatırımın rantabl

olması için rödovans sözleşmesinde belirtilen toplam rezervin yeterli büyüklükte olması gerektiğini ve sözleşmede belirtilen ve işletilen cevher üretildikten sonra ekipmanın kullanılacağı yeni sahaların işletilmesinin garanti altına alınması gerektiğini belirttiler. Rödovans ya da hizmet alımı sözleşmesiyle saptanan fiyatın çok az bir kâr marjı içerdiği ve tam mekanize sistem yatırımı için yeterli birikimi çoğu zaman sağlayamadığını ifade ettiler.

- f) Ege Linyitleri İşletmesi 2012 yılında toplam 11,9 milyon ton kömür satarak 1,4 milyar TL tutarında net satış hasılatı ve 326 milyon TL kar elde etmiş (2012 Sayıştay raporu¹)
- g) Tablo 1 Sanayii kullanımı amaçlı Soma kömürlerinin birim üretim maliyetleri ve piyasa satış fiyatlarını göstermektedir. Bu tablodan görülebileceği üzere, ELİ'nin kendi ürettiği ve rödovans sözleşmeleri ile temin ettiği kömürlerin birim üretim maliyetleri ile Soma kömürlerinin piyasa satış fiyatları arasında muazzam bir fark var ve bu fark ELİ'nin karlılığını açıklıyor.

Tablo 1. Sanayii kullanımı amaçlı Soma kömürlerinin birim üretim maliyetleri ve piyasa satış fiyatları²

Yıkılmış kömür	ebat	ton	TL	maliyet TL/ton	Piyasa fiyatı
-	(05-10)mm	598.414	78.488.159	131,16	220
-	(+18)mm	1.164	156.075	134,09	bilgi yok
-	(10-18)mm	55.036	7.650.906	139,02	340
-	Mikst	1.301.689	90.636.746	69,63	bilgi yok

¹ Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyit İşletmesi Müessesesi 2012 yılı Faaliyet Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Rapor Değerlendirme Kurulu tarafından kabul tarihi: 04.10.2013

² Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Sınırlı Sorumlu Ege Linyit İşletmesi Müessesesi 2012 yılı Faaliyet Raporu, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Rapor Değerlendirme Kurulu tarafından kabul tarihi: 04.10.2013

Toplam (1)		1.956.303	176.931.886	90,44	
Torbalanmış kömür					
-	(+18)mm	754.935	113.566.658	150,43	355
-	(10-18)mm	190.260	29.157.893	153,25	355
Toplam (2)		945.195	142.724.551	151,00	
Toplam(1+2)		2.901.498	319.656.437	110,17	

Bunun dışında Soma Termik Santral İşletmesi (SEAS) da 2012 yılı içinde ELİ'nin bağlı bulunduğu TKİ'den 78,54 TL/ton birim ortalama fiyatı ile 6.860.168 ton kömür almış. Rödivanslı ya da hizmet alımı yöntemiyle işletilen ocaklardan elde edilen bu kömürün birim maliyetinin 70 TL olduğu tahmin edilmektedir. SEAS 2012 yılında 744 milyon liralık net satış hasılatından 36 milyon lira kar elde etmiştir.

Risk faktörleri

- h) Yeraltı maden işletmeciliği risk faktörlerinin sayısının ve gerçekleşme olasılıklarının son derece yüksek olduğu bir iş kolu. Kömürün oksijen ile temas etmesi sonucu kendiliğinden yanması, cevher içinde metan gazı ceplerinin bulunması, maden içinde her zaman için dinamit kullanılması, tahkimatın yetersizliğinden dolayı çökme riski, monoray ve kulikar gibi hareket eden mekanik sistemler, işletme eskidikçe maden planının çok karmaşık hale gelmesi, çeşitli ekipman ve tahkimat parçalarının sürekli madene girip çıkması nedeniyle düzenli depolama yapılmaması nedeniyle çalışma ortamının çok dağınık olması, v.b. çok sayıda risk faktörü mevcut. Soma Kömürleri A.Ş.'nin işlettiği Eynez yeraltı ocağını ziyaret ettiğimiz sırada barajlanan ocak girişindeki (Şekil 4) ve civarındaki dağınıklık ve düzensizlik dikkatimizi çekti. Şekil 5'den de görülebileceği gibi boru, kablo, ray, vs. malzemeler düzensiz bir şekilde ortalığa saçılmış durumdaydı. Bu dağınıklığın kaza ve kurtarma çalışmaları sırasında mı oluştuğunu sorduğumuzda aldığımız yanıt, genelde manzaranın bu şekilde olduğu, madenciliğin sürekli bir tahkimat, kablo, boru ve ray döşeme faaliyeti gerektirdiği için çok derli toplu bir malzeme depolama beklememek gerektiği ifade edildi.

Şekil 4. Soma Kömürleri A.Ş.'nin işlettiği ve kazanın meydana geldiği Eynez Yeraltı İşletmesi'nin barajlanan girişi

Şekil 5. Soma Kömürleri A.Ş.’nin işlettiği ve kazanın meydana geldiği Eynez Yeraltı İşletmesi’nin girişi etrafında dağınık bir durumda duran çeşitli malzemeler.

- i) Madende bu risk faktörlerinin tümü sistemik bir yaklaşımla sürekli olarak denetim altında tutulmak zorunda. Bu sorumluluk düz işçiden tepe yönetimine kadar tüm maden çalışanlarının omuzlarında. Deneyimli bir maden ustası bunu şu şekilde ifade ediyor: “Siz madeni dinlerseniz maden sizinle konuşur.” Yani madende bir risk faktörü gerçekleşmeden önce belli sinyaller veriyor. Bu sinyallere göre hemen önlem alınması gerekiyor ve hiç ihmale gelmiyor.

Yeraltı Madeninde İş Düzeni

- j) Madende askeri hiyerarşiye benzer hiyerarşik bir düzen içinde çalışma yapılıyor. Düz işçiler getir-götür işlerine bakıyor, ayaklarda deneyimli ustalar ve yanlarına verilen birer acemi yedek kazı işinde çalışıyor. 100 metrelik her ayakta bu şekilde on kadar ekip kazı yapıyor. Onların başında birkaç çavuş ve bir başçavuş, bir maden teknikeri

var. Bu şekilde iki-üç ayak bir mühendisin sorumluluğunda bulunuyor. Bu mühendisler vardiya amiri olan daha deneyimli bir mühendise bağlı. Tüm vardiyalardan ise bir başmühendis sorumlu.

- k) Madenlerin çoğunda taşeron sistemi var, ancak bu sistem enformel bir biçimde işliyor. Taşeron, işçiler tarafından “Taşören” olarak adlandırılıyor. Kazadan sonra şirket yetkilileri taşeronu tanımlamak için “Ekipbaşı” tabirini kullanıyorlar. Dayıbaşları, belli sayıda işçiyi toplayıp bir ekip oluşturuyor. Bu ekibi zor çalışma şartlarında disiplinli bir şekilde bir arada tutmak ve üretimi kesintiye uğramadan sürdürmek için hemşerilik, belli bir süredir birliktelik v.b. gibi enformel bağlar etkin bir şekilde kullanılıyor. Dayıbaşları (kazadan sonra değiştirilen adıyla ekipbaşı) ekipteki işçilerle birlikte maden işletmesine sigortalı olarak işe giriyorlar. İşçiler, deneyimlerine göre 1200-2000 TL aralığında maaş alıyorlar. Eğer o ay içinde kaçak yapmamışlarsa, yani bütün mesai günlerinde iş başı yapmışlarsa, 200 TL devamlılık primi alıyorlar. Raporlu da olsalar bir gün bile işe gitmemek bu primin yanmasına neden oluyor. Dayıbaşlarının her işçi başına günlük 3-4 TL gibi bir parayı işletmeden kayıt dışı bir şekilde aldıkları yolunda duyular bulunmakta. Bu durumda örneğin 100 işçisi olan bir dayıbaşı işletmeden aldığı normal maaşın üstüne ayda $100 \times 3 \times 30 = 9000$ TL para aldığı ifade ediliyor. İşçilerin üretimden prim almadıkları ama mühendislerin üretime bağlı olarak 500 TL-1000 TL arası prim aldıkları yine görüşmelerden edinilen bilgiler arasında.
- l) Madenlerde işçiler kendi yemeklerini yanlarında götürüyorlar ve madende tozlu ve döküntülü bir ortam olduğu için sulu ve sıcak yemek yemelerini sağlayacak bir yemek düzeni yok. Genellikle yanlarında getirdiklerini ekmek içine katıp yemek yiyorlar. Belli bir yemek saati yok; genellikle ekip, işin durumuna göre, çalışmaya ara verip yemeğini yiyor.
- m) Sendika genellikle dayıbaşları-üst yönetim ile birlikte mafyavari bir sistem içinde çalışıyor. Kimin işe alınacağı, kimin işten atılacağı sendikanın sözü var. Sendika işçilerden kesilen primleri ve yardımlaşma sandığı kesintilerini keyfi bir şekilde kullandığı ifade edilmekt. Sendikaya üye olmayan yemek parası (günlük 1.5 TL) gibi bazı yan avantajlardan mahrum kalıyor.

- n) Genç mühendisler 1800-2000 TL civarında bir maaşla işe başlıyorlar. Prim sistemi ile maaşları 3000 TL'ye kadar çıkabiliyor. Ancak özellikle genç mühendislerin sözleri pek geçmiyor. Bir sorunu dile getirmeye çekiniyorlar, risk faktörleri arttığında ya da bir tehlike anında üretimi durdurma ve madeni tahliye etme gibi bir karar alıp uygulayamıyorlar. Bir sorun olduğunda üstlerine bildiriyorlar ve onlardan gelecek talimatları bekliyorlar ve ona göre hareket ediyorlar.
- o) Genç mühendisler işlerini kaybetme tehdidi altında Maden Mühendisleri Odası (MMO)'nun kendilerine sahip çıkmayacağını düşünüyorlar. MMO ile tek ilişkileri düzenli olarak aldıkları e-postalar ve maaşlarına yansıyan aidat kesintileri düzeyinde.

Madende İş Güvenliği

- p) Madenlerde iç denetimleri Teknik Nezaretçiler ve İş Güvenliği Uzmanları yürütüyor.
- q) Teknik nezaretçi, maden işletme faaliyetlerinde, dekapaj yapımı ve cevher üretim çalışmalarının tekniğine uygun şekilde yapılmasından ve iş güvenliği önlemlerinin sağlanması, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi için alınacak önlemlerin belirlenmesi ve uygulanmasının izlenmesi hizmetlerinin nezaretinden sorumlu ve yetkili maden mühendisidir ve iş güvenliğinden birinci derecede sorumlu. Aynı zamanda iş kazalarında birinci derecede sorumluluğu var. Bu amire bağlı olarak madenlerde dolaşan ve ölçüm yapıp risk unsurlarının tespit eden emniyetçiler var. Teknik nezaretçi saptadığı sorunları “teknik nezaretçi defterine” yazarak kayıt altına alıyor, böylece cezai sorumluluğu ortadan kalkıyor. Bu sorunların giderilmesinden üretim mühendisleri sorumlu ve teknik nezaretçinin saptadığı sorunları gidermediği takdirde cezai sorumluluğa sahipler.
- r) Maden mühendisleri arasında da çeşitli sınıflarda (A, B, ve C) İş Güvenliği Uzmanları var. İş Güvenliği Uzmanlığı sertifikasını almak için MMO'nun düzenlediği kurslara ya da özel kurslara katılmak gerekiyor ve kurslara katılabilmek için belli bir deneyim aranmıyor. Yeni mezun mühendislerin bu belgeyi alma olanağı daha fazla çünkü hem teorik bilgileri taze hem de zaman kısıtları yok. Deneyimli mühendislerin çalışma temposu yoğunluğu içinde İş Güvenliği Uzmanlığı eğitimlerine katılma olanakları daha az.

- s) Teknik nezaretçi dışında rödovans veya hizmet alımı yöntemi ile işletilen ocaklarda ELİ'nin atadığı kontrolörler var. Bunların temel sorumluluğu belli aralıklarla kömür örneği alıp kalorifik değerinin istenen standartlarda olup olmadığını denetlemek. Bu kontrolörlere işletme tarafından “çok iyi bakıldığı ve beslendiği” sık dile getirilen bir itham. Bu kontrolörlerin Asıl İşveren/Ruhsat Sahibi olarak TKİ adına davrandıkları için güvenlik denetimi yetkileri olsa da, iç güvenlik mekanizmasına dahil olup bu yetkilerini kullanmıyorlar.
- t) Madenlerde dış denetim Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü (MİGEM) ve Çalışma Bakanlığı denetçileri tarafından yapılıyor. MİGEM, madendeki faaliyetlerin iş güvenliği ve işçi sağlığı ilkelerine uygun yürütülmesini takip etmekle yükümlü. Bu denetimler çoğunlukla genç ve deneyimsiz, madende çalışmamış, bu nedenle maden, çoğunlukla de yeraltı işletmeciliği bilgisi ve deneyimi olmayan denetçi mühendisler tarafından yapılıyor. Bu mühendisler MİGEM'e KPSS ile alınıyor, herhangi bir maden ya da yer altı işletmesi deneyimi aranmıyor. Bu nedenle denetçiler çoğu zaman anlatılanları dinleyip, madeni şöyle bir gezip, bir mühendisin ifadesi ile “kolayca kandırılıyorlar.” Çalışma Bakanlığı denetçilerinin ise madencilik ile ilgili bilgilerinin çok kısıtlı olduğu dile getiriliyor.
- u) İşçi ve mühendislerin eğitimleri çoğu durumda işe girdilerinde seyrettikleri bir İş Sağlığı ve Güvenliği videosundan ibaret. Bir meslek içi eğitim programı yok. Öğrenme genellikle usta-çırak ilişkisi içinde gerçekleşiyor. Yeni işçiler daha deneyimli bir usta işçinin yanına yedek olarak veriliyor ve ondan görerek ve kendisi yaparak öğreniyor. Genç mühendisler de daha tecrübeli mühendislerin yedeğine veriliyor.
- v) İşçilere ve mühendislere herhangi bir acil durum planı anlatılmamış. Bir tehlike anında ne yapacaklarını bilmiyorlar, üstlerinin dediğini yapmakla yükümlükler. Tehlike anında ast-üst ilişkisi içinde emir-komuta zinciri çerçevesinde davranıyorlar. Emir-komuta zinciri kazanın doğası gereği kırıldığında tek tek bireyler ne yapacaklarını bilmiyorlar. Acil durum tahlisiye tatbikatları yapılmıyor. Madende tek işi arama-kurtarma olan ayrı bir ekip bulunmuyor, arama kurtarma ekibi madende üretim yapan işçiler arasından oluşturuluyor.

- w) 2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na göre çalışan sayısı 500'ü aşan işletmeler işyeri hekimi, iş güvenliği uzmanı ve diğer sağlık personelinin oluşması zorundadır. Ancak, bırakın özel sektör işletmelerini, bir kamu kurumu olan Ege Linyit İşletmeleri'nde bile bu birim henüz kurulmamış.

Çevre sorunları

- x) ELİ işlenmiş kömürü SEAS'a satıyor (Şekil 6). Soma termik santrali 990 MW kurulu güce ve altı üniteye sahip. Günde 26,000 ton kömür yakıyor ve 10,000 ton kül oluşuyor. Bunun %80'i uçucu kül ve santralin bacalarındaki elektrostatik filtreler vasıtasıyla tutuluyor. Santralde SO₂ arıtma tesisi bulunmuyor, çünkü Soma linyitlerinin kükürt oranı %1'in altında ve radyoaktivite bulunmuyor. Baca külü çimento fabrikalarına veriliyor ve çimentoya karıştırılıyor, ancak tümünü bu şekilde bertaraf etmek mümkün değil, çünkü yeterli talep yok. Kalan kül sulu ortamda uzaklaştırılıyor ve çökertme barajında çökertilerek bertaraf ediliyor.
- y) Soma'da ikinci bir termik santral kurma ihalesini Kolin Grubu'na bağlı Hidrojen Enerji Hidrojen Şirketi kazanmış. Hidrojen Enerji, 510 MW kapasiteli 2,9 milyar kWh yıllık elektrik enerjisi üretecek bir termik santral kuracak. Santralin, yaklaşık 2 bin 600 kişiye istihdam sağlayacağı belirtilmiş. Termik santralin temeli Mart 2014'de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın da katıldığı törenle atılmış.³

---

³ "Kolin Soma Termik Santrali'nin temeli atıldı" 19.03.2014 14:42, Enerji Günlüğü http://enerjigunlugu.net/kolin-soma-termik-santralinin-temeli-atildi_7627.html#.U81v5_mSxxw 21.07.2014 23:01:53 tarihinde erişildi.

Şekil 6. Soma Termik Santrali

- z) Yeraltı ocağında üretilen kömür “tüvenan kömür” olarak adlandırılıyor. Tüvenan kömürün içinde taş ve toz da bulunuyor. Tüvenan kömür “lavvar” denilen yıkama-ayıklama tesislerinde yıkanıp ayıklandıktan sonra “satılabilir kömür” haline geliyor. Şekil 7’de İmbat Madencilik Eynez Yeraltı İşletmesi’ne ait lavvar tesisi görülüyor.
- aa) Bu yıkama işlemi sırasında su kullanılıyor, bu su arıtılıp yeniden kullanılıyor. Arıtma sonunda toz kömür içeren “şlam” denilen bir çamur ortaya çıkıyor. Şlam briket haline getirilip açık hafriyat alanlarına atılıyor.

Şekil 7. İmbat Madencilik lavvar tesisi. Eynez Yeraltı İşletmesi

- bb) Ayrıca lavvar tesislerinde kaba ayrıştırma işlemi sonucu ortaya çıkan taşın içinde bir miktar kömür kaçak olarak kalıyor. Bu atık kömür “pasa” olarak adlandırılıyor. Üretim sırasında %10-15 oranında pasa çıkıyor. Bu atık da şlam briketleri ile birlikte hafriyat alanına atılıyor. İçinde kömür bulunan bu atıklar, Şekil 7’de görüldüğü gibi hafriyat sahasında kendiliğinden yanıyor. Bu nedenle Soma’da her zaman kömür kokusu duyuluyor. Özellikle Darkale’de TKİ’nin işleyip üretimi tamamladığı ocakta hala pasa yanması sonucu duman çıkışı görülüyor.

Şekil 8. Eynez madeni hafriyat alanı. Kendiliğinden tutuşup tüten pasa.

- cc) Hafriyat alanları çok düzensiz. Tarım toprağının alınıp depolandığına dair bir emare yok. Hatta hafriyat şevlerinden aşağıya dökülen hafriyat, bitki örtüsünün üstüne geliyor. Oysa pek çok ülkede açık işletme maden sahalarında tarım toprağının nasıl korunacağına dair yasal düzenlemeler var ve Türkiye’de de olması gerekir. Hafriyat sahası adeta ay yüzeyini andırıyor. Hafriyat sahasında yanan pasa nedeniyle her yer tütüyor. Bunun dışında hafriyat ve nakliyat kamyonlarının gidiş gelişi nedeniyle muazzam bir toz bulutu kalkıyor. Şekil 9’da görüldüğü gibi şiddetli bir rüzgâr estiğinde siyah tozdan göz gözü görmüyor.

Şekil 9. Eynez yeraltı işletmesi kömür depolama alanı

dd) Yerüstü işletmesi için çok büyük miktarda hafriyat yapmak gerekiyor. Üretim sahasının etrafında heyelan olmaması için şev vermek üzere yapılan hafriyat, sahada çok geniş alanların bozulmasına neden oluyor (bkz. Şekil 10).

Şekil 10. Eynez açık işletmesi

“Kaza” Üzerine

- ee) Kaza, ana galeri genişletme çalışmaları sırasında dinamit patlatmasından sonra galerinin duvarının çökmesiyle önceden kendiliğinden yanmakta olan bir damar ile galeri arasında irtibat sağlanması, yanan kömürün galeriye dolması, gaz boşalması sonucu yangın çıkması ve akabinde konveyör bandının da tutuşması ile başlıyor. Bu şekilde oluşan kazaların Soma linyitlerinde önceden de meydana geldiği, genellikle bir-iki ölüm ve yaralanmayla atlatıldığı ifade ediliyor. Örneğin, Eynez maden ocağının Park Teknik tarafından işletildiği dönemde yaşanan kazanın fazla büyümeden önlenebildiği ifade ediliyor.
- ff) Patlamadan sonra Şekil 11’de gösterilen maden planında oklarla işaretli olan normal hava akış yönünde karbon monoksit ocak içine yayılmaya başlıyor. Patlama

mahallinde patlamanın ve yanmanın etkisiyle ani ölümler oluyor. Bunun dışındaki ölümler ocak içine hava akışı ile yayılan karbon monoksit zehirlenmesinden kaynaklanıyor.

- gg) Kazılan veya üretime hazır hale gelen kömür hava ile fazla temas etmesi halinde reaksiyon gösterir. Ekzotermik bu reaksiyon sonucunda ortama ısı ve CO₂ (karbon dioksit) açığa çıkar, ancak oksijen yönünden fakir ortamlarda tam yanma gerçekleşmez ve yanma ürünü olarak CO (karbon monoksit) açığa çıkar. Bu reaksiyon ortamda var olan havanın oksijenini azaltır. Kömürün kızışması sonucu yavaş olan reaksiyonda ortamdaki oksijen, sıcaklık ve karbon monoksit değerlerinde değişim görülür. Açık alevin görülmediği bu kızışma (yavaş yanma) erken aşamada saptanırsa müdahale edilir. Ortamdaki monoksit 50 ppm değerine çıktığında çalışmalar durdurulup söndürme çalışmalarına başlanır. Kızışma (yavaş yanma) zaman aldığı gibi söndürme çalışmaları da uzun zaman alır. Öncelikle kızışma yeri saptanır ve hava ile teması kesilir. Yangın barajları yapılır ve yangın sönene kadar beklenir. Bu bekleme bazen birkaç yıl sürer.

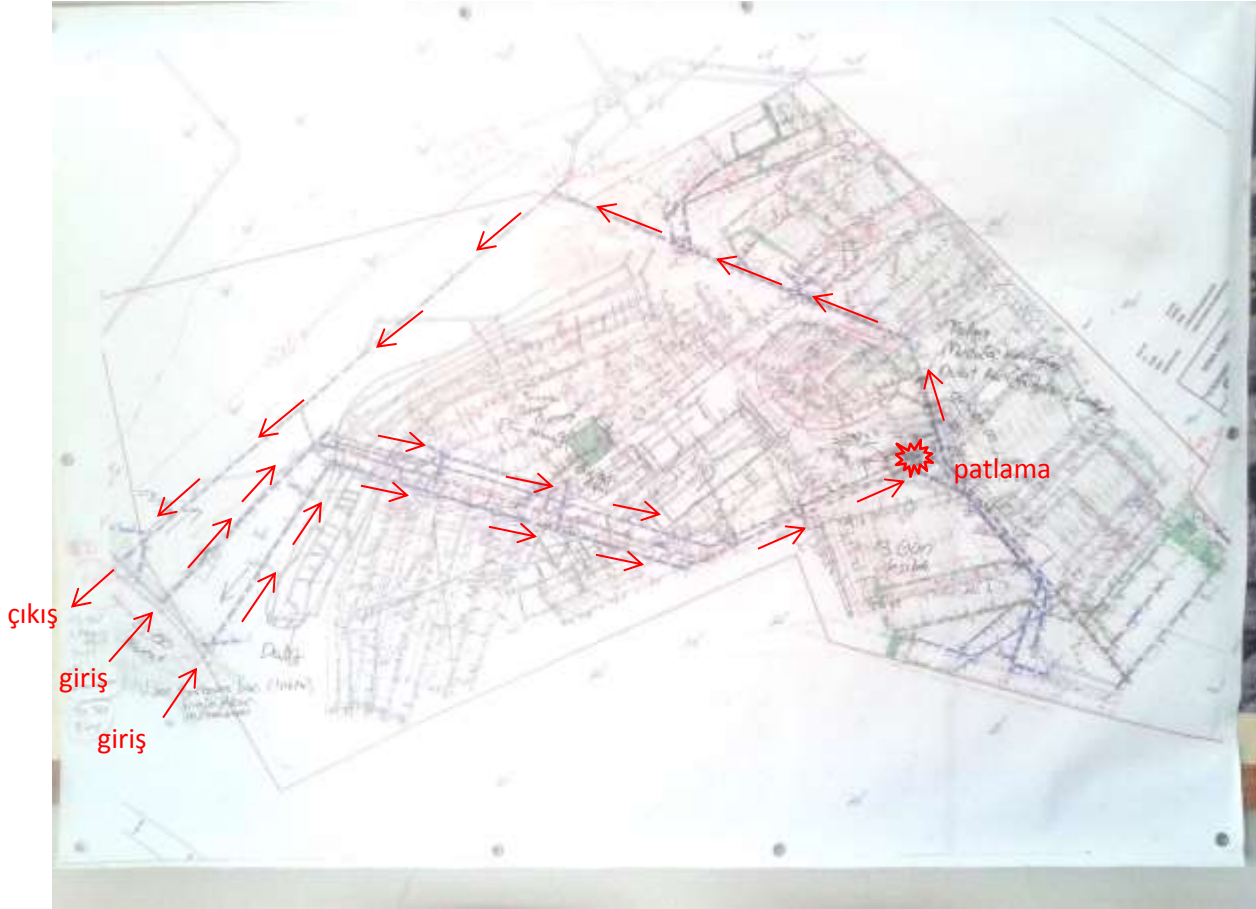
Kızışmaya karşı önlem alınmazsa patlamaya kadar giden süreç yaşanır. Kazada dinamit patlaması sonucu temas sağlanan damarda da benzer bir yanmanın meydana geldiği, bu yanmanın farkında olduğu ve buna ilişkin önlem alınmaya çalışıldığı, patlamanın meydana geldiği bölgede üst düzey mühendislerin bulunmasından anlaşılmaktadır. Bu mühendisler kazada hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu kızışma bilindiği halde bu bölgede dinamit patlatılmış olması olasılık dahilindedir. Bir diğer olasılık da madeni tarihi boyunca üç değişik şirket (ELİ, Park teknik ve Soma Kömürleri A.Ş.) işlettiğinden, bir şirketten diğerine devir sırasında maden planına işlenmemiş üretimin tamamlandığı, ya da yangın çıktığı için barajlanan damarların bulunduğudır. Maden ocağını daha önceden işleten Park teknik yetkilisi Selim Şenkal'ın, madeni devrederken tehlikeleri madeni devralan Soma Kömürleri A.Ş. yetkililerine açıkladıkları yönündeki iddiası, sahada çalışan mühendisler tarafından itibar görmeyen ve doğruluğu sorgulanan bir iddiadır. Bu iddianın doğruluğunun araştırılması ve devir sırasında bu sorunların tutanak altına alınıp alınmadığının belirlenmesi gerekir.

- hh) Görüştüğümüz mühendisler, madenlerde yangın, çökme, patlama türü kazaların sürekli meydana geldiği ve gelmesinin kaçınılmaz olduğu ve bu tür kazalar meydana

geldiğinde kaza nedeninin yalıtılarak denetim altına alındığını ifade ettiler. Genellikle bu tür riskler “ad-hoc” diyebileceğimiz geçici çözümlerle bertaraf ediliyor.

- ii) Bilirkişi heyeti, karbon monoksit seviyelerini ölçen sensör kayıtlarından kazadan önceki günlerde S ve H panolarında izin verilen 50 ppm karbonmonoksit konsantrasyonun çok üzerinde değerler okunduğunu ifade etmiştir. Ancak, görüştüğümüz mühendisler bu yükselişlerin dinamit atılması sırasında meydana gelen ani yükselişlerden mi kaynakladığı yoksa yangın belirtisi mi olduğunun belli olmadığını ifade ettiler.

Şekil 11. Soma Eynez yeraltı işletmesi planı. Normal hava akış yönü oklarla gösterilmiştir.

- jj) Kaza olduktan sonra ilk iki saat tam bir panik havası hakim olmuş. Örneğin, kaza olan ocağa yürüyüş mesafesinde bulunan İmbat Madencilik A.Ş.’ye bile haber verilmemiş. S panosunda çalışan, madenden kaçmak isteyen işçiler üst yönetimden tahliye emri

- bekleyen, büyük olasılıkla yangının yeri hakkında bilgi alamayan başlarındaki amir mühendis tarafından durdurulmuş ve mühendisle birlikte 263 işçi bu panoda zehirlenerek vefat etmiş.
- kk) Kazadan iki saat kadar sonra civardaki başka madenlerden mühendis ve işçiler madene gelip kurtarma çalışmalarını başlatmışlar. Kazanın olduğu madende kurtarma çalışmaları için deneyimli bir ekip bulunmadığı ve donanımın yetersiz olduğu, kurtarma çalışmalarına katılan mühendis ve işçiler tarafından ifade edildi. Örneğin kapalı devre solunum cihazları yakındaki İmbat Madencilik İşletmesinden takviye edilmiş.
- ll) İlk müdahaleler temiz hava giriş galerisinden kaza mahalline ulaşarak yapılmış. Temiz hava girişinden kaza mahalline kadarki bölgede canlı (ya da ölü) kimse kalmadığına kanaat getirilince hava akış yönü tersine çevrilip çıkışlardan kaza mahalline kadar olan bölgede arama kurtarma çalışmaları yapılmış. Görgü tanıkları bu uygulamanın doğru bir uygulama olduğunu ifade ettiler.
- mm) Kaza duyulduğunda çevre il ve ilçelerden, hatta İstanbul'dan bile ekipler ve ekipman gelmeye başlamış, ancak bunların çoğu yeraltı madeni arama kurtarma çalışmaları için kullanılmaya uygun olmadığı için atıl kalmış, hatta karmaşaya katkıda bulunmuş. Örneğin İstanbul Belediyesinin iyi niyetle gönderdiği son derece modern ve ileri teknolojiye sahip bir merdivenli itfaiye aracı, bu tip yangınlarda bir işe yaramadığı için bir yerde park halinde bekleyip yer işgal etmiş.
- nn) Çevre illerden kaza yerine gelen AFAD (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) ekiplerinin, buldukları illerde çok sayıda yeraltı ve yerüstü madeni bulunduğu halde bu ölçekte bir kazaya müdahale edebilecekleri bir deneyim ve bilgileri olmadığı, bu türden bir kaza için hazırlanmadıkları görülmüş. Tek yaptıkları madenin dışında bekleyip içeriden madencilerin çıkardıkları cesetleri sedye ile ambulansa taşımak olmuş. İçeriden çıkartılan cesetlere canlı oldukları izlenimi vermek için solunum maskesi taktıkları çok sayıda görgü tanığı tarafından ifade edildi. Bunun da madenden çıkartılanların hepsinin ölü olduğu anlaşılıp panik ve öfke havası derinleşmesin diye yapıldığı söyleniyor.

Sonuç

11-12 Eylül Soma ziyareti izlenimlerimizde teknik personel içinde, madendeki risk faktörlerinin çok fazla olduğu ve bu risk faktörlerinin kaçınılmaz olduğu ön kabulüyle, risklerin **önaltıcı** sistemsal bir yaklaşım ile gerçekleştirmelerinin önlenmesi yaklaşımı yerine, risk gerçekleştiğinde riskin büyümesini **önleyici** ad-hoc çözümlerin devreye sokulduğu bir yaklaşım gözlemledik. Bu boyutta can kaybına yol açan bir kaza olmasa da sürekli kazalar meydana gelmektedir ve bu kazaların bu işin doğasında olduğu kabul edilmekte ve risk faktörlerini bertaraf edici bir yaklaşım benimsenmemektedir.

Üretimi arttırma yönünde TKİ'den kaynaklanan ve rödovans ya da hizmet alımı yoluyla kömür üreten özel şirketlere, bu şirketlerin üst yönetimlerinden vardiya amirlerine, mühendislerine, dayibaşlarına kadar uzanan bir üretim baskısı söz konusudur. Bu üretim baskısı risk faktörlerinin gerçekleşme olasılığını arttırmıştır.

Üretimi arttırma ve maliyeti düşürme baskısı çevresel maliyetlerin dışsallaştırılmasını da beraberinde getirmiş, madencilik faaliyetleri sırasında gerek hafriyat, gerek tüvenan kömür üretimi, gerekse tüvenan kömürün yıkanıp satılabilir kömür olarak hazırlanması sırasında havzanın doğasında geri dönüşü olmayan tahribat meydana gelmiştir.

Riskler gerçekleştiğinde ve tahmin edilemeyen boyutlarda can kaybına yol açan bir kaza olduğunda ise bununla nasıl başa çıkılacağına dair hiçbir hazırlık olmadığı, hiçbir acil durum planının olmadığı, hiçbir acil durum tatbikatı yapılmadığı, genel müdürden en alttaki işçiye kadar hiç kimsenin ne yapacağını bilmez bir durumda kaldığı görülmüştür.

Arama-kurtarma çalışmaları son derece amatörce ve tamamen bu çalışmalara katılanların kendi canlarını riske atarak giriştikleri plansız-programsız, ancak muazzam derecede fedakârca bir çaba ile yürütülmüş, bu durum da muhtemelen can kayıplarının bu boyutta gerçekleşmesine neden olmuştur.

İkisi mühendis, biri iktisatçı olan, ancak hiçbir maden tecrübesi olmayan üç öğretim üyesinin dışardan bakarak gördüğü bu tablo sonucunda oluşan ortak kanaat, tüm sistem göz önünde bulundurulduğunda bu büyüklükte bir kazanın neredeyse kaçınılmaz olduğudur. Kazanın nedenine ilişkin tek bir faktörü yalıtma ve “şu olsaydı kaza olmazdı” demek mümkün değildir. Tüm bu nedenlerle bu tür kazaların önlenmesi için sistemik bir yaklaşımla tüm kömür üretiminin bütün veçheleri ile ele alınması ve yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Aşağıda bu tür kazaların

meydana gelmemesi için alınması gereken bazı önlemler ve üstlenilmesi gereken bazı yapısal değişiklikler bir öneri listesi halinde sunulmuştur.

Öneriler:

Üretim

- 1) Açık maden sahalarında hafriyat planlı bir şekilde yapılmalı, tarım toprağı hafriyat alanından nizami bir şekilde uzaklaştırılmalı, pasa ve lavvar çamuru atık alanlarının üzeri örtülerek hava ile teması kesilmeli ve yangınları önlenmelidir.
- 2) Üretimi biten açık maden sahaları, üretimin devam ettiği sahalardan hafriyatla ve termik santralden çıkan kül ile doldurulmalı, üzerleri tarım toprağı ile örtülerek ağaçlandırılmalıdır.
- 3) Tüm ocaklarda tam mekanize ayaklarla üretime geçilmeli ve mekanize ayak teçhizatlarına ilişkin yatırımlar TKİ tarafından üstlenilmeli ve sözleşmelerin bir parçası olarak kullanımları, rödovans ile üretim yapan şirketlere anlaşmanın bir yükümlülüğü olarak devredilmeli ya da kiralanmalıdır.
- 4) Yeraltı kömür üretimine ilişkin AR-GE faaliyetleri yürütülmeli, dünyadaki son teknolojik gelişmeler takip edilmeli ve üretime entegre edilmeleri planlanmalıdır.
- 5) TKİ'nin yüksek karlar elde etmesi beklenmemeli, kömür üretimin emniyetli bir şekilde devam etmesi için ana düzenleyici görevi üstlenmesi ve özel sektörün rantabl olmadığı gerekçesi ile yapmaktan kaçındığı yatırımları üstlenmesi beklenmelidir.
- 6) Her ocağın üretim kapasitesi, mevcut planı, otomasyon düzeyi, risk haritası, vs. gibi teknik faktörleri göz önünde bulundurarak bağımsız hakemler tarafından tespit edilmeli, bu kapasitenin üzerinde üretim yapılmasına izin verilmemelidir. Üretim artışlarına yine söz konusu bağımsız hakemler tarafından, üretim kapasitesini arttıran plan değişiklikleri, düzenlemeler ve yatırımlar gerçekleştiğinde izin verilmelidir.
- 7) Maden içinde dinamit atımı minimize edilmeli, belli talimatnamelerle düzenlenmeli ve bu talimatnamelere uyulması özenle gözetilmelidir.
- 8) Madenlere yeterli miktarda sensör ve gözetleme düzeneği yerleştirilmeli ve tümü merkezi bir kontrol odasından denetlenmelidir.

İş Düzeni:

- 9) Madenlerde “dayıbaşı”, “ekipbaşı” vs. her ne adla olursa olsun her türlü taşeron sistemi ya da yarı-feodal enformel ağlar kesinlikle tasfiye edilmeli, modern iş ilişkilerinin kurulması

için işçiler aydınlatılmalı ve eğitilmeli, üretim artışından prim verilecekse bu prim tüm çalışanlar arasında hakkaniyetli bir şekilde paylaşılmalıdır.

- 10) Çalışma saatleri günlük 8 saat olarak kalmalı, ancak haftalık çalışma gün sayısı 6'dan 5'e indirilmelidir. Günlük 8 saatlik çalışma süresinden bilfiil üretime ayrılan 3 saatlik iki dilimi arasında kalan iki saatlik dilimi, yeraltında çalışanların dışarı çıkmaları, yemek yemeleri, sportif aktivitelerde bulunmaları, kendilerini geliştirecek eğitim faaliyetlerine katılmaları, v.b. için ayrılmalıdır.

Denetimler

- 11) Tüm madenlerde 2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun, çalışan sayısı 500'ü aşan işletmeler için zorunlu koştuğu şekilde işyeri hekimi, iş güvenliği uzmanı ve diğer sağlık personelinden oluşan işyeri sağlık ve güvenlik birimi kurulması sağlanmalı, bu kurulu oluşturmayan işletmelerin üretim lisansları askıya alınmalıdır.
- 12) MİGEM ve Çalışma Bakanlığı'nın ayrı denetimler yapmasından kaynaklanan yetki karmaşasına son verilmeli, madenlerin denetimi tek bir kurum tarafından yapılmalı, bu kurum tarafından görevlendirilen personelin en az 10 yıl madencilik deneyimi, yeraltı ocaklarını denetleyen personelin ise yeraltı ocağı üretimi deneyimi olması sağlanmalıdır.
- 13) TKİ, Asıl İşveren/Ruhsat Sahibi olarak denetimlere teknik nezaretçi ve iş güvenliği uzmanının yanı sıra iç denetçi olarak da dahil olmalıdır.
- 14) Teknik nezaretçilerin maaşları özellikle de rödovans ya da hizmet alımı yoluyla işletilen madenlerde TKİ tarafından ödenmelidir.

Acil Durum Müdahale

- 15) Tüm madenlerde, ama özellikle de yeraltı işletmelerinde, risk değerlendirmesi yapılmalı, tüm riskler bütüncül bir yaklaşım ile denetim altında tutulmalı, risk analizleri ve risk potansiyellerinin minimize edilmesine ilişkin planlar hazırlanmalı ve bu analiz ve planlar bağımsız ekipler tarafından incelenip öneriler doğrultusunda geliştirilmelidir.
- 16) Tüm çalışanlara, ama özellikle de yeraltında çalışanlara, işçi ve mühendislere mesai saatleri içinde düzenli olarak iş güvenliği eğitimi verilmelidir.

- 17) Tüm madenlerde, ama özellikle de yeraltı işletmelerinde, tek görevleri acil durum müdahalesi olan tahlisiye ekipleri kurulmalı ve bu ekipler tüm çalışanların katılımı ile düzenli tatbikatlar yapmalıdır.
- 18) Havzadaki il ve ilçelerde tüm madenlerdeki olası madencilik kazalarına müdahale etme kabiliyeti olan AFAD ekipleri kurulmalı ve bunlar düzenli tatbikatlarla tecrübe kazanmalıdır.
- 19) Teknik nezaretçilerin ve üretimde çalışan mühendislerin madende üretimi durdurmak konusunda tam yetkileri olmalı ve aldıkları teknik kararlar ile ilgili tam bir dokunulmazlıkları olmalıdır.
- 20) İşçilerin madende güvenli koşullar sağlanmadığına kanaat getirdiklerinde madende çalışmayı reddetme hakları bulunmalı, işçiler bu kararları doğrultusunda madene inmeyi reddettiklerinde maaş kesintisi, işten atılma, v.b. yaptırımların tehdidi altında bulunmamalıdır.
- 21) Havzada mutlaka bir meslek hastalıkları hastanesi kurulmalı, hastane tüm maden çalışanlarını düzenli olarak taramadan geçirmelidir. Hastalık durumlarında hastanenin verdiği rapor işletmeye derhal bildirilmeli, işletme raporlu işçiyi çalıştırmaması temin edilmelidir.

IV. SOMA'NIN GÖZÜYLE KAZA, ÖNCESİ VE SONRASI

Ağırlıkla görüşmelerin aktarıldığı bu bölümde üç eksen üzerinden aktarım yapılacaktır: kaza öncesi, olayın aktarımı ve kaza sonrası gelişmeler. Bu bağlamda şu temel başlıklarda madencilerin köylerinden göçle ya da başka sebeplerle madene gelişi, işe alım süreci, sendika, madene giriş öncesi eğitim, denetim alanındaki hayati sorunlar, madende çalışma koşulları, sendikal örgütlenme, iş kazası/cinayeti olay aktarımı, kurtarma operasyonu, kaza sonrası , borçluluk, hukuki süreç, facia sonrası sendika ve örgütlenme, ziyaretler ve yardımlar, Soma'da kadınların durumu, kazayı takip eden süreçler

Soma'da buluşan yaşamların öncesinde çoğunlukla Soma civarı köylerden göç olgusu bulunmakta; Türkiye genelinde yaşanmakta olan tarımın çözülmesi sürecine koşut olarak, Soma'da da köydeki genç erkeklerin madene gidişini defalarca dinledik. Kimi durumlarda da Türkiye'nin başka yörelerinde madencilğe başlamış erkeklerin Soma'ya geliş serüvenlerini not ettik. İkinci eksen 'kaza'ya odaklanıyor: bir anlamda korkularak beklenen bir 'kaza' bu; madencilerin gün sonunda birbirlerine "geçmiş olsun" dedikleri çalışma koşullarının bulunduğu, güvenlik önlemlerinin yeterli olmadığı bir ortam... 'Kaza' esnasında yaşananları, acıları,

hüzünleri, dayanışmayı ve kaosu duyduk... ‘Kaza’ sonrasına geçtiğimizde, ise adalet ve verilen vaatler bağlamında hükümetin, şirketin ve hukuki birimlerin işçilere yaklaşımlarını kendi ağızlarından aktarmaya gayret ettik.

KAZA ÖNCESİ

Soma’da Birleşen Hayatlar

Soma’da yaptığımız görüşmelerde bölgedeki madenlerde çalışan işçilerin önemli bir kısmının madenden önce geçimlerini tarım ve hayvancılıktan sağladığını öğrendik. Anlatılanlara göre Soma, Savaştepe ve Kınık ilçeleri tütün merkezi iken, 2002 yılından itibaren köylünün büyük bir kesimi maden ocaklarına yönelmek zorunda kaldı. Bundaki en önemli sebep ise tarımdaki sübvansiyonların kaldırılmasıyla bireylerin, özellikle de genç neslin, tarım yapmak yerine sabit bir geliri ve güvencesi olduğunu düşündüğü maden ocaklarında çalışmaya başlamasıdır.

IMF politikalarının bir sonucu olarak 2000’li yılların başında özelleştirilen TEKEL’in destekleme tütün alımları sona ermiştir. TEKEL’in destekleyici rolü yerine tütün satışları için sözleşme esası getirilmiştir. Bunun sonucunda tütün ve tütüncülük çokuluslu şirketlerin ve onların yereldeki temsilcilerinin egemenliğine girmiştir. Artık tütün üreterek geçimini sağlayamayan çiftçilerden imkânları olanlar alternatif tarım ürünlerine geçmişlerdir, çoğu zaman ise tarımı bırakıp ya da ek iş olarak sürdürüp sanayide iş aramaya koyulmuşlardır. Burada altı çizilmesi gerekenler; iş aramaya koyulan kişiler için maden ocaklarını çekici hale getiren sabit gelir ve güvence meseleleridir.

On beş sene önce Soma’nın merkez köylerinden birinde yaşayan Mehmet’in hikâyesi aslında çok şeyi özetliyor. Mehmet, genç bir adamken köyde ailesiyle yaşıyor. İki erkek, bir kız kardeşi var. Kardeşlerin en büyüğü o. Köye bir saat uzaklıkta olan tarlalarında ağırlıklı olarak tütün yetiştiriyorlar. Tütün o zamanlar iyi para getiriyor. Köydeki evin önündeki geniş bahçede de kendi yiyeceklerini yetiştiriyorlar—domates, biber, patlıcan, salatalık... Üç beş küçükbaş hayvanları var. Tütün parasıyla bir de traktör almışlar.

Mehmet ortaokulu bitiriyor. Lise ilçede, kim gidecek o kadar yolu? Masrafı çok. Köyden bir iki kişi dışında liseye devam eden yok. Gidenlerin de aileleri köydeki evleri kapatıp ilçeye taşınıyor. Mehmet’in köyde kalıp tarla işlerine destek olması, evi çekip çevirmesi lazım. Kardeşlerimden okumak isteyen olursa onlara destek olurum, diye düşünüyor.

Sonra gitgide tütün işi zorlaşmaya başlıyor. Yaklaşık 12 sene önce üretime sınırlama getiriliyor. Tütün Yasası çıkıyor. Eskiden çiftçinin ürettiği kadarını almayı devlet garanti ederken, şimdi büyük şirketlerle baş başa kalıyorlar. Şirket her zaman en düşük fiyatı teklif ediyor.

Köyden yavaş yavaş ayrılanlar oluyor; ilçeye, komşu illere göç edenler. Sanayide iş bulanlar oluyor. Mehmet gitmek istemiyor. Madem tütün kazandırmıyor, biz de başka şeyler üretelim diyor. Ayçiçeği, domates, mısır deniyorlar. Yine karşılarında sözleşme yapmak zorunda oldukları şirketler var satış için. Bir yandan da mazot fiyatları artıyor. Artan mazot fiyatlarıyla traktör nasıl çalışacak, ekim dikim nasıl yapılacak? Ödemeleri düzenli yapabilecekleri bir gelirleri yok. Tüm sene boyunca çayı, şekeri, unu bile veresiye alır hale geliyorlar. Yılsonu hasat paraları hep borçlarından daha az çıkıyor. Her sene biraz daha borçlanıyorlar.

Derken, ‘köyden birileri madene gidiyor’ diye duyuyorlar. Mehmet cesaret edemiyor, ‘bilmediğim bir iş’ diyor. Ama erkek kardeşlerinden bir küçüğü daha gözü kara; bir gün gidiyor, köydeki işçileri madene sokan adamla tanışıyor. Evde oturup borca girmektense madene çalışırım, diyor. Hiç yoktan iyidir, diyor. Madene girmeye karar veriyor.

Mehmet o sırada askere gidiyor, gitmeden önce de köyden sevdiği bir kız var. Asker dönüşü isteriz diye düşünüyor. Öyle de oluyor, ama asker dönüşü ne sağlam bir işi var, ne de kendine ait evi. Vermezler kızı diye düşünüyor, madem bir yuva kuracağım bana da sabit bir gelir lazım, güvence lazım. O da madene giriyor. Düşündüğü gibi de oluyor; düğünü daha rahat yapıyor, ilçeye taşıyorlar, ayrı bir eve çıkıyorlar karısıyla. İki de çocukları oluyor. Kredi çekip ev alıyorlar, üç dört yıldır onun taksitini ödüyorlar, daha rahat bir on sene var bitmesine.

Borç bitmiyor. Mehmet’in ömrü bitiyor.

Mehmet’le erkek kardeşi Eynez faciasında aynı anda kaybettiğimiz işçilerden. İki kardeş, biri bekâr, biri evli, iki çocuk babası, yan yana gömülüyorlar. Mehmet’in annesi anlatıyor bize hikâyesini, babası ilaçla ayakta duruyor, acısından konuşamıyor bile... Mehmet’in eşi ise ilçeden köye, kayınvalidesinin evine geri dönmüş, kucağında iki çocuk. Bize ölen eşinin ve diğer işçilerin madene mecbur bırakılmasını şöyle aktarıyor:

“ Yani adamlar diyor ki; çalışmayacak mısın, çalışma! Var zaten bir sürü iş arayan. E o n’apsın zeytine mi gitsin? Yok ki zeytin! Tütüne mi gitsin? Yok ki tütün. Nereye gidecek bu insanlar? Mecbur yerin altına giriyorlar. Mecbur ölümüne gidiyorlar. Her gün ölümüne gidiyorlar...”

Soma'da yaşayan Çiftçi-Sen Genel Sekreteri ve Tütün-Sen Başkanı Ali Bülent Erdem ise bölgede tarımın bitişini ve madene geçişi şöyle özetliyor:

“Soma, Savaştepe ve Kınık tütün merkezi iken 2002 yılından sonra, köylünün büyük bir kesimi maden ocaklarına yönelmek zorunda kaldı. Özellikle genç nesil, tarım yapmak yerine sabit bir geliri ve güvencesi olduğunu düşündüğü maden ocaklarında çalışmaya başladı.”

Madene girmekten başka bir geçim alternatifi olup olmadığını anlamak için konuştuğumuz diğer iki işçinin anlattıkları da genel tabloyu destekler nitelikte:

Kemal: *“ Şimdi de tarım yapsan ne olacak? Tohum firmaları mesela, şu Soma ve Bergama Ovası'nda en etkili olan. Diyor ki, al sana tohumu, verim malzemesini [gübre/ilaç] de veriyorum. Ama ürettiğinin %60'ını bana vereceksin. Sana kalıyor %40. Bu yüzde 40'ın içinde de işçi parası da var, sulaması da, vergisi de. Bütün bunları da çıkardığında harcadığın zamana da emeğe de değmiyor. Madencilik zorunlu buralarda.”*

Yavuz: *“ E yevmiyeli işlerde de 30 lira 40 lira bir şey alıyorsun. İçinde zaten yol yemek paran da var. O da çözüm değil geçinmek için.”*

Madene gitmeyip de köyde kalanlardan dinleyelim diyoruz bir de durumu. Karaçam köyünden bir çiftçi kendi köyündeki dönüşümü özetliyor bizlere:

“10 yıl önce 60 haneli köyden kimse madenlerde çalışmazken şu an köyün 40 hanesi geçimini madenlerden sağlıyor. Tütün üretimi de devam ediyor fakat maliyetini kurtarmıyor. Üretim son 10 yıl içinde yüzde 15'e inmiş durumda. Son zamanlarda zeytin yetiştirilmeye başlandıysa da verim düşük olduğundan sadece kendi yemeklik ihtiyaçlarını karşılayacak kadar üretebiliyorlar. Sahip oldukları tarım arazileri çorak olduğu için tütün dışındaki alternatif ürünlere yönelemiyorlar.”

Anlatılanlardan ve tanık olduklarımızdan çıkardığımız durum şudur; tarımın geçim kaynağı olarak köylüye, çiftçiye katkı sağlamaması maden işçiliğine geçiş için itici nedenlerden. Yukarıda belirtilen birçok sebep aileleri köylerini boşaltmaya ve Soma'ya göçe zorlamış.

Soma ve çevresindeki köylerden gelen, geçim kaynağı eskiden tarım ve hayvancılık olan yeni maden işçilerinin yanı sıra hatırı sayılır derecede başka illerden göç etmiş “babadan oğula” maden işçisi olanlar ve aileleri de var. Yaptığımız görüşmelerde not ettiğimiz göç veren iller

arasında Zonguldak, Çorum, Kütahya, Ordu, Muş, Diyarbakır, Balıkesir, İzmir, Bartın'ı görüyoruz. Bu kişilerin arasında kendi memleketlerinde tarımla geçinemeyip göç edenler olduğu kadar, birkaç kuşaktır madencilik yapan, kendi bölgelerindeki madenler kapatıldıktan sonra Soma'daki madenlerde çalışmak üzere gelenler de vardı.

Ayrıca, Soma'daki madenlerin ülke genelindeki diğer madenlerden nispeten daha yüksek ve düzenli bir ödemesinin olması da işçileri ailecek buraya taşınmaya iten sebeplerden biri olarak gözüküyor.

Görüştüğümüz madencilerin anlattıklarına kulak verelim:

“Ben madenciyim, kardeşim de madenci, ikimiz de evliyiz. O askerlikten sonra başladı. Babam 28 yıllık madenci. Zonguldak, Çorum, Kayseri, Aydın gibi yerlerde madencilik yaptıktan sonra ailecek Soma'ya göç ettik. Soma madeni şu güne kadar çalıştığım en iyi madendi. ‘Kaza’ nasıl oldu, anlamadım.” (Kerem)

“Kütahyalıyım. 90'da madene geldim. 2008'de emekli oldum. Emeklilik sonrası beş buçuk senedir Eynesiz'de çalışıyordum. Yeğenimi ve kayınımı kaybettim. Kazmacı ustasıyım.” (Murat)

Köyden şehirlere, ya da diğer bölgelerden madenin olduğu ilçeye göç hikâyelerinin yanı sıra dikkatimizi çeken belli başlı bazı özellikler de var; madene giren işçilerin çoğu genç; madende ölenlerin yaş ortalaması da 25-35 arası. Büyük bir bölümü evli, birden fazla küçük çocukları var. Evlenmek, yeni bir hayat kurmak, “sağlam” bir iş bulma isteklerini artırmışa benziyor. Bunun yanında, konuştuğumuz madenci ailelerinin neredeyse tamamının borçları var; düğün kredisi, ev kredisi, ihtiyaç kredisi... Düzenli bir aylık gelir kaynağı olan madeni borçlarını ödeyebilmek için bırakamadıklarını ifade ediyorlar.

Madene Giriş/İşe Alım Süreci

İşçilerin madende çalışmaya “neden” başladıklarının yanı sıra, “nasıl” başladıkları da toplumsal yapıya, madendeki çalışma koşullarına, patlamayı hazırlayan sebeplere ve sonrasındaki gelişmelere ışık tutuyor.

Madende işe girme, girilecek işin türünün belirlenmesi de büyük ölçüde feodal bir düzene bağlı denilebilir. Akrabalık, hemşerilik bağları, taşeron şirketler devreye giriyor; bunların varlığı madeni işleten asıl şirketin üzerinden “işçi bulma” yükünü alıyor.

Patlamadan sağ kurtulan işçilerden biri süreci şöyle anlatıyor:

“Ekip başı işe alıyor. Git memleketten bulabildiğin kadar işçi getir diyor şirket. Kafa başına para alıyor. Sözleşme neredeyse yok. Sayfalarca şeyi hiç okumadan doldurup imzaluyorsun. Eğer okursan işe alınmazsın. Sözleşmenin fiiliyatta bir değeri yok.”

Babası da kardeşi de madenci olan, Soma’ya başka bir şehirden gelen Kerem anlatıyor:

“İşe alım genelde tanıdıklar üzerinden gerçekleşiyor. Özellikle dışarıdan ve köylerden gelen işçiler için ‘dayıbaşılık’ daha da önemlidir. Dışarıdan gelen işçiler zaten şehirde ‘yabancı’. Bir de aynı yerden gelen işçileri aynı bacada çalıştırıyorlar ki diğerleriyle bir araya gelemesinler, tanışmasınlar, konuşmasınlar.”

Tanıdık, akraba yoluyla işçi bulma sistemin en kazançlı çıkan isimleri dayıbaşları ve taşeron şirket sahipleri. İşçilerin aktardığı bilgilere göre hiç çalışmayıp sadece işçi bulma üzerinden çok yüklü paralar kazanan insanlar mevcut bölgede.

Madende işe giriş ile ilgili aldığımız bilgiler, 18 yaşın altında işçi çalıştırılmadığı ve işe giren herkesin sigortasının ödendiği yönünde... Ama bu duruma rağmen, tüm bu enformal bağlantılarla işe giren işçilerin maden koşullarının kötülüğü, güvenlik koşullarının sağlanmaması, çalışma haklarının verilmemesi gibi en temel konularda bile itiraz hakkını kendinde görememesi, kendini işe sokan “yakın”larının baskısı altında hissetmesi ile ilgili gözüküyor.

Sendika

Bu noktada sendikanın pozisyonu, yaptıkları/yapmadıkları/yapamadıkları gündeme geliyor doğal olarak. Bir parantez açmak gerekli: Türk-İş’e bağlı Maden-İş sendikası kayıtlı bulunan 11.000-13.000 işçi sayısı ile bölgedeki madenlerdeki en büyük sendika.

Türkiye genelinde, Temmuz 2014 itibarıyla madencilik ve taş ocakları işkolunda 198 443 işçi çalışıyor. Bunların %13.60’ı Türk Maden-İş, %5.42’si Genel Maden-İş, %0.4’ü Dev Maden-Sen, %0.19’u Pak Maden-İş, %0.06’sı ise Öz Maden-İş üyesi. Bu rakamlara göre, işkolunda toplam sendikalı işçi oranı % 19.67’dir.⁴

⁴ Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140725-10.pdf>

Ocak 2014’de bu oranlar şöyleydi: Türk Maden-İş: %14.32, Genel Maden-İş: %5.77, Dev Maden-Sen: %.09 ve Öz Maden-İş:%.04.⁵

Soma’da en çok üyesi bulunan Türk-İş’e bağlı Maden-İş sendikası faciadan sonra öfkenin yöneldiği en önemli adreslerden birisi konumundaydı. İşçilerin ve kayıp yakınlarının iddiaları, sendikaların asli görevi olan işçi haklarını korumak konusunda Maden-İş’in ciddi ihmalleri olduğu yönündeydi.

İşçilerin, ailelerin, bölge halkının anlattığına göre belirtilen sendika ve maden işletmeleri arasında kurulan özel ilişkiler var. Çalışanlar, adeta bir “bermuda üçgeni” yaratıldığını söylüyor; devlet, sendika ve şirket. Bu üçü arasında kalanların çok zor durumda olduğu aktarılıyor sürekli.

Anlatılanlara göre sendikaya dair dayatma iş kaydı sırasında başlıyor. Aktarılanlar, şirketin işe alım sürecinde işçilerden “e-devlet şifrelerini” de istediği ve işçileri rızaları olmadan Türk-İş/Maden-İş sendikasına işçileri kaydettiği yönünde.

Mevcut hakların korunması bakımından sendikanın şirketle işbirliği içinde davranarak adım atmaktan imtina ettiği yollu ifadeler bulunmakta. Madende güvenli çalışma koşulları sağlanmadığı için eylem yapan işçilerin işine son verildiği ve sendikanın bu gibi durumlarda işçilere destek sunmadığı da eklenmekte. Sendika konusunda yaşanan sıkıntıları işçilerden aktaralım:

“Sendika işçiye yardımcı olmuyor, aksine kötü davranıyor. Bir işçi sendikaya şikâyetleri ile gittiğinde bu seninle patronun arasında bir sıkıntı diyerek azarlanıyor ve geri gönderiliyor. Sendika üstüne düşen vazifeyi yerine getirmiyor, üstüne bir de işçiyi azarlıyor.”

“İşyeri temsilcileri şirket temsilcisi şeklinde davranıyor ve bu sendikaya ve örgütlenmeye yönelik tepkileri artırıyor. Sendika işyeri temsilcileri yalnızca iş yerinde değil, aynı zamanda Soma’da gündelik hayatta da bir tehdit unsuru yaratıyor.”

İşçilerin, sendika başkanı ile ilgili de hayli önemli şikâyetleri var:

---

⁵ <http://www.aa.com.tr/tr/tag/280392--sendikalarin-uye-sayilari-aciklandi>, erişim 12 Ekim 2014)

“Sendika başkanı, 12-13 bin aylık alıyor, ayrıca şirketlerden gizlice para aldığını düşünüyoruz. Harcamaları ve masrafları da sendika tarafından karşılanıyor. Bir nevi ‘Sendika Ağası’ haline gelmiş.”

Sendika seçimleri ile ilgili yaşanan sıkıntılar da meselenin temel bir noktası:

“Son dönem delege seçimlerinde işverenlerin verdiği liste seçildi. Ondan önceyse delege seçimlerinde tek liste sistemine geçiş oldu. Her işçinin tek oy hakkı var ve özel şirketlerde çalışan ortalama 12,000, devlette çalışan 1,700 işçi var. 1,700 oyun hepsini de alsa bir kişi yine de delegeye giremiyor. Böylelikle özel şirketlerin istediği kişiler seçiliyor.”

Sendikanın bölgeye, madene gelişi ile ilgili işçilerin anlattıkları:

“Türk-İş’e bağlı bölgeye parti eliyle geliyor. Daha öncesinde sendikanın madene girme çalışmaları var ancak şirket karşı çıkıyor. Ancak, devletin saha açmak ve sözleşmelerin devam etmesi için koştuğu şartlardan bir tanesi Türk-İş’in tek yetkili sendika olarak alana girmesi. Delegeler şirket tarafından belirlenecek, listeler şirket tarafından oluşturulacak koşuluyla Türk-İş tüm alanda, tüm işçileri sendikalı yapıyor.”

Sendikal mücadelenin yakın geçmişteki değişimine ve bunun Soma üzerindeki etkisine dair bölgenin en eski madencilerinden birinin bize anlattıkları özet niteliğinde. Ayrıca, madencilerin çalışma koşullarının kamuda ve özel sektör işletmesinde, hakların korunması konusunda, ne kadar farklı olduğunu anlatıyor bize:

“1980’li yıllarda maden işçilerinin güvencesi olduğu için hakkını daha çok arayabiliyordu. İş koşullarının iyi olmadığı zamanlar, yavaşlatma eylemleri yapılıyor ve herkes katılıyordu. Bu da Türkiye için problemli; bizler üretim yapmadığımızda elektrik kesintileri oluyordu. Çünkü Türkiye’nin elektrik ihtiyacının %11’i Soma’dan karşılanıyordu. 1991 yılında, Büyük Yürüyüş eylemleri zamanı madenci %300 zam hakkını kazandı.

Maden işletmeciliği devlete aitken, madende bir sıkıntı olduğunda madenleri boşaltır, sensörler uyarı verdiğinde ise kesinlikle madene girmezdik; o zamanlar maden kazaları olmaz, göçüklerde bile ölüm vakası ile karşılaşılmazdı. Ayrıca 1980 öncesi 2,5 milyon sendikalı sayısı varken şu an 500 bin işçi sendikalı. Nüfusun artmasına ve maden işçi sayısının artmasına rağmen sendikalı sayısının azalışının en büyük sebebi ise taşeronlaşma sistemi.

Eskiden Soma'da işçiler daha bilinçliydi, hakkını arıyor, örgütleniyordu. Ancak göç ile gelen işçilerin birçoğunun kendi haklarından bile haberi yok. Her seçim öncesi, 12.000 – 13.000 işçi istekleri dışında miting alanlarına götürülüyor. Gelmezlerse yevmiyelerinden kesileceği söyleniyor. Ayrıca işverenlerin korkuttukları şey ise işten atılmak ya da parti seçilmezse ihaleleri alamadıkları için işsiz kalacakları oluyor.”

Sendikal mücadele meselesine dair sebeplerinin araştırılması gereken bir diğer konunun ise bölgede faciadan sonra daha aktif örgütlenme çalışmalarına başlayan DİSK'e bağlı Dev-Maden-Sen'in binlerce maden işçisinin çalıştığı Soma bölgesinde bu faciadan önce neden daha etkin bir şekilde var olmadığıdır diye düşünmekteyiz.

Madene Giriş Öncesi Eğitim

Madendeki patlamadan sonra en çok tartışılan konulardan biri de maden işçilerinin işe başlamadan bir eğitim alıp almadıkları ve bu eğitimin niteliğinin ne olduğuydu. Bu konuda görüştüğümüz işçilerin aktardıkları, söz konusu eğitimlerin “üstünkörü” ve “formalite icabı” yapıldığı, eğitimi verenlerin madenin çalışma koşullarına hâkim olmadığı, eğitimlerin pratikte madencilerin işine yaramadığı yönünde.

Alınan eğitime dair madencilerin anlattıkları:

“3 gün filan Celal Bayar Üniversitesi'nde teorik ders gösteriyorlar. Pratik hiçbir şey yok. Yeraltının filmi farklıdır. Zaten eğitim şart değil: teorik eğitim hiçbir işe yaramıyor. Yerüstünde çeşitli makinalarla oynuyorsun, slayt gösterileri izliyorsun ancak bunun herhangi bir pratik yardımı yok. Madencilik madende öğrenilen bir iştir.”

“İlk yardım eğitimi veriliyor, arama kurtarma eğitimi veriliyor ancak bu ekipler de yerin altında çalıştığından böylesi bir kurtarma anında yukarı çıkıp giyinip gelmeleri bekleniyor.”

“9 sene önce girdim madene. Üç gün kurs verilecek dediler. Ben yer üstünde soyunma odalarını filan temizledim eğitim diye. O zaman eğitim vermiyorlardı, kazadan sonra başladılar.”

“Eğitim diye açıp Almanya'daki madenleri gösteriyorlar. Kitaptaki ile yer altındaki bir değil ki. Düğmeleri anlatıyorlar, ama kimse yukarıda öğrenmez. Kurtarma ekibi de yeterli değil. Bir olay olduğunda nereye kaçacağını bilemezsin.”

Madende Çalışma Koşulları

Gördüğümüz o ki, madencilerin birçoğu için geçerli olan olgu; hayatını aslında tarla toprak işleriyle sürdüren, madende çalışmaya dair hiçbir fikri olmayan genç adamların, asıl geçim kaynağının, bildiği işin hayatını sürdürmeye, ailesini geçindirmeye yetmemesi sonucu madende çalışmaya doğru itiliyor olmaları. Üstelik sadece birkaç günlük ve belki saatlik eğitimden sonra madende çalışmaya başlıyorlar. Peki ya madende nasıl koşullarda çalışıyorlar?

Soma'da maden koşullarını değerlendirirken bize hep aktarılan, madencilerin “sürekli, ölümüne üretim” baskısı altında çalışmaya zorlanmış olmaları. Üretimin durmaması uğruna kendilerinin sağlığı, iş güvenliği ve madenin fiziki koşullarının hep arka plana atıldığı sürekli vurgulananlar arasındadır.

Bir maden işçisi gün aydınlanmadan evinden çıkar; servisle madene gelir, madendeki çalışma sahasına en az 45 dakika yürüyerek girer. Madenden çıkana kadar herhangi bir molası yoktur. Buna tuvalet ihtiyacı da dâhil. Üretim durmasın diye tüm işçilerin aynı anda yemek yemesine izin verilmez. Yanlarında getirdikleri peynir, ekmek ve suyu kuytu bir köşe bulabilirlerse genizlerine kömür tozu kaçarak yerler. Temiz hava alamadan, gün ışığını göremeden saatlerce çalışırlar. Eve vardıklarında yine gece olur.

Ağır bir iş kolu olarak geçen madenin çalışma koşullarının nasıl daha da ağırlaştırıldığını işçilerden aktaralım:

“Yeraltında çok ağır çalışma koşulları var. Savaşta bile bu durum yok. Çünkü savaşta kiminle savaştığın bellidir, o ateş ediyorsa sen de çıkıp ateş edebilirsin. Ama madende her an her şey risk. [Yanında oturan birini göstererek] Bu arkadaşın bir gözü kör oldu parça gözüne gelince mesela. Maden yüzde yüz riskli.” (Süleyman)

Madende güvenliği tehlikeye sokan faktörlerden biri de dinamit kullanımı:

“Madende, yeraltında her şey risklidir. Kazmanın çıkardığı kıvılcım bir yangına sebep olabilir. Banda koyarken kullandığın eldiven takılıp kolunu koparabilir. Çizmelerle çamurlu suda yürürken ayağına çivi batıp düşüp kafanı yaralayabilirsin.” (Yasin)

Dikkatimizi çeken bir diğer nokta ise sistematik bir şekilde yürütülen üretim baskının getirdiği sonuçların işçilere kabullendirilmesidir. Kazım isimli işçinin verdiği örnek çok çarpıcı:

“İşten yerüstüne çıktıktan sonra ‘Geçmiş olsun’ denilen tek yerdir maden. Kime geçmiş olsun denilir? Hastaya. Her gün, bugün de sağ salim çıktık diyorsun.”

Madendeki ağır çalışma koşullarının işçilerin bedenleri kadar psikolojilerini de yıprattığına dair bilgi almaktayız.

Ali: “Yer altı insan psikolojisi seni bitiriyor. Nefsen, psikolojik olarak. Robot halinde çalışarak çocuğunun geleceğini kurtarmaya çalışıyorsun.”

Çalışma koşullarının bu kadar ağır ve yıpratıcı olduğu madenlerde işçi sağlığı ve güvenliği için ne tür önlemlerin alındığını sorguladığımızda, hem işçilerle, hem de mühendislerle yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bilgiler, çalışma koşullarına dair yasal düzenlemelerin mevcut olduğunu, ancak bunların uygulanmasında ciddi sıkıntıların bulunduğunu göstermekte.

Bu konuda bir mühendisin ifadesi şu yönde:

“2012 yılında yürürlüğe giren 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’na göre çalışan sayısı 500’ü aşan işletmeler işyeri hekimi, iş güvenliği uzmanı ve diğer sağlık personelinde oluşan işyeri sağlık ve güvenlik birimi kurmak zorundadır. Ancak bırakın özel sektör işletmelerini, bir kamu kurumu olan Ege Linyit İşletmeleri’nde bile bu birim henüz kurulmamıştır.”

Yaptığımız görüşmelerde işçiler iş güvenliği için gerekli teçhizatların kullanımına dair eğitimlerin ya verilmediğini ya da çok yetersiz bir eğitim aldıklarını, çoğu teçhizatların maden koşullarında kazaları engelleyecek ve müdahale edebilecek nitelikte olmadığını vurgulamaktadır. Medyada da geniş yankı bulan “gaz maskelerinin çalışmadığı ve tarihlerinin geçmiş olduğu” bilgisi işçiler tarafından dile getirilen noktalardan olmuştur.

İşçilerin aktardıkları, gaz maskelerini “gereksiz” kullandıkları durumda (filtrelerinin değiştirilmesi gerekeceğinden) yevmiyelerinden kesinti yapılacağı yönünde bir uygulamanın olduğuydu. Çoğu işçi, maskelerin işe başlarken seneler önce kendilerine zimmetli bir şekilde verildiğini ve çoğunun kullanım tarihinin geçmiş olduğunu ifade etmekteydi. Üstelik maskeyi kaybederlerse de parasını maaşlarından kesiyorlardı.

Patlamanın olduğu anda, iddialara göre, hayatını kaybeden işçilerin yüzde 60’ı maske takmıştı; diğerlerinin neden kullanmadığı, yanlarında maske olup olmadığı bile meçhul. Bir de kıyafetler

var. Şirket altı ayda bir yeni kıyafet veriyordu. Ancak ağır çalışma şartlarında çizme ve tulum hızlı yıpranıyordu. İşçiler kendi paralarıyla başka kıyafetler alıyordu.

Madende işçi güvenliğinin sağlanmaması, çalışma koşullarının ağır olmasının sonucu olarak bir de hastalıklar, sakatlıklar vardı sıklıkla yaşanan. İşçilerin anlattığına göre; şirket iş koşulları nedeniyle meydana gelen kazalara, mağduriyetlere çözüm bulmak yerine işçilerin mağduriyetlerden doğan haklarını vermeme yönüne gitmekteydi çoğu zaman.

Madende, kömür tozuna maruz kalarak, çok yüksek ısı altında çalışan işçilerde akciğer, bronşit astım, kronik astım gibi hastalıklar görülüyor. Ancak işçilerin belirttiği üzere, bu durumda malulen emekli edilmesi gereken işçiler, iş sözleşmeleri iptal edilerek işten atılıyorlar. Maden özellikle solunum yolları ve organları üzerinden kalıcı hastalıklara neden oluyor. Yaşar:

“Yani madende çalışan herkes hastadır biraz. Sorsan mutlaka vardır solunumdan bir derdi.”

Mülakat yaptığımız işçiler sağlık önlemlerinin çok kısıtlı olduğunu belirtiyorlar. Bölgede binlerce maden işçisi çalışmasına rağmen meslek hastalıkları hastanesinin mevcut olmadığı dile getiriliyor. Sağlık taramalarının sonuçları hakkında işçilere bilgi verilmediği ifade ediliyor.

Sendikanın da bu konuda şirket yanlısı davrandığını kaydeden işçiler, revirinse çoğu sağlık sorunu için basit ilaç tedavileri uygulayıp gönderdiğini dile getiriyorlar.

Aynı zamanda işçilere göre kaza ve yaralanmalar hiçbir biçimde rapor edilmiyor, rapor alma çabalarıysa şirket çalışanlarınca engelleniyor.

İşitme kaybı, eğilerek çalışmaktan ötürü sinirler ve eklemlere bağlı hastalıklar, yoğun çalışma temposundan kaynaklı psikolojik sorunlar işçilerin ve mühendislerin altını çizdiği sorunlardan.

Görüştüğümüz işçiler sağlık sorunlarından dolayı rapor almanın mümkün olmadığını söylüyorlar. İşçilere göre dört günlük raporlardan sonra işlerini kaybetme tehlikeleri var. Selim:

“Hastayım deme şansın yok, ona rağmen devam etmek zorundasın. Eğer hasta olur da bir günlük rapor alırsan yevmiyen kesiliyor ve [ay sonu verilen] primi alamıyorsun.”

İşçilerin dikkat çektiği çalışma koşullarından birisi de uzun çalışma saatleri. Vardiya usulü işleyen madende sekizer saat çalışan üç vardiya var ancak işçiler işyerine ulaşım süresi dâhil edildiğinde çalışma saatinin 12 saati aştığını dile getiriyorlar.

Salim: “Mesai 8 saat gibi görünse de işçilerin evden çıkıp dönmeleri 12 saati aşıyor. Sırf yerin altındaki çalışma yerlerine gitmeleri yarım saat, 45 dakika sürüyor”.

İşçilerden Rahmi ise iki dakikalık gecikmelerin dahi yevmiye kesilmesine neden olduğunu belirtiyor. Her konuda/sorunda yevmiye kesilmesi bir tehdit olarak kullanılıyor.

Soma'daki madenlerde yemek yeme koşulları ise en temel beslenme ihtiyaçlarının giderilmesini bile engeller nitelikte. Mehmet'in örneğinde anlattığımız gibi, işçilerin yemek molaları yok, herhangi bir molaları da yok. Yemeklerini kendilerini getiriyorlar. Yukarıdan sürekli dökülen kömür tozları nedeniyle sulu yemek neredeyse imkânsız.

İrfan: “Yemeği kimi zaman fareler yer. Yanına aldığı sular anında ısınır. Toplu yemek saatleri yok. Sözde mola süresi 1 saat olsa da sadece yarım saat, bazen daha kısa.”

Salim: “Yemek molası 15 dakika filan sürer. Sırayla yemek yenir. Özel yemek yeri de yok, bir köşe bulurum. Su kendi suyun. Yemek yemediğim zamanlar çok olur. Tuvalet yok. Her yer tuvalet.”

İşçiler çalıştıkları yerlere gitmek için bazen sürünmek zorundalar. Dizlerine kadar çamura batarak gidiyorlar. Çalışma saatlerinde madenin dışına çıkılması engelleniyor. Zaten, kimi noktadan dışarı çıkmak çok fazla zaman alıyor...

İşçilerin altını çizdiği bir diğer nokta ise bayramlarda, tatillerde sigorta primlerinin yer altından daha düşük olan yer üstü ücretlerinden yatıyor olmasıydı.

Aynı zamanda işçiler, açıkça onayları alınmadan maaşlarından futbola destek, düğün salonu vb. sendika-şirket ortaklığındaki alanlar için para kesildiğini belirttiler.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Somalı maden işçileri “durmadan üretim” baskısı altında çalıştılar, çalışıyorlar. Onların yanı başında ölümler oldu, makinelerde arızalanma oldu, çok ciddi güvenlik sorunları vardı, ama buna rağmen üretim odaklı çalışma devam etti, bu da faciayı getirdi.

Görüştüğümüz işçiler üretim odaklı çalışmanın üzerlerinde yoğun bir baskı oluşturduğu yönünde hemfikirler:

Kazım: “Günlük 3 bin ton kömür isteniyor. Aylık yüz binin altına düşerse gözünün önüne gelmiyor güvenlik önlemleri. Hata olduğunda gerekli müdahale yapılmadan üstünkörü devam etmek zorundasın. Kablo bozulmuşsa basit bir tamirle atlatılıyor bu sorun. Bir şey söylersen ‘s... git’ çıkışını versinler deyip gönderiyorlar. Ne yapacaksın eve ekmek götürmek zorundasın. Örneğin daha önce iş güvenliğine dikkat eden bir müdür işten çıkarılıyor. Sırf daha fazla kömür diye yeni bir müdür getiriliyor. Asıl olan ‘Kömür, kömür, kömür... Para para para’.”

İşçilerden Selim ise şu sözlerle anlatıyor üretim baskısını:

“Diyelim vardiyada 500 ton çıkardın. Olmaz diyor, 600 ton çıkaracaksın. Daha fazla çıkarmaya zorluyorlar. Ay sonunda vardiya amirleri ve çavuşlara prim veriliyor. Köle gibi çalıştırılıyor. Ne kadar çıkarırsan çıkar, primi amir alıyor. Sen niye çıkaramadın diye soruyorlar sonra. Belki taş kaya vardı? Bunlar hesaba katılmıyor.”

Murat: “Gerektiği zaman makineleri durdurabilirler. Ama yapmıyorlar. Sorun görseler, çalışma durmadan tamir etmeye çalışıyorlar. Makineyi durdurursan yevmiyeden kesiyorlar.”

Cemil: “18 yıllık madenciyim. Üretimin durduğunu görmedim. Yanda ölüm olur. Üretim devam eder.”

Yukarıda işçilerin ağzından aktarılan üretim döngüsü “primle teşvik” sistemi ile birlikte daha da hızlandırılıyor. Hiyerarşik bir biçimde işleyen prim sistemi ise işçiler üzerindeki baskının resmi niteliğinde.

Bu ağır şartlarda çalışan, hakları hiçbir şekilde korunmayan maden işçisi, bir ayda ne kadar kazanıyordu? İşçiler, deneyimlerine göre 1200-2000 TL aralığında kazanıyordu. Bir işçi o ay içinde kaçak yapmadıysa, yani bütün mesai günlerinde iş başı yaptıysa, yaklaşık 200 TL de ek prim alıyordu, devamlılık primi. Raporlu olsa dahi, bir gün bile işe gitmese bu prim yanıyordu.

Peki, diğer işçileri işe sokan dayıbaşı ne kadar kazanıyor? O da ekipteki işçilerle birlikte maden işletmesine sigortalı giriyor. Her işçi başına günlük 3-4 TL gibi bir parayı işletmeden kayıt dışı olarak aldıkları söyleniyor. Bu durumda 100 işçisi olan bir dayıbaşı ayda sadece bu işçiler üzerinden 9,000 TL ek para kazanabiliyor.

Devamlı üretimden karlı çıkan yalnızca şirket ve dayıbaşılar değil. İşçilerin anlattığına göre, mühendisler de üretime bağlı olarak 500-1,000 TL arası prim alıyorlar.

Prim üzerine işçilerden Mahmut'un bakış açısını aktarmak önemli:

“Katır gibi çalışacaksın. Ayı 30 gün çıkaracaksın. O zaman al sana prim.”

İşçiler arasında yoğun bir şekilde gördüğümüz bu değersizleşme hissiyatının tarımın bitirilmesi yoluyla geçmişin yıkılarak madene yönlendirilmesi ve borçlanma yoluyla geleceklerinin ipotek altına alınması durumuyla doğrudan ilintili olduğunu belirtmek gerekiyor.

Soma'daki maden işletmelerinin işleyişinin dikkat çekici hatlarından birisi de madende kurulan hiyerarşik yapı. Bu hiyerarşik yapı nedeniyle hem işçiler arası rekabet “pekiştirilip” işçiler daha fazla üretmeye yönlendirilirken, aynı zamanda dayıbaşları arasındaki rekabet nedeniyle de üretim fazlaştırılmaktadır. Aynı zamanda kaza analizinde daha ayrıntılı değinildiği üzere, bu hiyerarşik yapı nedeniyle kazaya müdahale çok daha zorlaşmıştır.

Madende işletilen bu hiyerarşide “yukarı çıkma” ise tamamen keyfi ve dayıbaşları ile ilişkiye bağlı.

İşçilerin gözünden hiyerarşi ve bunun üretimle ilişkisi ise şu şekilde anlatılıyor bize:

“İşyerinde hiyerarşi; çavuşlar, ekip başları, yedek işçi, düz işçi gibi. Bu hiyerarşi üretim baskısını da artırıyor. Başmühendis üzerinde baskı kurulur. O baskı aşağıya doğru yayılır. Aşağıdaki mühendisin yapabileceği hiçbir şey kalmıyor. Patlat diyor, oysa bizim farklı çözümlerimiz olabilir.”

Hasan: *Bir vardiya bir günde 6,500-7,000 ton kömür çıkarıyor. 3 vardiya toplam 20 bin filan çıkarır. Hedeflenen 1 milyon tondan sonrasının parasını vardiya amiri, şirket müdürü vs. tepedekiler paylaşıyor.*

Kerim: *Dayıbaşlarının ücreti işçiyi ezmesine göre artabilir. Bu ay 200 m ilerle der, işçiye 50 TL prim alır verir. Dayıbaşı 80 bin TL alır. Dayıbaşları arasında rekabet var. Biz mutlu olamayız. Çünkü baştakiler çok çalışıyor.*

Madencilerin çalışma ve emeklilik koşulları ile ilgili kanunlara bakarsak; yer altı maden işlerinde, Ekim 2008 öncesi sigortalı çalışmaya başlayanlarda 4 bin ila 5 bin gün emeklilik için yeterliyken, 5510 sayılı yasanın 28. maddesine göre, Ekim 2008'den itibaren sigortalı olanlarda yaşlılık aylığı bağlanması için gerekli gün sayısı 7 200 güne yükseltilip, emeklilik yaşı 50'den 55 çıkarılmıştı.

Ancak Soma'daki maden faciasından sonra, 11 Eylül 2014'te resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren “torba yasa” olarak bilinen 6552 sayılı kanunla yeraltı maden işlerinde çalışan işçilerin emeklilik yaşı tekrar 50'ye düşürüldü ve günlük çalışma saatleri 6, haftalık çalışma saatleri 36 saatle (arıza ve seferberlik gibi olağanüstü durumlar dışında) sınırlandırıldı. Aynı kanunun 2. maddesiyle, 4857 sayılı Kanununun 18 inci maddesinin birinci fıkrasına “Yer altı işlerinde çalışan işçilerde kıdem şartı aranmaz” cümlesi eklenmiştir. Diğer işlerde kıdem tazminatına hak kazanabilmek için en az altı ay çalışmış olma şartı aranmaktadır. Ayrıca, yine 11 Eylül 2014'te çıkan torba yasada, 3213 sayılı Maden Kanununa yapılan ek madde ile yeraltında çalışan işçilere ödenecek ücret miktarının asgari ücretin iki katından az olamayacağı ifade edildi.

Denetim Alanındaki Hayati Sorunlar

Çalışma koşullarının böyle olduğu maden ocaklarında denetim ne şekilde gerçekleşiyor, öğrenmeye çalışıyoruz. İşçiler ve mühendislerle görüşmeler neticesinde edindiğimiz bilgilere göre kazaların önüne geçilmesini sağlayabilecek mekanizmalardan olan denetim ayağında da ciddi ihmaller söz konusu.

Denetimin nasıl işlemesi gerektiği ve nasıl işlediğini mühendisler aktarıyor:

“Teknik nezaretçinin aynı zamanda iş kazalarında birinci derecede sorumluluğu vardır. Bu amire bağlı olarak madenlerde dolaşan ve ölçüm yapıp risk unsurlarını tespit eden emniyetçiler var. Teknik nezaretçi saptadığı sorunları ‘teknik nezaretçi defterine’ yazarak kayıt altına alıyor, böylece cezai sorumluluğu ortadan kalkıyor. Bu sorunların giderilmesinden üretim mühendisleri sorumlu ve teknik nezaretçinin saptadığı sorunları gidermediği takdirde cezai sorumluluğa sahip.

Teknik nezaretçi dışında rödovans veya hizmet alımı yöntemi ile işletilen ocaklarda Ege Linyit İşletmeleri'nin atadığı kontrolörler var. Bunların temel sorumluluğu belli aralıklarla kömür örneği alıp kalorifik değerinin istenen standartlarda olup olmadığını denetlemek. Bu kontrolörlere işletme tarafından ‘çok iyi bakıldığı’ sık dile getirilen bir itham. Bu kontrolörlerin Asıl İşveren/Ruhsat Sahibi olarak Türkiye Kömür İşletmeleri adına davrandıkları için güvenlik denetimi yetkileri olsa da, iç güvenlik mekanizmasına dâhil olup bu yetkilerini kullanmıyorlar.

Madenlerde dış denetim Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü (MİGEM) ve Çalışma Bakanlığı denetçileri tarafından yapılıyor. MİGEM, madendeki faaliyetlerin iş güvenliği ve işçi sağlığı ilkelerine uygun yürütülmesini takip etmekle yükümlü. Bu denetimler genellikle genç ve deneyimsiz, madende çalışmamış, bu nedenle maden, özellikle de yeraltı işletmeciliği bilgisi ve deneyimi olmayan denetçi mühendisler tarafından yapılıyor. Bu mühendisler MİGEM'e KPSS ile alınıyor, herhangi bir maden ya da yer altı işletmesi deneyimi aranmıyor. Bu nedenle denetçiler çoğu zaman anlatılanları dinleyip, madeni şöyle bir gezip, bir mühendisin ifadesi ile 'kolayca kandırılıyorlar'. Çalışma Bakanlığı denetçilerinin ise madencilik ile ilgili bilgilerinin çok kısıtlı olduğunu düşünüyoruz.”

İşçilere göreyse, denetimin nerede ve ne zaman gerçekleştirileceği bilgisi maden işletmecilerine, mühendislere ve diğer ilgililere önceden iletiliyor. İşçilerin sıkça vurguladığı üzere, “denetim müfettişleri gelmeden önce göstermelik yemek yeri yapıyorlar. Ana girişlerde, havanın bol olduğu yerlerde denetçileri gezdirip, sonra onları yemeğe götürüyorlar”. Örneğin Uyar madeninden aktarılan bir vakaya göre, bir denetçi önlem alınmazsa bu madenin bir sonraki denetimde kapatılacağını söylediği için bir sonraki denetime gelmesi şirket yetkilerince engellenmiş.

Denetimin nasıl olduğu işçilerden Samet tarafından böyle aktarılıyor:

“Herkes müfettişin hangi saat nereye geleceğini bilir. Kesinlikle devlet kontrol etmeli. Müfettiş içeri girmez ama 'girildi' imzası atar. Mesela bizim pano –sorunlu bir şekilde- basık olmasına rağmen, bizim panoya girmez. Anayola iniyor sadece. Müfettişe kısa incelemesinden sonra ziyafetler verilir.”

İşçilerden Kerem ve kardeşinin belirttikleri ise maden yetkililerinin denetim konusunda vahim yaklaşımlarını gözler önüne sermektedir:

“Sıçanlar gaz dedektörü olarak kullanılıyor, sıçan öldürmek yevmiye kesilmesine neden oluyor.”

Yani denetim ilkel yöntemlerle, sıçanlar kullanılarak yapılıyor. İnsan canı defalarca tehlikeye atılıyor.

OLAY AKTARIMI

İş Kazası/Cinayeti

Tüm bu tedbirsizlik, ihmaller, ağır çalışma koşulları ve üretim baskısı altında böyle bir patlamanın olmaması mucize olurdu. Faciaya ve patlama anına dair konuştuğumuz neredeyse herkesin bu ‘kaza’yı ve ölümleri zaten “bekliyor” olmaları bizi en çok şaşırtan ve üzen gerçekliklerdendi.

‘Kaza’ya dair teknik analize girmiyoruz; bizim burada yapmaya çalışacağımız ‘kaza’ öncesi madendeki değişimleri, ‘kaza’ esnasını ve kurtarma operasyonunu birebir yaşayanların ağzından, onların gözlemleri ve deneyimleri ışığında aktarmak.

O zaman öncelikle 13 Mayıs 2014 gününün biraz öncesine dönelim ve madende kaybettiğimiz bir işçinin eşini dinleyelim:

“Kocam son üç haftadır çok terliyordu. Yüksek sıcaklıktan şikâyet ediyordu, başı çok ağrıyordu. Elektrikçi olduğu için hep madenin altındaydı. Cesedi beşinci gün çıkartıldı. 10 gün önce rapor tutulmuş, ‘Gaz yoruyor, halsiziz’ diye. Yukarıdakilerin haberi var. “

Aynı işçinin annesi:

“Maden Mart ayından beri hafif hafif yanıyormuş.”

Başka bir ocaktan işçi patlama öncesindeki durumu aktarıyor:

“Kaza öncesi belirli bir ısı yüksekliği olduğunu aktardılar. Yeraltında uzun bir süre sıcaklık hiç düşmemiş. Bunu raporlayanların da işten çıkışlarını vermişler. Kapasite üstü çalışma yapılıyor. Üretim kapasitesi zorlanıyor. Hava yetersiz olduğu için daha önceden de sık sık çıkan yangınların da etkisiyle böyle bir olay kaçınılmaz hal alıyor.”

Belirttiğimiz gibi, bölgenin insanının “beklediği” bu ‘kaza’, civar madenlerde olan ilk kaza değildi. Belki ölümlerin sayıca çok oluşu tüm ülkenin dikkatini çekmişti. Bölgedeki madenlerde olan diğer kazalara ilişkin bir madenci kendilerini bekleyen sonun ne olduğunu bildiklerini böyle anlatıyor:

“13 Mayıs’ta meydana gelen kaza ilk ya da son kaza değil. Medyadan saklanan birçok kaza var. Darkale’de 9 işçi yanarak öldü. Ancak bunu bizlerden başka duyan olmadı. Aslında son kazayı da medyadan saklayacaklardı. Kazanın olduğu saatlerde TV’de haber altyazısında 7-8 olarak ölü

sayısı geçerken canlı yayına bağlandığında Manisa belediye başkanı yanlışlıkla 257 sayısını söyleyince söz geri alınmadı ve olayın aslı ortaya çıktı. Bizler zaten sayı medyada açıklanmadığında da biliyorduk işin aslını.

2 ay önce kaza olan madende, maden işletmesi devlete aitken de kapatılmıştı. İçin için yanan bir ocak bulunduğu biliniyordu daha önceden de. Bunu ilk fark ettiğimiz anda, ocağı kapatmış, bir daha da girmemiştik. Ancak özelleştirme yapıldıktan sonra, bizim kapattığımız ocak tekrar açıldı, sızıntının olduğu bilinen, kapattığımız geçiş yolunun 200 metre aşağından devam edildi kazılmaya.”

Madeni daha önce işleten şirketin burası sorunlu olduğu için devrettiği, yeni şirketin devralırken riskli bölgeleri bildiği, buna rağmen buraları üretime açtığı iddialar arasında:

“Burası devletten alınmış. Üstünde zaten çalışma olmuş. Soma Holding’ten önce işleten Park Holding bunu anlayıp madeni devretmiş. Devrederken de madenin sorunlu bir maden olduğunu, önceden işlendiği için tehlikeli olduğunu Soma Holding yetkililerine bildirmiş. Yangına yol vermişler.” (İbrahim)

Madendeki patlama anına dair farklı görüşler, farklı iddialar var. Ancak bazı noktalarda tüm tarafların anlattıkları birbiriyle örtüşüyor.

Kurtarma operasyonunu yönetenlerden esasen maden mühendisi bir kişinin sürece dair anlattıkları:

“Burada yangın saat 3 gibi oldu. Mühendisler, başçavuşlar tertibe çıkar. 487 kişi yeraltında kaldı ama normalde bizim yeraltındaki işçi sayımız 700. 200 kişi tertip yaklaştığı için 3 civarı çıkmışlar. Diğerleri de artık işi teslim edeceklerdi. Bu işler, madenlerde yerinde teslim edilir ki iş kaldığı yerden devam etsin, işçi birbirine gösterebilir. Patlama erken olsaydı sayı 100 kişi artardı, geç olsaydı 400 kişi artardı. Yeni vardiya, paşa vardiyası girmedi daha. 15.30-16.00 arası giriyor onlar.

16.10’da ben oraya girdim. 16.30’da ambulans çağrıldı, AFAD [Afet ve Acil Durum Yönetimi] ve Enerji Bakanlığı’na bilgi verilsin dedim. Hepsi kayıtlarda var. Bu çok mühim bir kaza. Biz sayı alamadık o anda işçilerden. Bizim ilk tahminimiz 600-700 kişi civarındaydı. Çünkü işçileri, yukarı çıkanları sayamıyorsun kalabalık olduğundan.

Yeraltına 17.15 gibi girdim ben, S panosunun oraya, zaten herkes yatmıştı. Canlılar vardı, onları çıkardık. Ben yeryüzüne çıktığım zaman baktık, yukarıyı organize edecek kimse yok.”

‘Kaza’ sonrası müdahale konusunda farklı görüşler de var: ilk anlarındaki müdahalenin yanlış yapıldığını aktaran işçiler oldu:

“İçten yanmalı olan alanda kömür çıkartılırken sürekli olarak yerine kül basması gerekir, kül basıldığında oksijenin girmesi engellenir. Ancak üretim baskısı nedeniyle bu işlem yeterince yapılmadı. Patlama sonrasında içeride havanın ters döndürülmesi, kurtulabilecek işçilerin hayatını kaybetmesine neden oldu.”

İşçilerin böyle bir patlamada içeride sağ kalabilmeleri için gerekli teçhizatın olmadığına dair iddialara ise maden mühendisi şöyle cevap veriyor:

“Maskeleri bazı işçiler takmış, ölenler. Bu maskeler oksijen üretir, ürettiği zaman onların altında bir tane kimyasal vardır, o ısınır, elle değemezsiniz. Isınınca maskeleri bozuk diye çıkartanlar öldü.” Bu durum da, yukarıda değinilmiş olan, eğitimin hakkıyla yapılmamış olmasına bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Onlarca insanın aynı panoda ölmesi ve bundaki eksikliğin sebebinin işçilerin başındaki amirlerin tahliye emri vermediğine dair bir iddia var şirket yetkililerinin dile getirdiği. Ancak, bu iddia ölümlerin tek sorumluluğunu yine ölmüş olan amirlere/mühendislere yüklüyor:

“O bölgede yangın çıktıktan sonra 15-20 dakikada boşaltılabilecek bölümler vardı. Bunların boşaltılamaması ile ilgili sıkıntılar var. Başındaki amir salmazsa çıkmaz işçi, asker gibidir bizim işçi. Kurtarmanın yolu, yeraltında olan vardiya amirleri ve çavuşlarının işçileri tahliye edebilmesiydi. O zaman burada belki 5-10 ölüm olurdu.

S Panosu denilen bölgede en çok ölümümüz oldu, 263 tane. Ben girdiğim zaman, 5.30’da herkes yatmıştı. Hiç canlı yoktu. İnsanların gözünden, burnundan kan gelmeye başlamıştı. S panosunda beş kişi kurtuldu. Tahliye edilmediklerini söylüyorlar. İki tane vardiya amirinin çok büyük bir hatası var, onu biz dillendirmiyoruz. İki tane mühendisin işçileri salmamasından dolayı yaklaşık 263 kişi öldü. 150-200 metre ileri gitseler, kurtulacaklar. Mühendis onu anlayamamış.

“Amirlerin orayı boşaltma imkânı vardı diye düşünüyoruz biz. Öldüğü için adamlara soramıyorsun.”

Görüşme yaptığımız işçiler de ‘kaza’ sırasında amirlerin işçileri bir süre oyaladıklarını belirttiler. Eğer amirler müdahale etmeyip işçilerin yukarı çıkmasına izin verse birçok işçinin kurtarılabilceğini söylerken, ilk andaki müdahalenin son derece yetersiz olduğu konusunda ortak bir fikre sahipler.

Murat:

“Adamların önüne geçip zaman var diye oyaladılar. Engel olmasalardı en az %30’u kurtulurdu.”

İhmalle, kurtarma operasyonunun eksikliği ile ilgili iddialara, ölenlerin arasında mühendislerin de olduğunu, ihmal olsa bunu riske atamayacaklarını belirterek cevap veriyor bir şirket yetkilisi mühendis:

“Eynez’de 60 tane mühendis çalışıyor. 100-150 tane de tekniker çalışıyor. 17 tekniker, 5 mühendis öldü. İşletme müdürü defalarca girdi madene, kurtarma çalışmaları için. Biz onu ölmek üzereyken aldık. Kurtarma ile ilgili koordinasyonsuzluk kesinlikle yok, daha iyi yapılamazdı.”

Madendeki işletmeyi yürütenlerin bu bakış açısı bize burada zaten sürekli yüksek risk altında çalışıldığını ve bu durumun ne kadar normalleş(tiril)diğini gösteriyor.

Kurtarma Operasyonu

Herkesten teyit ettiğimiz bir diğer bilgi ise kurtarma operasyonu esasında ölen işçileri dışarı çıkarma operasyonunu yürütenlerin çoğunun yine aynı madende ya da diğer madenlerde çalışan işçiler olduğu. Bunu bir mühendis şu şekilde doğruluyor:

“Yeraltında o kadar çok insan vardı ki gördüğümüz ayılan, bayılan, ölen... Onları çıkartmak için işçi lazımdı. Yeraltına girecek adamları yakaladık, içeri soktuk. Kendi işçilerimizin hepsini yolladım, bu yüzden sedye taşıyacak adam bulamadık. Üç saatte 2.000 kişiyi yer altına soktum. Madenciliği bilen herkesin eline lamba, çizme, oksijen maskesi verip yolladım.”

AFAD’ın ekiplerinin madeni bilmediği ve ilk birkaç yüz metreden sonra içeri giremediği, operasyonun eksikliklerini konuştuğumuz maden işçilerince ısrarla vurgulanıyor:

Arama kurtarma çalışmaları konusunda organizasyon yetersizdi. İçeriye işçiler girmek durumunda kaldı. 20 kişilik bir arama kurtarma ekibi var ancak bu ekip böylesi bir kazayla başa çıkabilecek donanımda değil, uzman arama kurtarma çalışanları ise maden konusunda hiçbir bilgiye sahip değil.”

“İlk yardım bilgimiz olmadan müdahale edildi. Biz İmbat madende çalışanlar olarak ilk giren ekipteydik. Şah damarına, nabzına bakıp halen yaşadığını düşündüklerimizi bantla yukarı gönderiyorduk. AFAD kapı ağzında duruyordu. Madeni bilmiyorlar. Madenin ağzında durup gelenlere, ölümlere maske takıp dışarı çıkarıyorlardı. Ölü çıktığını belli etmemek için böyle yaptılar. Bizim asıl görevimiz ölümleri çıkarmak, ama o gün ilk yardım ekibi gibi çalıştık.

İşçilerin cenazelerinin madenden çıkarılışı ile ilgili birçok kötü görüntü var hafızalarımızda, özellikle bilgi kirliliği olması ve ölenlerin yüzüne maske takılıp çıkarılmasıyla ilgili ciddi iddialar var. Operasyonda görev alan amir de işçiler de bunu izdihamı azaltmak, zaman kazanmak amacıyla yaptıklarını söylüyorlar:

“Biz ölenlerin yüzlerini battaniyeyle kapattık en başta. Cenaze örtülür normalde. Ama insanlar yüzlerini açmamızı istediler. Yüzünü açacağız, öldüğü anlaşılacak, daha çok izdiham olacak. Biz de oksijen maskesi taktık. Çünkü izdiham var, maskeyi koymak zorundaydım. Ambulansla çıkartamıyorum izdihamdan. Ölü insanların üstü kapanıyor zaten. Bunu doktorlar da yapıyor. Fakat kapatılmasın diye halk bastırıyor. Adamın öldüğünü bilirse, anlarsa... Öbür türlü, ani müdahale diye götürürüz, adamın yolunu açarlar. Taktığımız oksijen maskeleri 20.30-21.00 gibi geldi. Maskeleri işçilerin yüzüne koydurup işçileri yukarı çıkardık.

Bandın üzerinde 70-80 tane dizili cenaze vardı. Burada izdihamı engellememiz gerekiyordu. UMKE (Ulusal Medikal Kurtarma Ekipleri) o konuda çok yardımcı oldu, 3,000 tane oksijen maskesi getirdiler.”

Konuştuğumuz işçi olsun, tekniker olsun, mühendis olsun herkesin ortak görüşü; patlama olduğu andan itibaren, öncesinde madende olduğu gibi, hiçbir şeyin sistemli ilerlememiş olduğu, böyle büyük bir facia halinde yapılacaklara dair herhangi bir hazırlık yapılmamış olduğu. Kurtarma operasyonunun çoğunlukla içeriden ceset çıkarma operasyonuna dönüşmüş olduğu görülüyor. Patlamayı haber alıp madene koşan ailelere, onlar kendi imkânlarıyla cenazelerine ulaşana dek, düzenli, resmi bir bilgi de verilemediği ifadeler arasında yer bulmakta...

Patlamaya dair annelerin ve eşlerin anlattıkları birçok iddia içeriyor:

“Vardiya dönüşümü 16.00’da olur. 15.15’de malzemeci olduğu için erken girdi çocuğum, o yüzden öldü.”

“Patlama olmasına rağmen oğlumu içeriye bile bile ölüme gönderdiler.”

“Yangın çıktığı halde biz söndürürüz siz devam edin çalışmaya demiş amir ve mühendisler. Söndüremediklerinde bırakıp kaçmışlar. Hafif nabzı atanlar bile bırakılmış, insanların çoğu soğuk hava deposunda ölmüş. Zonguldak’tan kurtarma ekibi gelene kadar müdahale olmamış. Yaralı çıktı dedikleri kurtarma ekiplerinden insanlar. İşçilerden yaralı olarak çıkarılan yok.”

“Müdahaleyi beklerken işçi kartlarını kesiyorlarmış ki az ölüm oldu sanılsın.”

“Eşimin astım-bronşiti vardı. Yolun yarısında ölmüş.”

“Olay ilk olduğunda ambulans sesi bile yok. 14.30’da patlama olmuş, 15.30’da işçilerin hepsi zaten ölmüş.”

Bu anlatılanlar karmaşanın boyutu, şüphelerin ve güvensizliğin bertaraf edilemediğini gösteriyor.

Facianın kendisi kadar kayıplarına ulaşma süreci de ailelerde derin izler bırakmış. Konuştuğumuz anne-babalar ve eşler yaşarken değer verilmeyen evlatlarının, eşlerinin “ölü”lerinin de aynı derecede değersizce madenden çıkarılıp soğuk hava depolarında bekletildiği yönünde yorum yapmaktaydılar:

“Cenazeler Kırkağaç soğuk hava deposunda ceset torbası olmadan tutuldu. Kamyonetlere üst üste kondu.”

“Oğlum kurtarma çalışmasında öldü. Üç gün sonra morgda bulundu.”

“Bu insanların dirilerine saygı gösterilmedi. Köleleştirildiler. Ölülerine de saygı göstermediler. 6 kişi geldi benim eşim Kırkağaç’a. Üst üste geldiler. Bir ambulanda 6 cenaze nasıl taşınır? Mutlaka üst üste koydular. Mezbahaya kamyonlarla taşındı bizim eşlerimiz. Dirilerine saygı gösterilmedi tamam, köle olarak gördüler, kullandılar. Cenazelerine de saygı gösterilmedi. Cenazeleri de aynı nasıl bir hayvanı kesersin de kurbanda kapıda asarlar, kurbanlık gibi taşındı eşlerimiz.”

Cenazelerin gömülmesi sürecinde dahi yardım alamadıklarını ifade eden aileler de var:

“Manisa belediyesi tarafından da hiçbir yardım yapılmadı. İzmir’de cenaze masrafları karşılanıp, yemekler verilirken burada cenaze masrafını alamayan aileler vardı. Normalde 1000 lira + 517 lira cenaze masrafı verilmesi gerekiyordu. Bazı ailelerin bu haklarından haberleri bile yoktu, cenazelerini sessizce gömmüşler ve parayı almamışlar.”

KAZA SONRASI

Soma'nın Sonrası

Soma madenindeki patlamayı yaratan unsurları kapsamlı bir şekilde ele alıp aktarmaya çalıştığımız raporun bundan sonraki kısmı ise tüm bu yaşananlar sonrasında sürecin nasıl devam ettiğine dair. Başlıca ele almak istediğimiz konular hukuki süreç, borçlar, kadınların yaşadıkları, çocuklar ve yardımların işlevselliği olacak.

Soma'daki maden faciası sonrasında olayın yarattığı üzüntü, öfke duyguları ve hak arama talebi ile birlikte şehirde değişen önemli gündelik hayat pratikleri oldu. Bunlardan biri de özellikle patlamadan sonraki ilk bir iki ayda sıklıkla yapılan eylemlerdi. Bu eylemler işçilerin bir araya gelip faciayı yaratan sorunları tartıştığı, hak taleplerini dile getirdikleri alanlar olma işlevi gördü.

Bu yapılan eylemlerde öfkenin odağında genelde işverenin ve sendikaların olduğunu gözlemledik. Bilindiği üzere, patlamanın olduğu Soma Holding'e ait Eynez ocağı o tarihten itibaren tüm yaz boyunca kapalı kaldı. Raporun yazıldığı şu günlerde basında çıkan haberlere göre madende temizleme çalışmaları başlamış, ancak henüz üretim için yeniden açılmış değil. Ekim ayının ikinci haftasında, ocakta facianın yaşandığı yerin hemen üstünde başlayan yangın nedeniyle madendeki makinelerin çıkarılması için çalışmakta olan 300 kadar işçi geri çekilmek durumunda kaldı; 30 işçiye yangını söndürmek amacıyla çalışmaya devam ettiler (Birgün Gazetesi, 17 Ekim 2014).

Görüşmeler için gittiğimizde bu ocakla birlikte birkaç ocak daha kapalıydı ve madenciler şirketten yerüstü ücreti üzerinden aylık maaş aldılar uzunca bir süre. Bölgedeki maden ocaklarının ne olacağı, şartların iyileştirilip devam mı edileceği, yoksa ocakların tamamen mi kapatılacağı bilinmiyordu. Bu sebeple işçilerin en büyük kaygısı ve dile getirdikleri mesele istihdamdı. İşçilerin bazıları, madenlerdeki istihdam düşünülduğünde, ocakların tekrar açılmamasının Soma için başka bir problem olacağına inanıyor.

Görüşme esnasında belirttiklerine göre, o tarihte maden ocaklarında çalışan işçiler devletten aylık alıyorlar; fakat tahminleri o ki, bu maaş kısa bir süreliğine verilecek. Korktukları şey ise bu süre dolduğunda çok fazla sayıda işçinin işsiz kalacak olması. Bölgenin ekonomik koşulları düşünülduğünde bunun yakın gelecekte Soma'yı bekleyen en büyük tehlikelerden birisi olduğuna inanıyorlar. Gözlediğimiz kadarıyla istihdam kaygısı ve ailelerini geçindirme endişesiyle maden

ocakları açılın diye işçilerden bazıları eylem de yaptı. Soma Kömür İşletmeleri A.Ş.'ye ait ocakta çalışan bir grup maden işçisi 11 Temmuz'da yürüyüşün ardından yaptıkları basın açıklamasında, tek geçim kaynakları olan maden ocaklarının iş güvenliği sağlanarak ve işçi hakları verilerek en kısa zamanda tekrar faaliyete geçirilmesini talep ettiler (Hürriyet Gazetesi, 11 Temmuz 2014).

10 Ekim'de Eynez, Işıklar ve Atabacası ocaklarının tümünde üretimin durması üzerine işçiler durumu protesto etmek için kaymakamlığa yürüdüler. DİSK Dev Maden Sen'in çağrısı ile meseleyi konuşmak üzere bir toplantı yapan 60 kadar maden işçisi, durumu Soma Holding'in katliam sonrasında artan maliyetlerden kurtulmak için başvurduğu bir hamle olarak değerlendirerek şu taleplerde bulundular: "1. Enerji Bakanlığı derhal ocaklara el koysun; işçi sağlığı güvenliği koşulları yerine getirilsin; ocaklar derhal açılın 2. Ocaklar bağımsız heyetler tarafından denetlensin 3. Taşeron kaldırılın 4. İş güvenliği uzmanları ve iş yeri hekimleri bağımsız olsun 5. Toplu sözleşmeden kaynaklı, işçilere verilmeyen 3 tonluk kömür hakları verilsin". (<http://www.sendika.org/2014/10/somada-isciler-toplanti-yapti-ocaklar-acilsin-taseron-kaldirilsin/>)

Konuştığımız bölge esnafının önemli bir kısmı da maden ocaklarının önce açılmasından yana. Anlattıklarına göre madenler durduğunda bölgedeki ekonomik hareketlilik de azalıyor.

Görüştüğümüz işçilerden Halit ve Kemal madencilğe dair iki yıllık eğitim aldıklarından dolayı bu işe devam etmek istiyorlar. Ancak, güvencesiz çalışma koşulları ve yeterli sendikal faaliyetlerin bulunmaması nedeniyle kendileri için bu zorunlu çalışma koşullarının "kölelik"le eş değer bir duruma geldiğini vurguluyorlar. "İşçi-kent" olarak tanımladıkları Soma'yı anlatırken özel şirketlerin işçileri eşya gibi gördüklerini dile getiriyorlar.

Genel olarak işçilerin talepleri ise madenlerin işletmesinin yeniden devlete devredilmesi, denetleyicisinin de devlet olması. Elbette denetlemenin nitelikli bir denetleme olması gerektiği de vurgulanan noktalardan. Bir de çalışanların, madencilerin paralarının tam olarak verilmesini istemekteler. Yaz dönemi boyunca çalışamayan ve normalde kazandığından daha az aylık alabilen madencilerin ya memleketlerinde ya da Soma köylerinde kısa süreli tarım işlerinde çalıştıklarını bilmekteyiz. Fakat yaz dönemi bittiğinde bu da bir gelir kaynağı olmaktan çıkacak. Bundan sonra ne yapacaksınız sorusuna en sık verilen cevap, madende çalışmaya devam etmek

oluyor, bir sonraki ise madeni bırakıp yurtdışında inşaat firmalarına çalışmaya gitmek. Genç bir maden işçisi içinde bulunduğu durumu şöyle anlatıyor:

Hakan: “6 aydır kira veremiyorum. Maden bitti, Soma bitti.”

İşçilerdeki geleceksizlik fikrini altı çizilmesi gereken noktalardan olarak görüyoruz. Bu durum da kazadan sonra “Soma bitti” fikriyatı, baskı altında çalışılan yaşamın getirdiklerinin nihai noktasına vardığını düşünmeleriyle ilgili olabilir. Başka bir istihdam alanı arayışlarının hâkim olduğu, ancak madenden başka ellerinden bir şey gelmeyeceği düşüncesi de hâkim olan düşüncelerdendir.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Soma nüfusunun bir bölümünü diğer şehirden göç etmiş aileler oluşturuyor. Görüştüğümüz ailelerden memleketine geri dönmek ve hayatlarını bundan sonra köydeki kalan topraklarında tarım yaparak geçirmek istediğini söyleyenler vardı. Son ziyaretimizde ise eşini kaybetmiş kadınların ve çocuklarının bir kısmının kendi ailelerinin yanına, memleketlerine geri döndüğünü öğrendik.

Raporun en başında tarım ve hayvancılığın geçim kaynağı olmaktan çıkması ve bu süreçte düzenli gelir sahibi olmak isteyen, çoğunluğu gençlerden oluşan bireylerin madende çalışmaya yöneldiğinden bahsetmiştik. Maden faciasından sonraki duruma, gelinen noktaya, işçilerin kaygılarına baktığımızda görüyoruz ki onları madende çalışmaya iten faktörlerin hepsi, bugün için de geçerli. Bu ihtiyaçların ve koşulların Soma'nın ve işçi ailelerinin geleceğini ne yönde etkileyeceği konusu takip edeceğimiz konulardan.

Borçluluk

Yine raporun ilk kısmına atıfta bulunmak gerekirse “kredi ve borçlanma”, daha iyi bir hayat sürme, ev sahibi olma, eşya satın alma, temel ihtiyaçlarını karşılama isteği içinde bulunan madenciler ve ailelerini madene sürükleyen ve oradaki ağır çalışma koşullarına rağmen çalışmaya devam etmek zorunda bırakan döngülerdendir. Yine aynı konu; faciadan sonraki süreçte konuşulması gereken, işçilerin gelecek kaygılarını artıran, sıklıkla vurguladıkları konulardan biri olmuştur. Daha önce de ifade edildiği gibi, hem madende hayatını kaybeden işçilerinin ailelerinin, hem de madencilğe devam eden işçilerin çoğunun kredi borcu var. Aktardıklarına

göre aralarında borçlanmayı maden şirketine yapanlar var. Bazıları bu yüzden çalışmaya devam edeceklerini ifade ediyor.

Borçlara dair işçilerin ifadelerini aktarmak önemli:

Timur: “98 yılında, 17 yaşında Soma’ya geldim. Zaten bir miktar borçluydum. 4-5 ay çalışınca kredi çekiyorsun. Ev eşyası, kira vs. Derken tekrar kredi çekmen gerekiyor. 10 bin madenci varsa, 9 bin 900’ünün borcu vardır.”

Harun: “Madencilerin yüzde 95’inin kredi borcu vardır. Benim bankaya 27 bin TL borcum var.”

Muhammed: “Aldığım maaş yetmiyor. Sürekli eşya alıyoruz. Çocuklar bekliyor. Akşam gidince ne götüreyim? Özel hayatı, sosyal hayatı bırakın. Hadi almıyorsa alma çocuğa. Ne diyeceksin ona? Çoğu madenci ev aldığı için sigarayı bıraktı. İyilik yapmak mı istiyorlar? Sadece banka borçlarını ödesinler. Toplanan para on tane Soma’nın borcunu kapatır.”

Mahsun: “Borç bankalara. Tefeci de diyebilirsin bunlara. Borç olmasa inşaat firmasıyla yurt dışına gitmeye ne ihtiyacım olacak?”

Madencileri kötü çalışma koşullarına rağmen kimi zaman isyan etmekten alıkoyan, ağır çalışma koşullarına mecbur eden önemli faktörlerden birinin bu borçluluk durumu olduğu düşünülebilir.

Hukuki Süreç

Soma’da ve hayatını kaybeden işçilerin yaşadığı çevre ilçelerde, köylerde hayatın nasıl devam edeceği, hak taleplerinin ne kadar yerine getirileceği, kazanın sorumlularının bulunup yargılanmasına; bu da hukuki sürecin nasıl ilerleyeceğine bağlı.

Biz faciadan yaklaşık bir ay sonra Soma’ya yaptığımız ziyarette faciadan hemen sonra oluşturulan Soma Adalet Komisyonu’ndan gönüllü avukatlarla görüşme imkânı bulduk. Avukatlar bize neredeyse tüm kayıp yaşanan evleri gezip eşleri, aileleri hukuki sürece dair bilgilendirdiklerini bildirdiler. Aktardıkları bir gözlem de şu ki aileler ve kayıp yakınları hukuki anlamda bilgili değiller, dava sürecinin takibinde desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu süreçteki haklarını, ceza davası ve manevi tazminat davası ayrımlarını bilmedikleri gözlemlendi.

Faciyanın akabinde açılan ve Soma Cumhuriyet savcılarınca yürütülen idari soruşturma neticesinde, 19 Mayıs 2014 tarihinde Soma Holding Yönetim Kurulu Başkanı Can Gürkan, Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürü Ramazan Doğru, Soma Kömür İşletmeleri A.Ş. İşletme Müdürü Akın Çelik, maden mühendisi Ertan Ersoy, Vardiya Amiri İsmail Adalı, Emniyet Teknikeri Mehmet Ali Günay Çelik, Emniyet Vardiya Amiri Hilmi Kazık ve Vardiya Amiri Yasin Kurnaz tutuklandı.

Bu noktada bilirkişi raporlarına ve dava sürecine kısaca değinmekte fayda görüyoruz;

Akhisar Cumhuriyet Başsavcısı Bekir Şahiner, Soma’da görevli iki savcının maden ve elektrik mühendisleri ve iş güvenliği uzmanlarından oluşan bilirkişi heyeti ile birlikte maden ocağına girerek, olay yerinde ilk keşfi yaptıklarını açıkladı.

Şahiner, faciayla ilgili olarak maden içinde savcılar ve bilirkişi heyeti tarafından yapılan inceleme sonucunda, kusurlu olduğu değerlendirilen maden ocağı teknik nezaretçisi, işletme müdürü, iş saha sahibi, iş güvenliği başmühendisi, yönetim kurulu başkanı, vardiya amirlerinin bilirkişi tarafından düzenlenen ilk rapora göre savcılar tarafından şüpheli tespit edildiğini ve bunların açık kimlikleri ve adreslerinin tespit edilerek gözaltına alındıklarını söyledi.

İkinci Bilirkişi raporunun savcılığa teslim edilmesinin ardından, madende emniyetçi ve sensörcü olarak görevli olan bazı çalışanların savcılıkta ifadeleri alındı. 19 Eylül 2014’te gerçekleşen ikinci dalga operasyonunda gözaltına alınan 24 çalışandan 11’i denetimli olmak üzere tamamı serbest bırakıldı.

Bilirkişi heyeti, ocağın girilebilir bölgelerinde çalışmalar ve incelemeler yaparak; sensörlerin ölçümlerinin yazılı olduğu defterlerin rastgele, ölçüm yapmadan, gelişigüzel doldurulduğunu, herhangi bir yangında eriyecek, akımı taşımaya gücü yetmeyen kablolar kullanıldığını, trafoları koruyacak sistemlerin eksik kurulduğunu, bilinçli bir şekilde planlanan üretimin kat kat üzerinde üretim yapıldığını raporlarında kayıt altına alıyor.

Raporda, belirtilen eksikliklerin asıl işveren olarak altı çizilen Türkiye Kömür İşletmeleri teftişçileri tarafından “görmezden gelindiği”, hatta raporun belirttiği üzere; “üretim baskısının TKİ tarafından teşvik edildiği” kaydediliyor.

Raporda, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı müfettişleri, Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM), Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) gibi denetimde asli sorumluluğu bulunan ve Bakan Faruk Çelik'in soruşturulmasına izin vermediği bürokratlar, firma yetkilileri, birçok çalışan asli kusurlu tespit ediliyor.

Çalışanların kullanımına verilen CO gaz maskelerinin kontrol kayıtlarının tamamına ulaşamıyor ve rutin kontrollerin düzenli olarak yapılmadığı belirleniyor.

Üretim planının son halini gösteren haritadaki hava akış şeması ile mevcut havalandırma planı haritası arasında uyumsuzluklar bulunuyor. Facianın iki ay öncesine kadar iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi defterlerinde kontrol kayıtları yer almıyor.

Vardiyalara ait gaz ölçüm sonuçları karşılaştırıldığında, bazı vardiyaların sonuçlarının önceki vardiyalarla birebir aynı olduğu tespit ediliyor. Oysa bazı vardiyalarda düzenli düşmeler gerçekleşirken, bazılarında O₂ ve CO konsantrasyonu ölçüm değerleri periyodik olarak değişiyor.

Deftere Ocak içinde CO₂ gazı ölçümü genelde 0 veya 0,1 olarak ölçüldüğünün kaydedildiği belirtiliyor. Ancak bazı vardiya ölçümlerinde 0,1 ölçülürken ana nefeslikte 0,14 ölçülmüş.

Eynez ocağında Kara Tumba üretim tekniği ile kömür çıkarıldığı belirtiliyor. Heyet, Kara Tumba'yı göçük sırasında işçilerin hayatını kurtarma şansını en aza indirdiği için gelişmiş ülkelerde kullanılmayan bir üretim biçimi olarak tanımlıyor.

Ayaklarda çalışan işçi sayısını tespit edemeyen bilirkişi heyeti, ayaklara gelen 170 ile 200 m³/dk arası değişen hava miktarlarının solunum için yetersiz olacağı kanaatine vardıklarını belirtiyor.

Havalandırma ölçüm defterlerini inceleyen heyet, ocak içinde havalandırma ölçümünün yapılmadığını ve defterin rastgele doldurulduğunu, Soma Kömür İşletmeleri'nin planlanan üretimden 2 – 2,5 kat fazla üretim yaptığını termin takip kayıtlarından *ispatlayan (2013 için planlanan üretim 1.500.000 ton, fili üretim 3.566.456 ton)* heyet, işçilerin üretim baskısı altında zorlandıkları söylemlerinin doğru olduğunu vurguluyor.

Heyete göre, cihazların çalışıyor gibi görünmesine rağmen çok uzun süre aynı değerlerin ölçülmüş olması, cihazların düzgün okuma yapamadığı kanaatine sahip olmalarına neden oluyor.

411 kodlu 340 Ana nefeslik hava çıkış sensörünün sürekli aynı değeri göstermesinin teknik olarak mümkün olmayacağını belirten heyet, bu sensörün ocakta kömür üretimi yapılan tüm ayaklarda oluşan CO değerlerinin ne kadarının ocak çıkış havasına yansıdığına tespitinin bu sebeple yapılamadığını ve bunun hayati önem taşıdığını belirtiyor.

Birçok CO sensörünü “anormal sonuçlar verdiği çok belli” olarak tanımlayan heyet, firma yetkililerinin sensörleri bakıma almaması, kalibrasyonun yapılmaması, kayıtlardaki çok uzun süreler aynı CO değerlerinin gösterildiği halde bir eylemde bulunmaması noktasında hatalı olduğunu kaydediyor.

Bilirkişi heyeti sıcaklık artışı için şu ifadelerde bulunuyor:

“Bu tarihten sonra, sınır değerler aşıldığı ve olay gününe kadar artarak devam eden ocak sıcaklıkları kayıt edildiği için, mutlaka tüm dikkat buraya verilmeli, sensör kontrol edilmeli, sıcaklık artışının nedeni araştırılmalıydı. Ancak şirket teknik elemanlarının bu durumu da göz ardı ettikleri saptanmıştır.”

Elektrik iletiminde kullanılan kabloların da yanmaz özellikte olması gerektiğinin altı çizilen raporda, keşif sırasında tüm kabloların yandığının da gözlemlendiği kaydediliyor.

Tahkimat destek malzemesi olarak ağaç kamaları yerine, beton kaplama veya betondan yapılmış kama ve fırçaların kullanılması gerektiğine işaret eden heyet, madenin girişinde devlet zamanından kalma beton kama ve fırça örneklerinin görüldüğünü belirtiyor.

S Panosu ile ilgili sorunlar trafoların incelenmesinde de karşımıza çıkıyor. Tam yükte çalıştığında MGM kablonun akım taşıma kapasitesinin aşılabacağı yapılan hesaplamalarla tespit ediliyor. Raporda bu sebepten dolayı seçilen kablonun uygun olmadığı belirtiliyor.

3 adet trafonun olması girişlerinde olması gereken 3 adet kesicinin gösterilmediği belirtilen raporda, “Üç adet trafonun tek bir kesici tarafından korunması uygun değildir. Bu koruma elemanlarının devrede olmaması, kısa devre ve aşırı akıma karşı önemli bir eksiklik” deniliyor.

Bunun gibi diğer panolarda da geneli itibariyle uygun olmayan trafo koruma sistemleri ve uygun olmayan kabloların bulunduğu tespit ediliyor.

Bilirkişi heyetinin incelemesi sonucunda, 3. Bant boyunca enerji taşıyan kabloların yandığı gözleniyor. Maden ocağında çıkan alevli yangının bu kabloların yanmasına sebep olduğu belirtiliyor. Yangının kaynağı uzaklaştırıldığında kablodaki alevlerin kendiliğinden sönmesinin bekleneceğini belirten heyet, kabloların 1. ve 2. Bant boyunca çıkışa kadar yanmamalarının nedenini o bölgelerde alevli yangının çıkmaması olarak açıklıyor.

“Maden ocağının işletmeye açılmaması gerektiğinin” altını çizen Bilirkişi heyeti, işyerinde tahliye amaçlı bir planlama dahi yapılmadığını, çalışanların işyerlerini terk edebilecekleri; özellikle 2011 tarihli revize projesinde görünen galeriler bulunmadığını, herhangi bir durumda tüm çalışanları uyarabilecek bir alarm ve haberleşme sisteminin kurulmadığını, çalışanlardan gerekli şartları sağlamayanlara verilmesi zorunlu işe başlamadan önce yapılması gereken asgari 32 saatlik mesleki eğitimin ve her yıl tekrarlanması zorunlu olan 16 saatlik İş Sağlığı ve Güvenliği eğitimi verilmemiş. verilmediğini, tanıkların 1 günlük eğitimle yeraltında çalıştırıldıkları ifadeleri ile destekleyerek kaydediyor.

İkinci Bilirkişi raporunun Bakanlık bünyesinde çalışan müfettişlerin denetimde kusurlu olduklarını tespit etmesinin ardından, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik imzasıyla hazırlanan raporda, Bakanlık müfettişlerinin soruşturulmasına neden gerek olmadığı açıklandı.

Bu rapor ile, Soma'da 301 maden işçisinin hayatını kaybettiği faciadan iki ay önce denetleme yaparak 'noksansız bulunmadığı' yönünde rapor veren 12 müfettiş ile İş Sağlığı ve Güvenliği Müdürü Kasım Özer hakkında soruşturma izni verilmedi.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik'in imzaladığı 23 sayfalık ön inceleme raporunda, iş teftişinin, noksanı bulunmayan iş yerinin bir dakika sonrası için garanti teşkil etmeyeceği belirtilerek, geçen haziran ayında teftişte ölen bir müfettiş örnek gösterildi.

Teftiş ve denetimin iş kazaları ve meslek hastalıklarını ortadan kaldırmayacağı savunulan ön inceleme raporunda, “*Aksi takdirde her iş kazasında ilgili müfettişi, her adli olayda emniyet*

mensuplarını, her trafik kazasında trafik polislerini suçlamak gibi bir sonucu doğuracağı” iddia edildi. Gerekli önlemleri alma görevinin müfettişlere değil, işverenlere ait olduğu ifade edildi.

Müfettişin hazırladığı 15 Ağustos 2014 tarihli ön inceleme raporunda ilkin, “müfettişler gelmeden iş yerine haber verildiği, ocağın neresinde ve hangi panoda inceleme yapılacağı ve hangi güzergâhtan geçileceğinin bilindiği, bu suretle iş yerinin denetime hazırlandığı” iddiası üzerinde durulan raporda mevzuata aykırı ve noksan hususun gizlenmesinden müfettişin değil, işverenin sorumlu olduğu belirtilerek, “*Gizlenen hususların insanüstü bir yetenekle müfettişlerce görülmesi gerektiği ileri sürülemez”* denildi.

Bilirkişi raporunun, sanık ve tanık ifadelerinin ışığında çalışmalarını tamamlaması beklenen savcılığın hazırlayacağı iddianamenin ardından yargı sürecinin başlaması bekleniyor.

Facia Sonrası Sendika ve Örgütlenme

Soma faciasından sonra işçilerin kazadan ve madendeki ağır çalışma koşullarından sorumlu tuttukları arasında bölgedeki madenlerde en çok üyeye sahip olan Türk-İş’e bağlı Maden-İş sendikası vardı. Facia öncesi sendikanın tutumu, işçilerin haklarını koruma konusundaki ihmallerinin bulunduğu yollu eleştirileri ve işçilerin sendikaya dair düşüncelerini raporun ilk kısmında aktardık.

Facia öncesinde işçilerdeki sendika algısı, gözlemlerimize göre, işverenin yanında olan, işçinin taleplerini iletmeyen, hem işyerinde hem de sosyal hayatta baskı uygulayan bir topluluk olduğu yönündeydi.

Yaz boyu yaptığımız ziyaretlerde faciadan sonra bölgede çalışmaya ağırlık veren örgütlenmelerden birisinin de DİSK’e bağlı Dev-Maden-Sen olduğunu gözlemledik. Dev-Maden-Sen’in talepleri arasında ödemelerin düzenli yapılması, madenlerin kamulaştırılması, işçi güvenliği için önlemlerin alınması, yaşam odası gibi alternatiflerin değerlendirilmesi ve çalışma koşullarının düzenlenmesi var.

Soma madenleri bölgesinde ilerleyen zamanlarda incelenmesi gerektiğini düşündüğümüz konular olarak Maden-İş sendikasında facia öncesi ve sonrası yaşananları; ayrıca bölgede

eskisinden daha aktif çalışmaya başlayan Dev-Maden-Sen'in örgütlenme sürecinin nasıl ilerlediği ve bunun madencilerin çalışma koşullarına olan yansımalarını sayabiliriz.

Ziyaretler ve Yardımlar

13 Mayıs 2014 günü yaşanan patlamadan sonra Soma'ya önce kurtarma operasyonuna sonra taziye ziyaretlerine kısa zamanda birçok bölgeden, kuruluştan veya bireysel olarak vatandaşımız geldi. Gelenler arasında başsağlığı dileyip ayrılanlar, durumu anlamak ve dayanışma için orada olanlar olduğu kadar yardım sözü verenler, yanlarında aileler için yiyecek ve para; çocuklar içinse hediye getirenler oldu.

Bu ziyaretlerin yarattığı dayanışma duygusu ve yalnız bırakılmamış olma hissi elbette olumlu etkiler olarak sayılabilir. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi yanlarında yiyecek, oyuncak gibi çeşitli maddi hediyelerle gelenlerin yaratmış olabileceğini düşündüğümüz olumsuz etkiler de var.

Öncelikle faciadan sonra birden kalabalıklaşan ilçe, köyler, evler faciadan birkaç hafta sonra birdenbire boşaldı. Ziyaretler azaldı, olayın medyada yer alması azaldı. Bunun yarattığı bir "söz verilmiş ama yalnız bırakılmışlık" hissi var, gözlemlediğimiz.

Aynı zamanda her ziyarete, başsağlığına gelenin doğrudan kayıp yakınlarıyla, madende patlamayı yaşamış işçilerle görüşmesi, olayı tekrar tekrar anlatırması, hislerini duymak istemesi kayıp yakınlarının, olaya maruz kalanların acılarını her seferinde yeniden yaşamasına sebep olmuş olabilir. Bunun yanı sıra gelenlerin bir daha ziyaret gerçekleştirmemesi, verilen bireysel sözlerin tutulmaması da bölge insanının ziyaretçilere olan güvenini azaltmış durumda.

Durumu bir madenci yakınından aktarmak gerekirse:

S: "Neyi anlatayım daha? Kaç kere anlatayım. Tekrar tekrar yaşıyorum işte".

Biz de düzenli aralıklarla bölgeyi ziyaret eden gruptan biriyiz. Gruptaki görüşme yapan arkadaşlarımızdan birinin gözünden "gelip geçiciliğimiz" ve kişilerin ruh halini aktarmak önemli:

“Gelip-geçiciliğimiz” kanıksanmış. Herkesin dilindeki aynı; zaten en az on kere anlatmışlardı tekrar tekrar, daha neyi anlatacaklardı ki? Konuştuğumuz işçiler artık öylesine tekrar ediyorlardı, “hadi siz de dinleyin bakalım” der gibi. Söz edilmiş “geri geleceğim” cümlesinin herhangi bir karşılığı yok onlar için. O kadar çok duymuşlar ve o kadar çok duyduklarıyla kalmışlar ki... Bir de tabii yine karşılığı olmayan “yardım edeceğiz”lerin yarattığı inançsızlık da insanların “yalnız bırakılmışlık” hissini daha da arttırmış.

Görüşmek ve bilgi almak için uğradığımız madenci evinde karşılaştığımız bir madenci yakını kadın, bu “alışma” ve “inançsızlık” halini görüşmenin ardından şöyle özetledi:

Gül: “*Sen nerelisin, nereden geliyorsun?*”

-İstanbul.

-Ha gidicisin...”

Ziyaretlerin ve yardımların muhtemel olumsuz etkileri arasında yukarıda da bahsettiğimiz gibi çocukların süreci yaşamalarının doğallığının bozulması var. Bizim gözlemlerimiz patlamadan hemen sonra ve aradan zaman geçtikten sonra yaptığımız ziyaretlerde çocukların davranışlarında da değişiklikler olduğu yönünde. Acıyı paylaşma ve iyi niyetli yardım amaçlarıyla yapılan ziyaretlerde çocuklara çoğunlukla şeker-çikolata ve oyuncak götürülmesi, onların olaya, acıya ve yas sürecine dair algısını değiştirmiş olabilir. Psikologların ve eğitimcilerin de sıklıkla belirttiği gibi “babanın ölümü” ile “hediye verilmesi” arasında yanlış bir bağ kurulmuş olabilir.

Bizim de yaptığımız ziyaretlerde gördüğümüz durum şuydu: gün içinde o kadar çok sayıda kişi ve grup evlere köylere ziyarete gelmiş ki çocuklar her arabadan hediyeler, şekerler verilmesine alışmış. Artık bu taziye ziyaretlerinin tümünden çocuklar hediye, oyuncak bekler olmuşlar. Bu durum öyle bir hal almış ki hediye vermeyen ziyaretçilere çocuklar tepki gösteriyordu.

Anlatılanlardan ve ziyaretlerden yapabildiğimiz bir diğer çıkarım da şu; babasını kaybetmiş ve hediyelere boğulan çocuklarla, hediye getirilmeyen, ailesinde kayıp olmayan çocuklar arasındaki doğal arkadaşlık zedelenmiş; hediye getirilmeyen çocuk bir diğerini kıskanmaya ve ona kötü duygular beslemeye başlamış. Bizi çok sarsan bir ifadeyi burada aktarmak, yapılan yardımların olumsuz etkisini göstermek açısından doğru olacaktır diye düşünüyoruz. Aynı köyden babasını

kaybetmiş ve babası sağ kurtulan iki çocuk, iki arkadaş, birine sürekli hediye gelip diğerine hiç gelmemesi üzerine tartışıyor ve babası kurtulan çocuk diğerine “Keşke benim de babam ölseydi de ben de bu kadar çok hediye alsaydım” diyor.

Tüm bu örnekleri anlatırken elbette farkındayız ki çocukların bu ifadeleri kullanmasının sorumlusu biz yetişkinleriz. Bu konuyu gündeme getirmenin ve aktarmanın önemli olduğuna inanıyoruz çünkü ziyaret ettiğimiz ilçe merkezinde, köylerde gördük ki çocuklar için yeterli sayıda oyun ve sosyalleşme alanı yok. Yapılmak istenen yardımlar vicdan rahatlatmış olabilir, sorumluluk duygusuyla yapılmış olabilir. Ancak bu kaynaklar biraz daha bilinçli ve sistemli bir çalışmayla bölgedeki babasını kaybetmiş, kaybetmemiş tüm çocukların yaşamına uzun vadeli olumlu etki sağlayabilecek uygulamalara dönüşebilirdi. Bunun için hala ihtiyaç olduğunu üzülen aktarıyoruz.

Bahsettiğimiz gibi faciadan sonra ülkenin her yerinden bölgeye gerek gelerek gerekse uzaktan birçok kişi destek olmak istedi. Toplanan önemli miktarlar olduğunu basından öğreniyoruz. Bu yardımların toplanması ve dağıtılması sürecinin de sağlıklı işlemediği karşılaştığımız eleştiriler arasında. Bu noktada işçilerin yapılan yardımlara dair eleştirileri ve şüphelerini aktarmak önemli:

“Yardımlar bile içeri alınmadı, birçoğuna el koydular. Bunun farkında olanlar ise bizlerle iletişime geçti ve Kınık'ta toplandı yardımlar. Ancak farkında olmayanlar Maden-İş'e veya AFAD'a gönderdi yardımlarını. Ankara'dan bir aile Maden-İş'e yüklü bir para göndermiş. Bu durum çıkmadan ortaya, Maden-iş ölen işçi ailelerine para dağıttığını açıklamış. Yani toplanan paraları, kendi paraları gibi dağıttılar ailelere.”

Daha önce bireyler ve sivil toplum örgütleri tarafından yapılan yardımların aileler ve özellikle çocuklar üzerinde bıraktığı bazı olumsuz etkilerden bahsetmiştik. Soma'ya en son yaptığımız ziyarette kayıp yakını ailelere verilen yardımların ve tazminatların da başka bir soruna yol açabileceğini gözlemledik.

Bölgede yaşayanların aktardıklarına göre madende kaybedilen madenciler için hem eşine, hem anne-babasına, hem de çocuklara tazminatlar ödenmiş. Bunun yanı sıra devletin verdiği ev yardımı var. Ayrıca bazı sivil toplum örgütlerinin, yerel yönetimlerin ve şahısların maddi yardımları da kayıp ailelerinin önemli bir kısmına ulaşmış durumda.

Gelen maddi yardımların ve tazminatın yarattığı “anı” zenginlik kayıp ailelerinde bu parayı kimin, ne zaman, nasıl ve ne için kullanacağına dair karar verme sorunları yaratmışa benziyor. Eşini kaybeden kadınların parayı kullanma bağımsızlığı konusunda maruz kaldıkları baskılardan yukarıda bahsedilmişti. Meselenin bir de ailesinden kimseyi madende kaybetmemiş ‘diğer’ aileler boyutu var. Bu aileler de kazadan ruhsal ve maddi olarak etkilenmiş durumda. Ayrıca bu aileler için hayat koşulları aynı derece kötü devam ediyor. Onların da borçları var, çocukları var, istihdam problemleri var, evleri yok. Ancak onlar herhangi bir yardım alamazken birkaç ay öncesine kadar aynı durumda olan komşularının, akrabalarının önemli miktarlarda tazminat ve yardımlara ulaşabilmesi, kendi durumlarının düzelmemiş olması bakımından bir öfke ve gerginlik yaratmış durumda. Tek seferde ödenen tazminatların, yüklü miktarda ve sadece ‘ölüm’ olan ailelere yapılan yardımlar, bizim gözlemlerimize göre bölgedeki hali hazırda var olan eşitsizlikleri artırmış durumda.

Bölgenin, ülke genelinden ayrılmayan ekonomik sorunlarının ve kamu politikalarının bölge halkını tarımı, hayvancılığı bırakmak mecburiyetinde bırakıp madenci olmaya yönelttiği raporun en başından beri vurguladığımız gerçeklerden. Yaptığımız ziyaretlerde maden faciası sonrası hem maden çalışma koşullarında hem de bölgenin ekonomik koşullarında, toplum yararına bir iyileştirme amacı güden devlet reformları beklerken, üzülen devlet yardımlarının ve tazminatlarının sadece kayıp ailelerine verildiğini gözlemlemiş bulunuyoruz. Kapsamlı bir iyileştirme ve politika değişikliği, beklentiler ve ihtiyaçlar arasında fakat bunun işaretlerini göremediğimizi ifade etmek istiyoruz.

11 Eylül 2014’te çıkan 6552 sayılı torba yasanın işverene getirdiği yükümlülüklerin ve maliyetin ağırlığını bahane eden, Zonguldak’ta faaliyet gösteren 22 özel maden işletmecisi hemen ertesi gün, 12 Eylül’de üretimi durdurma kararı aldılar ve bu durumdan 4500’e yakın maden işçisi etkilendi. (<http://www.internethaber.com/torba-yasa-maden-ocagi-iscilerini-vurdu-720738h.htm>)

Soma bölgesindeki bazı madenlerin gerekli koşullar sağlanarak tekrar faaliyete geçirilmesi meselesini işverenin ağırdan almasının ardında da benzer nedenler olabileceği düşünülebilir.

Kadınların Durumu

Bölge ziyaretlerimizin önemli bir kısmı madene ve patlamaya dair bilgi edinme amaçlı olduğu için daha çok madencilerle, erkek işçilerle görüşme yaptık. Ancak Soma'ya gidişlerimizde fark ettiğimiz önemli bir nokta kadınların da bu meselenin-merkezinde olduğuydu. Bu yüzden daha çok kadınla görüşebilmek için bölgeye ayrı bir ziyaret daha gerçekleştirdik.

İlk ziyaretlerimizde kadınların sokakta, toplumsal alanlarda büyük şehirlerdeki kadar çok olmadıklarını gördük. Ancak eylemleri, yürüyüşleri takip ettiğimizde ve ev ziyaretleri yaptığımızda gördük ki kadınlar meseleye vakıf, çoğunlukla öfkeli ve acılı; hem eşlerini kaybetmenin sarsıntısı içindeler hem de hak mücadelesinde önemli bir rol oynuyorlar.

Eşlerini kaybeden kadınlara dair bir gözlemimiz çoğunluğunun çok genç olması ve hemen hepsinin birden fazla çocuk sahibi olmasıydı. Daha ilk ziyaretlerde hissettiğimiz; kadınların dul kaldıkları için toplumsal ve aile içinde bir baskıya maruz kalacakları/kaldıkları yönündeydi. Bu meseleye sonraki gözlemlerimizi aktaracağımız bölümde değineceğiz.

Çocuğu olan ve eşini kaybeden kadınların çocuklarına karşı tutumlarında da değişiklik olduğu aktarılanlar arasındadır. Yas sürecinde eşini kaybeden kadınların ya çocuklarına daha çok ilgi gösterdiği, tabiri caizse onlara sarıldıkları ya da acılarını yaşama sürecinde çocuklarıyla yeterince ilgilenemediklerini ve bunu üzüntüyle anlattıkları görülüyor. Bu sürecin geçici olup olmadığı ve bu konuda anne ve çocuklara destek gerekip gerekmediği dikkatle ve uzun soluklu takip edilmesi gereken konulardandır.

Bu noktada parantez açıp çocuklar hakkında iletilmesi gereken bir diğer gözlem ise ziyarete gittiğimiz evlerde, yaşları kaç olursa olsun, onlar için uygun olmayan, çok ağır travmatik konuların (patlama, ölüm, cesetlerin taşınması) yanlarında konuşuluyor olduğu ve bir de aile büyüklerinin artık onlardan beklentilerinin arttığını ifade etmeleriydi. 8-10 yaşındaki erkek çocuklarına evin erkeği rolünün, bazı ailelerde, sözlü olarak verildiğini gözlemledik. Çocuklarda bu yaşta alınması gerekecek bu ağır sorumluluğun onların geleceğini ve sağlıklı büyümelerini olumsuz etkileyeceğini düşünmekteyiz.

Yeniden kadınlara dönmek gerekirse; bu faciadan en çok etkilenen ve mağdur olanların kadınlar olduğunu söyleyebiliriz. Genç yaşta ağır bir kayıp yaşadılar. Bu kayıp ağır bir ihmal sonucu oldu ve kendilerini birden ağır bir ekonomik-politik toplumsal bir gündemin tam ortasında buldular. Bir yandan da ailelerinin geçimini, çocuklarının geleceğini düşünmek zorunda hissediyorlar. Durumu daha iyi ifade edebilmek için eşini kaybeden kadınların facia sonrası süreçte yaşadıklarını örnekler üzerinden ve ilk ağızdan anlatmakta fayda var.

Samet Gündoğan isimli işçinin eşi Sevgi, biri kız (17) biri erkek (14) iki çocukları var. Kütahya'da Sevgi Abla'nın kardeşini madende kaybettikten sonra Soma'ya göç etmişler. Bir diğer kardeşleri Kütahya'da aynı madende çalışıyor. Sevgi Abla'nın ailesi tarım kökenli bir aile. Annesi, eskiden tütün işi yaptıklarını ancak artık bunun hiçbir değerinin kalmadığını belirtiyor. Madenin yanı sıra mevsimlik tarım işçiliği ve yevmiyeyle bulaşıkçılık gibi işlerde çalışmaktalar. Mevsimlik tarım işçiliğinin yevmiyesi 25 lira, tüm aile birlikte çalışmakta, işçiler de izinli oldukları dönemde bu işe katılmaktalar. Kadınlar için bulaşıkçılık, aşçılık gibi işlerde de yevmiye ortalama 20-25 lira. Sevgi Abla iki üç yıl kadar bu işlerde de çalışmış. 17 yaşındaki kızları liseyi bırakmış. Kendilerine ait bir evleri yok, eskiden ufak tefek kredi borçları olmuş ama şimdi telefon taksidi gibi ufak borçları var.

Sevgi abla, patlamadan sonraki süreçte kadınların işçi hakları ve hukuki süreç konularında bilinçlenmesi seslerinin duyurulması için aktif bir şekilde taleplerini dile getiren kadınlardandı. Ancak bir süre sonra ailesinin memleketine geri dönme ihtiyacı hissetti. Bunda çocuklarının bölgedeki ağır havadan etkilenmesi, onlar için yeni bir hayat kurma isteği ve hissettiği toplumsal baskının rol oynadığını söyleyebiliriz.

Kendisi bize Soma merkezde madenci aileleri arasında koordinasyonsuzluk ve iletişimsizliğin büyük bir sorun olduğunu anlatıyor. Yani madenci ailelerinin bir araya gelip ortak sorunlarını tartışabilecekleri ve ortak adım atabilecekleri bir mecra ve bunu yaratacak bir yaklaşım olmadığını ifade ediyor. Esnafın bir süredir borçlarını ödeyemeyen madencilere ve ailelerine yönelik tepkili olduğunu anlatıyor. Devlet yetkililerinin kendileriyle iletişiminin oldukça sıkıntılı olduğunu dile getiriyor. İsim listesindeki hatadan kaynaklı cenaze yardımı gibi yardımlar konusunda bile ilk anda büyük sıkıntı yaşadıklarını anlatıyor.

Bazı STK'ların yardım vaatlerinin gerçek olmadığını, hatta “eşinden ayrı mı yaşıyordun” gibi soruşturmalara maruz kaldığını anlatıyor. Maddi yardımlar ve sözler konusunda Sevgi Abla'nın aktarmak istedikleri var. Söylediğine göre muhtar ziyaret etmek isteyenleri getirmiş. Beyaz eşya yardımı için ismini yazdırmış. Bir yardım derneğinden gelmişler, borçlarını ödeyeceklerini söylemişler. Borçlar ödenmemiş, eve tebligat gelmiş haciz için. Kirayı ödemek için söz verilmiş, ödenmemiş.

Sevgi Abla'nın şu ifadesi acıyı ve içinde bulunulan çaresizliği özetliyor aslında:

“Eksikler mi giderilmeye çalışılıyor? Benim bir eksikim eşim, getirin bakalım!”

Madenci yakını diğer kadınlara dair süreç nasıl ilerledi, görmek istiyoruz, kadınlarla görüşme yapıyoruz. Anlatılanlara göre etkin 4-5 kadın var. Onların iddiasına göre davacı olunmasın diye şirket evlere gidip para teklifi yapıyor. Olaydan hemen sonraki ziyaretimizde gördük ki acıyla pek çok aile kendi kabuğuna çekilmiş durumdaydı. Kadınların kendi aralarında da pek iletişim olmadığı gözlemlerimiz arasındaydı. Yalnızca köylerde olanlar daha sık buluşuyordu. Yukarıda yardımlar konusunda da bahsettiğimiz gibi insanlarda güvensizlik duygusunun olduğu da kadınlar tarafından yapılan bir tespit.

Kadınlar tarafından ifade edilen bir diğer sorun ise toplumsal baskının alınacak tazminatlar konusunda bile etkili olduğu; bazı evlerde tazminatı eşini kaybeden kadınların değil, eşlerinin erkek kardeşlerinin almış olması buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Kadınların herhangi bir psikolojik destek alıp almadığını soruyoruz. Sevgi Abla, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın projeleri kapsamında gelen psikologlardan destek almış. İlk zamanlar hep sakinleştirici iğne almış günde 2-3 kere. Hastaneye gelen psikiyatrist, kardeşine de ona da aynı ilacı vermiş, aynı şeyleri söylemiş. İğne yemekten ağlayamadığını ifade ediyor. Eşi gömüldüğü gün 3 kere hastaneye kaldırılmış.

Psikolojik desteğe ihtiyaç duyan elbette sadece eşini kaybeden kadınlar değil. Sevgi Abla'nın genç bir kızı da var:

“Babamı kaybettiğimden beri gündüz uyuyamıyorum.”

Kadınların durumu ve mücadelesi konusunda bir diğer anlatmak istediğimiz hikâye ise Ayşegül'ünki. Ayşegül Isparta'dan gelmiş. O da madende eşini kaybetmiş. Biri 9 biri 4 yaşında iki erkek çocuğu var. Kirada oturuyor. Hem içinde bulunduğu duruma hem de yaşananlara dair görüşlerini aktarmak çok önemli:

“Ne gidebiliyorum ne kalabiliyorum. Eşimi Isparta'ya defnettik geldik. Dayanışma için Soma'da kalmam lazım. Kafamdaki şey kadınları bir araya getirmek. Sabahtan akşama kadar oturma eylemi yapalım. Biz uyuyamıyorsak onlar da uyuyasın.

Herkes yardımdan men olacağız diye korkuyor, eylem yapmıyor. Başkan olarak her yere elin uzanıyor, benim yanıma gelmiyorsun. Benim önüm hala karanlık. Biz hala aynı karanlıkta yaşıyoruz. Önümdeki karanlığı göremiyorum. Madenci kölesi kadın olmak istemiyorum. Köle kadın olmak istemiyorum.”

Ayşegül'ün yapılan ev yardımlarına dair bir eleştirisi var:

“Ev yaptırılacakmış, gelip bana nerde yaşamak istediğimi sormadı. Bize inek ahırını yapacak, Soma'nın dışına atacak. Bütün acılı kadınları, çocukları bir araya toplayıp şehrin dışına atacak. Bana sormuyor, ben hayvan mıyım? İhtiyacım var ya, şükür diyeceğim ha?”

Ayşegül'ün üzerine basa basa anlattığı ve eleştirdiği bir diğer nokta ise eşlerinin değersizleştirilmesi, ağır koşullarda çalıştırılmanın yanı sıra ihtiyaç sahibi olmalarının da siyasi bir malzeme olarak kullanılması:

“Bizim eşlerimiz para karşılığı nasıl köleler toplanır alkışlattırılır, hani öyle bir günlüğüne 30 lira paraya değişildi. Bizim adamlarımız otobüslere doldurulup miting alanlarına götürüldü, bir gömlek karşılığında. Paranı verdim ya, sen benim istediğim yere gideceksin! Bizim kocalarımız köleydi, madenci kölesi! Milletvekili gelmiş bekliyor eşlerimiz. Gündüz vardiyası da bekletildi, akşam vardiyası da. Milletvekili alkışlattırıldı. Dedim ki; ‘Neden bekledin, çıkıp gideydin, neden bekledin’. Eşim, ‘Ne dediler biliyor musun’ dedi. Bu benim yüreğimi yakıyor şu anda. Bana dedi ki, ‘Eğer giderseniz muhasebeden hesabınızı kesin öyle gidin’.”

Böyle bir baskı ve zorlama altında ailecek ne kadar çaresiz bir durumda olduklarını aktarıyor. Ayşegül'ün şu sözleri, işçilerin bundan sonraki süreçte yaşayacakları zor durumu özetliyor esasında:

“Benim eşim nasıl gidebilir? İki tane çocuk, ev kira, hayat mücadelesi, her yere borç... Isparta'dan buraya gelmişiz, ben, çocuklar, eşimin eline bakıyorduk. Aç öldü benim eşim, aç! Komşuların eski ayakkabılarını giydik. Ekmek, patates koyamadım onun önüne. Aç öldü bizim eşlerimiz!”

Tüm bu anlattıkları Ayşegül'ün bölgede yaşanan gerçekliğe ne kadar hâkim olduğunu gösteriyor. Elbette ağır ihmaller sonucu meydana gelen bu ölümün yası da çok uzun bir süre devam edecek. Bu süre boyunca kadınların karşılaşacağı ekonomik, toplumsal birçok zorluk olacağı tahminlerimiz arasında. Ancak Ayşegül'ün son sözü bu zorlukların aşımında ve hakların talep edilmesi noktasında kadınların verebileceği katkıyı, umudu bize hatırlatıyor:

“Benim mücadelem bitmedi. Bitmeyecek de!”

Facia Sonrası Gündelik Hayatta Kadınların Yaşadıkları Sıkıntılar

Soma'da eşini kaybeden kadınlar hakkında, karşılaştıkları ekonomik ve geleceğe dair kaygıların yanı sıra, yaşadıkları toplumsal baskıya dair bir başlık daha açmak gerekiyor. Kadınlar bazı dini grupların, devlet yetkililerinin gelip, ev ev gezip kadınlara evlerinden dışarı çıkmamalarını, ‘dulluğa yakışır şekilde davranmalarını’ salık verdiklerini aktarıyorlar. Anlattıklarına göre, olaydan önceki gündelik hayat pratikleri toplum baskısıyla değişmek zorunda kalmış. Söylediklerine göre, en çok da toplum içinde tepki almamak için sokağa çıkmıyor, ‘dul olmanın gerektirdiklerini’ yapmaya çalışıyorlar.

Biri 9 biri 4 yaşında iki çocuğu olan 34 yaşında bir kadın olan Selma şunları aktarıyor:

“Burada bir tane esnaf kolumdan tuttu, ‘ben seni çok iyi tanıyorum’ dedi. ‘Bir aydır sokaktasın. İki tane çocuğun var, yazık değil mi, git evinde otur’ dedi.”

Bir diğer gözlemimiz ise mekân olarak şehrin özellikle eşlerini kaybetmiş kadınlar için yasaklı olması. Sokakta haklarını arayan kadınlar birçok açıdan tepki alıyor. Sadece esnafın, yerlinin tutumu değil; devlet yetkililerinin de bir şekilde “konuşan kadınları” sindirmeye çalıştığı yönünde iddialar var. S.’den dinliyoruz:

“Buraya gelmiş yardım yapılmış. 9 kişi yardımı almış. Kim olduklarını da biliyoruz hep aynı 9 kişi. Aradım sordum, dedim neden bize de yapılmıyor bu yardımlar. Benim eşim de aynı madende öldü. Benim hakkım da değil mi o yardımlar? Acaba konuştuğum için mi bana yardım yapılmıyor?”

Son yaptığımız ziyarette ise kadınların durumunda dair bir sorun daha gözlemledik. Daha önce de belirtildiği gibi, ölen madencilerin çoğu da eşleri de bir hayli genç yaşlardaydılar. Yirmili yaşlarındaki bu genç kadınlar, çoğunlukla bir ya da iki çocuklarıyla bundan sonra nerede yaşayacakları, hayatlarının nasıl devam edeceği sorunu ile karşı karşıyalar. Gözlemlediğimiz kadınlara eşini kaybeden kadınların çoğu eşlerinin ailesinin yanında yaşamaya başlamış/devam ediyor.

Tahminimiz o yönde ki, bu birlikte yaşamayı her zaman kadınlar seçmiyor. Erkeğin ailesinin korumacı tavrı ve oğullarının çocuklarına “elbette” kendilerinin bakacağına dair olan inançları devreye giriyor. Bunun yanı sıra, tüm durumlar için genellemenin doğru olmayacağını bilerek aktarıyoruz ki, ölen eşinden kalan aile ve çocuk tazminatının, verilen ev ve nakdi yardımların da bazı erkek ailelerinin bu genç dul kadınları kendileriyle yaşamak için yönlendirmesi konusunda bir etkisi olabilir.

Yas sürecinin bazı aileler için yoğun bir şekilde devam ettiği kabul etmemiz gereken bir gerçek. Bazı ailelerde, evlerde gelecekte nasıl yaşanacağı konusu henüz konuşulmuyor olabilir. Ancak bizim ziyaret ettiğimiz evlerdeki durumdan görebildiğimiz kadınlara geleceğe dair karar alma sürecinde genç kadınların fikri sorulmayabiliyor. Onların yeni bir hayata başlama isteğinde olabileceği, çocuklarıyla birlikte ayrı yaşamak isteyebileceği, belki ileride yeni bir aile ve düzen kurmak isteyebilecekleri tahmin ediyoruz ki ne tartışılan ne de benimsenen konular. Kendi geleceklerini şekillendirme konusunda ve tazminat haklarını kullanma noktasında kadınların bu toplumsal ve ailevi baskıyı artan bir şekilde yaşayabileceğini öngörüyoruz.

Kadınlar için İş Olanakları

Maden faciasından olumsuz etkilenen elbette ve maalesef ki sadece eşlerini kaybeden kadınlar değil. Eşleri sağ kurtulan, çalışmaya devam etmek zorunda olan kadınlar için maden faciasından önceki koşullar ve sorunlar devam ediyor. Bölgedeki kadınlar için en önemli sorunlardan biri çalışma olanaklarının kısıtlılığı ve iş yaşamına katılmalarını zorlaştıran koşullar. Aile bütçesine eş oranda katkıda bulunmak ve kendi ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak, kadınların anlattığına göre, ücretli bir işte çalışmalarıyla mümkün olacak.

Öğrendiğimiz kadarıyla, kadınlar ve çocuklar ya yevmiyeli işçi olarak civar köylerdeki tarlalarda ya da dönemlik iş sağlayan konserve fabrikasında çalışıyorlar. Ancak aldıkları günlük ücretler çok düşük ve çalışma saatleri çok uzun. Ayrıca tarıma dair yapılan işler genelde mevsimlik oluyor ve uzun süreli bir istihdam sağlamıyor.

Dile getirilen ve bizim de özellikle dikkat çekmek istediğimiz bir başka sorun ise çocuk sahibi kadınların çalışmak istediklerinde küçük çocuklarını güvenli bir şekilde bırakabilecekleri yerlerin olmayışı. Az sayıda özel kreş var ve ücretleri çoğu aile için karşılanamayacak kadar yüksek. Görüştüğümüz kadınlar arasında çocuğunu kendi ailelerine, komşularına bırakanlar, yanlarında tarlaya götürülenler vardı. Kimi zaman tarlaya giden çocuklar fazla hareketli bulduklarından anneleriyle geri gönderiliyorlardı. Anlatılan bir örnekte ise babanın madene, annenin tarlaya gittiği bir ailede küçük çocuklar, bakacak başka kimse olmadığı için, evde tek başlarına bırakılıyorlardı. Konuştuğumuz genç kadınların çoğu, çocukları için gündüz bakım olanakları olursa, ev dışında, gelir getiren bir işte çalışmak istediklerini; bazıları yarım bıraktıkları eğitimlerine devam etmek istediklerini söylediler.

Kadın istihdamının sağlanması, ayrıca çocukların zamanlarını mutlu ve güvenli bir şekilde, gelişimlerini sağlayacak bir ortamda geçirmeleri için hem ilçe merkezlerinde hem de yoğunluklu olarak köy yerleşimlerinde kreş ihtiyacı olduğu sürekli vurgulanan bir husus.

Kazayı Takip Eden Süreçler

Boğaziçi Soma Dayanışması olarak bu gözlem, analiz ve aktarım raporuyla birlikte; 13 Mayıs 2014'te 301 madencimizi kaybettiğimiz Soma madenlerinde olan bitene genel bir bakış sunmaya çalıştık.

Öncelikle bölge insanını tarımdan madene sürükleyen sebepleri tarım ve 'kalkınma' politikaları ışığında, yine madencilerden, köylülerden dinlediğimiz kişisel hikâyelerin eşliğinde aktarmaya çalıştık.

Daha sonra eski çiftçi yeni işçilerin madene giriş süreçlerini, almaları gereken eğitimi ve gerçekte olanı; madendeki sendika-dayıbaşı-amir-işçi arasındaki karmaşık ve hiyerarşik ilişkiler ağını birebir işçilerin örnekleriyle anlatmaya çalıştık.

Faciyanın nasıl olduğuna geçmeden önce ise faciayı yaratan sebeplerden olarak sayabileceğimiz ilişkiler ağını; güvenlik önlemlerinin göz ardı edildiği ağır çalışma koşullarını; işçilerin 'değersiz'leştirilmesini; borçlandırılıp madene mahkûm edilmelerini; denetimdeki aksaklıkları mühendisler, tecrübeli, tecrübesiz işçiler, aileler, yöneticiler gözünden sıralamaya çalıştık.

Faciyanın gerçekleştiği an; üzerine yoğunlaştığımız anlatılardan biri oldu. Faciadan önceki ihmallerin, üretim baskısının ve değerleri 'ton' kömürle ölçülen işçilerin facia esnasında da kurtarma operasyonu esnasında da aynı durumu yaşadıkları; tüm bu birbirine bağlı sebeplerden dolayı 301 tanesinin madende acı bir şekilde can verdikleri dinlediğimiz gerçeklerden oldu.

Madenin öncesi ve facia esnasına baktığımız gibi; facia sonrasındaki sürece bakmanın da önemli olduğunu düşündüğümüzden bölgeye birkaç kez daha ziyaretler yaptık. Bu ziyaretler ve basından takip ettiklerimiz ışığında kadınların yaşadığı süreci ve hissettikleri toplumsal baskıyı; yardım kampanyaları ve etkilerini, geride kalan ailelerin ve özellikle çocukların bu feci durumdan nasıl etkileniyor olduklarını görüşmecilerimizin anlatımları aracılığıyla duyurmak istedik.

Takip edilmesi gereken en önemli konulardan birinin de hukuki mücadele ve dava süreci olduğuna inanıyoruz. Bu sebeple davanın seyrine, Bilirkişi Ön Raporlarına, Meclis Araştırma Komisyonu'nun çalışmalarına özetle yer vermeye çalıştık.

Unutulmaması gereken çok önemli konular olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan ilkinin şu sözler aktarıyor bize:

"Soma'da her ay en az bir madenci ölüyor. Bir yıl önceki kazada 23 kişi öldü".

Bizler üzüntüyle görüyoruz ki toplu ölümler olmadıkça iş 'kaza'ları/cinayetleri kolayca unutuluyor. Ölümler kanıksanıyor.

Çevrede, Kınık'ta yeni madenler açılıyor. Bölgede en az 50 sene daha kömür işçiliği olacak gibi görünüyor.

Örneğin, Elmadere köyünün bu nedenle 1-2 yıl içinde taşınması bekleniyor. Köylüler şirketin şimdiden arazileri düşük değer göstererek almaya çalıştığını anlattı. Aktardıklarına göre bu araziler şirket için son derece önemli olmasına rağmen, burası bir işinize yaramaz denerek ucuza alınmaya çalışılmış bazı köylülerden.

Raporda da belirttiğimiz gibi artan eşitsizlik ve yardımlar hakkında gözlemlerimiz ve endişelerimiz var. Bir madencinin ifadesiyle:

"Burada iki katliam yaşandı. 1- Maden katliamı 2- Yardım katliamı. 301 aile zenginleştirildi, susturuldu. Diğer madencilerin durumu aynen eskisi gibi... Babasız kalan çocukları oyuncak zengini yaptılar. Diğer madenci çocuklarını düşünen olmadı".

Hem yardım sürecine odaklanılması hem de hayatını kaybetmeyen ve uzun bir süre işsiz kalarak, daha az para kazanarak, borçlanarak bir yerde bunun 'faturasını ödeyen' işçilerin ve ailelerinin yaşadıkları zor şartlara dikkat çekilmesi gerektiğini ifade etmek istiyoruz.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi işçileri madene girmeye mecbur bırakan durumlar vardı. Bunu Soma'nın yerlisi, kıdemli bir maden işçisi şöyle aktarıyor:

"Burada okumadıysan 18inden sonra yapabileceğin başka iş yok. Direkt madene gidersin. 10-15 sene önce böyle değildi. Tütün, pamuk, hayvancılık bitince böyle oldu".

Anlatılan örnekler arasında üniversite mezunu olup da madene giren de epeyce kişi vardı: Atama bekleyen öğretmenler, daha güvenceli bir iş bulamayan mühendisler, sosyal bilimciler...

Bölgenin verimli topraklarının kullanılamaması, çiftçilerin tarımdan koparılışı, açılan maden ocakları ve yeni santraller ve onlara alan sağlamak için kesilen zeytinliklerle birlikte görüyoruz ki bölge insanı uzunca bir süre daha 'işçileştirilecektir', bu konuda endişelerimiz vardır.

Boğaziçi Soma Dayanışması olarak Soma'da olan biteni öncesi ve sonrasıyla anlamının görevimiz olduğuna inanıyor; Soma'nın unutturulmaması; facianın gerçek sebeplerinin açığa

çıkması, sorumluların yargılanması ve Soma madencilerinin, ailelerin seslerinin duyurulması konusunda üzerimize düşeni yapmak için bu gözlem ve aktarım raporunu yazmayı ilk adım olarak görüyoruz. Edineceğimiz bilgiler ışığında raporumuz bir süre daha güncelleniyor olacaktır. Bu süreçte herkesi konunun takipçisi olmaya davet ediyor; hem mücadeleye hem de rapora katkılarınızı bekliyoruz.

V. BÜYÜME'DEN KATLIAMA:

TÜRKİYE'DE İŞ CİNAYETLERİNİN İKTİSADİ ARKA PLANI

Başka ülkelerde de benzer okumaların bilinen bir gerçeklik iken, Türkiye'deki egemen hegemonik yapı kalkınmayı büyümeye eşitlemektedir. Adeta bir büyüme fetişizminden bahsedebileceğimiz üzere, kalkınma sorunsalı gayri safi milli hasılanın kişi başına ortalamasının seyrine indirgenmiş durumdadır. Gerçekten de son onbeş yıl dikkate alındığında ve benzeri ülkelerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin büyüme rakamlarının belli bir başarıyı yakaladığı izlenimi edinilmektedir. Ancak, bu büyümenin nasıl yakalandığını ve dolayısıyla ne denli uzun soluklu olduğunu anlamının önemine vurgu yapmak istiyoruz öncelikle. Akabinde de, bu büyümenin beraberinde ne denli bir kalkınmayı getirdiğini mercek altına almak istiyoruz.

Bu çalışmada Türkiye'de büyüme ve kalkınma kavramının nasıl algılandığını açıkladıktan sonra, tarımdan kopuşu, nedenlerini ve sonuçlarını inceleyeceğiz. Daha sonra ise Türkiye'de enformalite başlıklı bölümde Türkiye'de kayıtdışının ne anlama geldiğini resimleyip kayıtdışı ekonominin sonuçlarına bakacağız. Son olarak da sendikaların Türkiye'deki varlığını tartışacak ve misyonlarını yerine getirip getiremediğini irdelleyeceğiz.

TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE KALKINMA

Tüm iktidarlar ekonomik politikalarını kalkınmacı bir söylem üzerinden kurmuşlardır. Bu durum, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde de değişmemiştir. Kalkınmacı söylem, doğa ve insan yaşamı üzerinde yarattığı tüm olumsuz etkilere rağmen yüksek hızlı bir ekonomik büyümeyi tartışmasız bir öncelik olarak koyar. Daha inceltilmiş bir kalkınmacılık, doğa ve emek üzerindeki olumsuz etkileri kabul etmekle birlikte bir yandan ekonomik büyümenin eninde sonunda toplumun tümüne arzulanan refahı sağlayacağını iddia ederken, öte yandan doğayı bu refahı elde etmek için kaçınılmaz olarak sömürülmesi gereken bir kaynak olarak tanımlar. Yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi meşruiyetinin sorgulanması oldukça güç bir ülküye sırtını dayanarak ekolojik duyarlılığı bir lüks gibi sunar ve ekonomik büyümeyi toplumsal refahı arttırmanın tek ve gerçekçi yolu olarak sunar.⁶

12 yıllık icraatına bakıldığında, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ekonomik büyüme programında üç yatırım alanı öne çıkmaktadır. Bu alanlar, konut sektöründeki özel yatırımlar ve devlet yatırımları, büyük ölçekteki altyapı yatırımları (Üçüncü Köprü, Üçüncü Havaalanı gibi) ve enerji sektöründeki yatırımlar ile sektörün kamu-özel ortaklıklarına açılmasıdır (Adaman et al, 2014). Konut sektöründeki, aslında kamuya ait bir işletme olan Başbakanlığa bağlı TOKİ'nin lokomotif olduğu inşaat yatırımları belli bir ölçüye kadar Türkiye'nin demografik yapısının (genç nüfus, kırdan kente göç) öne çıkan özelliklerine dayanmakla birlikte, son dönemde arzın talebi aştığı yönündeki kaygılar sektörün kendisi tarafından bile dile getirilmektedir. Ayrıca, Türkiye Müteahhitler Birliği'nin Temmuz 2014 İnşaat Sektörü Raporu'nda, sektörde bir balon tehlikesi olduğu belirtilmiş ve "Mevcut konut stokunda 2013 yılında üretilmiş ve satılmadığı için 2014'e devredilmiş dairelerin de bulunduğu, tüketici güven endeksindeki gerileme ve talebi baskılayan siyasi ve ekonomik faktörler dikkate alındığında balon tehlikesinin dikkatle değerlendirilmesinde ve gerekli önlemlerin ilgili tüm taraflarca alınmasında yarar görülmektedir" önerisinde bulunulmuştur (Müteahhitlerden Konut Sektöründe Balon Uyarısı). Bu balon etkisi dikkate alındığında, inşaat sektöründeki büyümenin yaratacağı tehlikelerin dikkate alınması gerektiği düşüncesi belirlemektedir. Büyük ölçekteki altyapı yatırımları ise bir yandan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin belediyeçilik ile başlayan çizgisinin devamı olarak okumak mümkünken, öte yandan

---

⁶ Oysa kalkınmacı olmayan bir toplumsal adalet ve refah programı yoksulluğu "ortadan kaldırılacak" bir olgu olarak görmez. Kalkınmacı olmayan bir bakış açısından bakıldığında asıl sorun yoksul addedilen toplulukların kendilerini idame koşullarının dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm bakış açısı doğayı sömürülecek bir kaynak olarak değil, yaşamı sürdürülebilir kılan bir varlık olarak algıladığı ölçüde ekonomiyi ekolojik bağlam içinde örgütlemeyi önerir

da yarattığı çarpan etkileri göz önüne alındığında, konut sektöründeki kamu yatırımlarıyla birlikte, büyümeyi ateşleyici genel bir mali politikanın parçaları arasında tellaki edilmelidir.

Enerji sektöründeki yatırımlar ise en iyi Türkiye'nin dış ticaret ve cari açıklarının oluşturduğu tablo içinden değerlendirilirse anlam kazanabilir. Türkiye'nin dış ticaret açığının ülkenin sanayisinin niteliğine dayanan yapısal iki özelliği vardır. Türkiye'nin ihracatının neredeyse yarısını (2013'de %49) ve ithalatının dörtte üçünü (2013'de %73) hammadde ve ara mallar oluşturmaktadır (Top Export Goods in 2013 and Their Import Counterparts). Birinci veri Türkiye'nin ihracatının yarısının katma değeri düşük hammadde ve ara mallardan oluştuğunu göstermektedir. İkinci veri ise, ister dış piyasa için ister iç piyasa için yapılsın, artan üretimin ithal hammadde ve ara mal bağımlılığı dolayısıyla kaçınılmaz bir şekilde dış ticaret açığını da büyüteceğini göstermektedir. Dolayısıyla, halihazırdaki sanayi yapısı verili alındığında, büyüyen Türkiye dış ticaret açığı veren Türkiye demektir.

Ödemeler dengesine bakıldığında ise Türkiye'nin ikinci bir yapısal açığı ortaya çıkmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisinin ekonomik büyüme programının öngördüğü yatırımları karşılayacak bir tasarruf oranı olmadığı için, Türkiye ekonomisinin kesintisiz bir net sermaye akışına ihtiyacı vardır. Bu sermaye ihtiyacı 2002 krizi sonrası popüler olarak Derviş Reformları adıyla anılan finansal düzenlemelerin oluşturduğu çerçeve içinden uluslararası finans piyasaları tarafından karşılanmaya başlamıştır. Son 12 yılda, 2009 yılı hariç artan cari açık, en son 2103'de GSYH'nın %7.9'una kadar yükselmiştir (Türkiye Ekonomi Notu 2014-2). Bu oran benzer ülkelerle kıyaslandığında oldukça yüksek olmakla birlikte asıl sorun sermaye akışının vadesinin özellikle 2009'dan sonra kısılmasıdır (Gürkaynak ve Sayek-Böke).

Türkiye'deki egemen kalkınmacı anlayışın, aslında hammadde ihracatına, inşaata ve düşük katma değerli, ithal ara mallarına bağımlı sanayi üretimine dayalı ekonomik büyüme programının neden olduğu bu iki açık karşısında verdiği cevap enerji alanlarındaki yatırımların yarattığı dışsallıklara ve geri dönüşü olmayan ekolojik tahribata bakmadan arttırılmasıdır. Türkiye'nin kalkınma vizyonu, kamunun doğrudan yaptığı yatırımlardan özel sektöre verdiği teşviklere kadar her alanda bu vurguyu yansıtmaktadır.

Kuşkusuz, kamu'nun tüm bu kalkınma politikalarını uygulayarak yön verebilmesinin en önemli nedeni son 12 yıl boyunca kamu maliyesindeki dönüşümdür. Bu süreç içinde özel tasarruflar seküler bir şekilde azalırken, kamu tasarrufları artmaktadır. 2004'den itibaren, Türkiye'nin kamu

borcunda yaklaşık %24'lük bir düşüş görülmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara gelmeden hemen önce, 2001 yılında GSYH'nın %77.90 olan kamu borcu için (Eğilmez)bu oldukça önemli bir düşüştür. Aynı olgunun bir başka görünüşü, 2004 yılından beri kamunun, faiz-dışı bütçe fazlası vermesinde gözlemlenebilir. Başka bir ifadeyle son 12 yılda Türkiye'nin borçlanma ihtiyacı artmakla birlikte niteliği de değişmekte, kamu'dan özel'e doğru aktarılmaktadır. Eğer 1990'larda borçlanan devlet ise, 2000'li yıllarda borçlanan hane halkları ve şirketlerdir (Gürkaynak ve Sayek-Böke). 2013 yılında, kamu borcu 2000 sonrasındaki en düşük rakam olan GSYH'nın %35.85'e ulaşmıştır. (Avrupa'nın Yapamadığını Türkiye Yaptı!) Ancak, Türkiye'deki özel sektör borçlanması, kamu sektörünün aksine, sürekli olarak artmaktadır. Eurostat verilerine göre, Türkiye'deki özel sektör borcu, GSYH'nın %50'sine denktir, ve bu oldukça önemli bir rakamdır.

Devlet bütçesindeki bu yapısal dönüşümün ekonomi politliğinde dikkat çekilmesi gereken iki boyut vardır. Birincisi, kamunun faiz-dışı bütçe fazlasını nasıl sağladığına bakmak gerekir. Kamu gelirlerindeki artışı temel olarak kayıt-dışılık çok yüksek olduğu için dolaysız gelir vergilerini arttırmak yerine, gelir dağılımına olumsuz etki yapan dolaylı vergileri arttırarak ve kamu mülk ve varlıklarını özelleştirerek sağlamıştır. Bu durum ilk olarak dar gelirli çalışan kesimlerin bütçesine ek bir yük bindirirken beraberinde de doğayı sömürülecek bir kaynak olarak gören kalkınmacı bakış açısının yarattığı ekolojik tahribatın önemli bir mecrası olmuştur. Devlet bütçesindeki yapısal dönüşümün ikinci boyutu da, bu dönüşümün neleri mümkün kıldığıdır. Kamunun istikrarlı bir şekilde faiz-dışı bütçe fazlası vermesi, uluslararası değerlendirme kurumlarının nezinde Türkiye'nin notunun yükselmesine ve dolayısıyla hane halkı ve özel şirketlerin sıcak paraya daha kolay ulaşmasına ve daha kolay borçlanmasına neden olmuştur. Bunun ötesinde kamu maliyesinin bu güçlü konumu, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış kaynak bulamadığı "çılgin" büyük altyapı projelerine hazine garantisi sağlamasını olanaklı kılmıştır. Ve son olarak, böylesine büyük bir finansal kaynağın devletin elinde toplanması kamu-özel ortaklıkları çerçevesinde rant dağıtımını mümkün kılmıştır.

AKP dönemine bakıldığı zaman, TSI'nin verileri, Türkiye'de, sürekli olarak %10'un üzerinde sabitlenmiş bir işsizlik oranından bahsetmektedir. Bu oran, 2008 krizi döneminde %15'lere çıkmış olmakla birlikte, şu anda yine %10 civarında seyretmektedir. OECD üyesi ülkelerdeki iş gücüne katılım oranına baktığımız zaman, bu oran yaklaşık olarak %70 civarlarında

seyretmektedir. Ancak, Türkiye’deki iş gücüne katılım oranı, AKP döneminde %50 civarındadır. Bu rakamların AKP dönemi için olumsuz ve önlemler alınması gereken rakamlar olduğunu söyleyebiliriz.

Ayşe Buğra, Türkiye’deki istihdam sorununun büyüme ile ilgisi olmamasına rağmen, dünya ortalamasına bakıldığı zaman endişe verici bir sorun olduğundan bahsetmektedir. 2002-2008 tarihleri arasında, ülkenin hızla büyüdüğü bir dönemin sonunda, 2007 ve 2008 yıllarında işsizlik oranının yüzde 10’un üzerinde olduğunu ve bu oranın hem OECD ve Avrupa ortalamalarının, hem de Avrupa ülkelerinde Kore, Meksika, Brezilya, Hindistan, Çin ve Rusya gibi hızla gelişen ekonomilerde görünenin üzerinde olduğunu belirtmektedir. OECD verilerine göre, 2012 yılında da Türkiye’de işsizlik Avrupa ortalamalarının altındadır, ama OECD ortalamasının ve gelişen ekonomilerde görünenin üstündedir. (Buğra)

Türkiye’deki istihdam ile ilgili bir diğer önemli sorun da, işlerin niteliğidir. Türkiye’de, çalışan kesimin büyük bir kısmı kendi hesabına veya ücretsiz aile işçisi kategorisinde yer almaktadırlar. Bu kategorilerin de sosyal güvence kapsamı dışında, çok az gelir getiren işlerden oluştuklarını söylemek mümkündür. Bu yüzden de, kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliği “kırılgan istihdam” kavramıyla tanımlanmaktadır. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de kırılgan istihdam oranı %32 civarındadır. Bunun dışında, Türkiye’de “çalışan yoksul” oranı da çok yüksektir. 2009 yılında toplam nüfus içinde yüzde 15’in biraz üstünde olan bu oran, kendi hesabına çalışanlar için yüzde 22’nin üzerinde, ücretsiz aile işçileri için de yüzde 30 civarındadır. (Buğra)

Türkiye’de istihdam alanında bir başka önemli sorun ise, çalışma saatlerinin uzunluğudur. ILO ve Eurostat’ın çeşitli ülkeler için ortalama haftalık çalışma saatlerine bakıldığında, en uzun çalışma saatlerinin Türkiye’de olduğu görülmektedir. (Buğra) Bu durum, raporumuzda ele alacağımız madencilik sektörü için de geçerlidir. Türkiye’de madencilik sektöründe çalışanlar, çok uzun saatlerde, çok zor şartlarda ve çok düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Bu yüzden, Türkiye’deki madencilik sektöründe çalışan işçileri “çalışan yoksul” kategorisine koymak çok da yanlış olmayacaktır.

AKP’nin bu politikaları; büyümeye verilen önem, ve bunun yanında sosyal politikaların düşük önemde kalması, ve ortaya çıkan işsizlik sorunu, sosyal açıdan çeşitli problemleri de beraberinde getirmiştir. Otoyollar, elektrik santralleri, İstanbul Boğazi üzerine inşa edilecek üçüncü köprü ve Marmara ile Karadeniz’i bağlayacak olan kanal projesi, sadece devletin varlığını yeniden üretip

halkı için gerçekten çok çabaladığı görüntüsünü yaratmamakta, ayrıca bu projeler toplumun çeşitli kesimlerinden takdir toplamak adına modernleşme / kalkınma idealini en etkili biçimde cisimleştirmektedir. (Akbulut ve Adaman, 2014: 5) AKP döneminde modernleşmenin en büyük sağlayıcısı olarak, diğer her şeyin üzerinde yer alan bir ekonomik büyüme görülmüş; ve bu Batı'ya ayak uydurmanın en büyük yolu olarak uygulamaya konmuştur.

Ancak, bu büyüme fetişizm, toplumun bir kısmından destek gördüğü ölçüde, çeşitli problemleri de beraberinde getirmiştir. Alışveriş merkezleri, duble yollar, elektrik santralleri, toplumsal boyutu düşünmeden oluşan bu büyüme, aynı zamanda toplumun büyük kısmından da tepki görmüş ve tek amacın ekonomik büyüme olan bir hükümet, toplumsal iradeyi boyunduruğu altına almaya çalıştıkça, bu rahatsızlık, Gezi olayları gibi çeşitli dışa vurumlar ortaya çıkarmıştır.

Bunun dışında, bu büyüme fetişi, beraberinde çevresel problemleri de getirmiştir. Akbulut ve Adaman, bu problemleri şu şekilde özetlemektedirler: denizlerin ve ülke içi suların kirlenmesi, tarımda aşırı gübre, kimyasal böcek ilacı ve böcek zehri kullanım, dünyadaki en fazla CO2 emisyonu oranlarından birine sahip olmak, domestik ve endüstriyel atıkların imhasında ortaya çıkan sorunlar, madencilik aktivitelerinin yarattığı ekolojik yıkım, vb. (Akbulut ve Adaman: 6)

Ayrıca, AKP döneminde, Türkiye'nin sera gazı emisyonu sürekli olarak artan bir model izlemiştir. Rakamlara baktığımızda, 1990 ve 2011 arasındaki 20 yıllık dönemde, emisyonun 200.000'den 400.000'e çıkarak, iki katı kadar arttığını görebiliriz. OECD üyesi ülkeler ile kıyaslandığında, bu oran OECD ülkelerinde her zaman Türkiye'nin üzerinde olmakla birlikte, Türkiye'de 20 yılda yaşanan bu artış endişe verici görünmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki büyümenin arkasındaki itici güçlere baktığımızda; uluslararası finans koşullarının uygunluğu nedeniyle "sıcak para" adını verdiğimiz kredilerin bol miktarda ülkeye giriş yaptığı ve bu imkanı değerlendiren ekonominin de büyük ölçüde inşaat sektöründeki yatırımları sayesinde bu büyüme oranlarını yakaladığını göreceğiz. Spekülatif kazançlara çok açık olan inşaat sektörünün fazla katma değer yaratmadığı bilinmektedir. AKP dönemi ekonomi politikalarını ve bu politikaların sosyal alandaki yansımalarını ise şu şekilde özetlemek mümkündür: 2002 yılından beri, Türkiye'de modernleşme denince akla inşaat ve sanayileşme gelir olmuştur. Ancak, bu gelişmelerin hangi maliyetleri çıkardığı ikinci plana atılmaktadır. Türkiye'de, kalkınmacı söylemler ile birlikte gitgide artan büyüme furyası, istikrarlı sonuçlar doğurmamaktadır. İSO Başkanı Bahçivan'ın da dillendirdiği gibi haketmediğimiz bir refahı

yaşıyoruz ve bu üretmeden tükettiğimizi göstermektedir. Tüketime dayalı büyüme heyecanı(ki bunu en iyi anlamının yani tüketmediğimizin göstergesi imalat sanayinin gayrisafi yurt içi hasıladaki payıdır) iktisadi anlamda ülke kendine yetemeyecek düzeye geldiğinde krizler kaçınılmaz olacaktır. Ekonomik açıdan baktığımızda, karşımızda artan dış borçlanma, enflasyon ve cari açık bulunmakta; ve bu sorunlar, genel olarak devletten çok özel sektör ve halka yansıtılmaktadır. Sosyal açıdan ise, büyüme furçasının gerek bireyler, gerek ise çevre açısından sonuçları hiç önemsenmemekte; bu ise, içinde buldukları durumdan gitgide daha çok rahatsız olan bir halk, ve önemli çevre sorunları doğurmaktadır.

Son olarak; büyüme fetişizminin getirdiklerine kısaca bir göz atacak olursak;

- a) ***İstihdama olan katkısı:*** Büyümenin beraberinde yeterli istihdam yaratamadığı ve yüzde 10'lar civarında olan işsizlik oranının kriz dönemlerindeki sıçramalar dışında fazla da değişmediğini görmekteyiz. **(Grafik 1)** Ki bu oran kadınların önemli bir kesiminin emek piyasasına (bir dizi nedenden dolayı) girmeyi tercih etmedikleri bir ortamdaki veridir. **(Grafik 2)** Dolayısıyla, kişinin güvencesini oluşturan parametrelerin en önemlilerinden biri işinin olup olmamasıysa büyümenin bu kriteri sağlamada başarılı olamadığı anlaşılmaktadır. Bütün bunlara ek olarak grafik 1'de de gösterdiğimiz gibi büyüme oranının arttığı dönemlerde bile işsizlik oranı stabil kalmış ya da artmıştır. Ayrıca, çalışanlar arasında güvencesiz (enformal) çalışanların oranının hala yüksek seyrediyor olmasının getirdiği toplumsal maliyetleri vurgulamak durumundayız. **(Grafik 3)**
- b) ***Gelir dağılımı ve yoksulluk sorunu:*** Büyüyen ekonomi sayesinde artan gelirin hanehalklarına ve farklı coğrafyalara ne denli eşit (adil) dağıtıldığına baktığımızda, eşitsizliklerin büyük ölçüde devam ettiğini görmekteyiz. **(Tablo 1)** En zengin kesimle en fakir arasında ciddi farklar bulunmakta olup, coğrafi olarak da eşitsizliklerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, büyümenin beraberinde daha eşit bir toplum yaratamadığını görmekteyiz Türkiye'de. Bunun büyük ölçüde kaçınılmaz olan bir sonucu da yoksul kesimlerin oranının ciddi seviyelere devam ettiğidir. Yoksul kesimlerin çocuklarına eğitim imkanlarını yeterince açamadıkları bilindiğinden, düşük eğitimin de beraberinde yoksulluğa mahkum olmak anlamına geldiği hatırlandığında, burada bir sarmaldan bahsetmekteyiz. Yoksulluğun bir sonraki jenerasyonda yoksulluğu tekrar etme ihtimalinin çok yüksek olduğuna işaret etmekteyiz.

c) **Sosyal harcamalardaki yetersizlik ve hak temelli bir yapının olmayışı:** Bozuk gelir dağılımının etkilerini azaltmanın bir yolu kamunun sağlık, eğitim, yaşlı bakımı, engelli desteği gibi alanlarda ihtiyaç sahiplerine destek sunmasıdır. Ancak, Türkiye’de büyük ölçüde yukarıda bahsedilmiş olan enformalite nedeniyle kamu yeterli kaynak yaratmakta büyük ölçüde acizdir. Ayrıca yaratılan kaynakların dağıtımında da “hak temelli” bir yaklaşım görülmemektedir.

d) **Büyümenin sosyal ve ekolojik maliyetleri:**

- Ekolojik maliyetler:** Yüksek yapılaşma, artan tüketim harcamaları, sanayi üretim artışı, madencilik vs. nedenlerle ekolojik tahribatların olduğu, sera gazı salımının yüksek oranlara ulaştığı (Grafik 4) , biyolojik kayıpların ciddi boyutlara geldiği bilinmektedir.
- Sosyal maliyetler:** Özellikle enformal kesimde gözlenen; yüksek çalışma saatleri (Tablo 2) ve iş yerinde eksik önlemler nedeniyle yüksek prevalansta yaşanan iş ölümleri/sakatlanmaları/hastalıkları bu babta değerlendirilmelidir (Tablo 3 ve 4) . Ayrıca, çocuk işçiliğinin (enformal sektörde) sorun olmaya devam ettiği hatırlanmalıdır.

Grafik 1

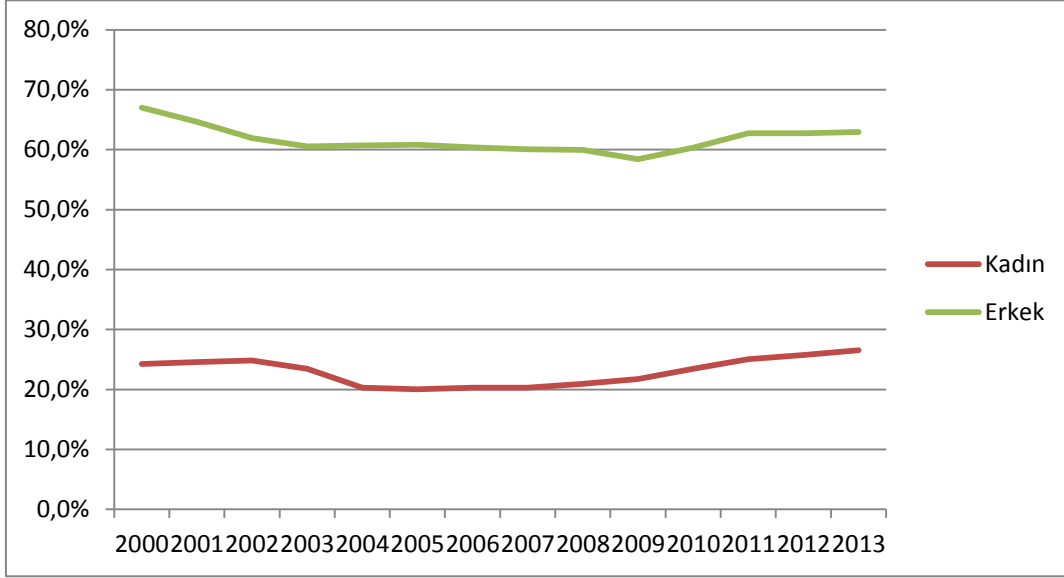
(İşsizlik oranları 15-64 yaş aralığı için)

İşsizlik oranı 15-64 yaş aralığı için (OECD STATS)

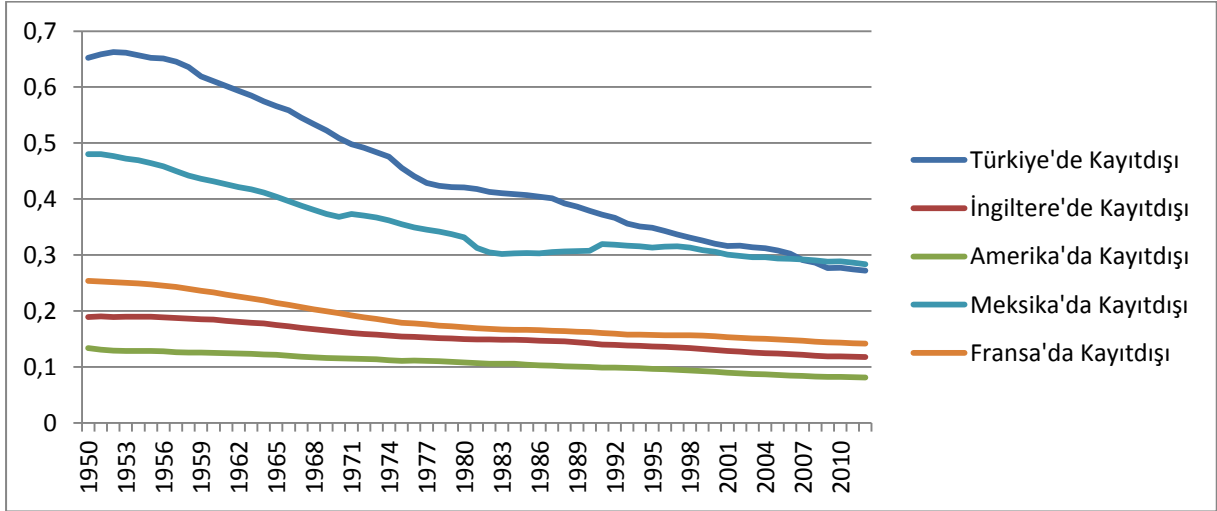
Büyüme Hızı Harcama yönetimiyle ve sabit fiyatlarla (TÜİK)

Grafik 2
Cinsiyetlere Göre İstihdama Katılım Oranı (15+)

Kaynak: TÜİK

Grafik 3

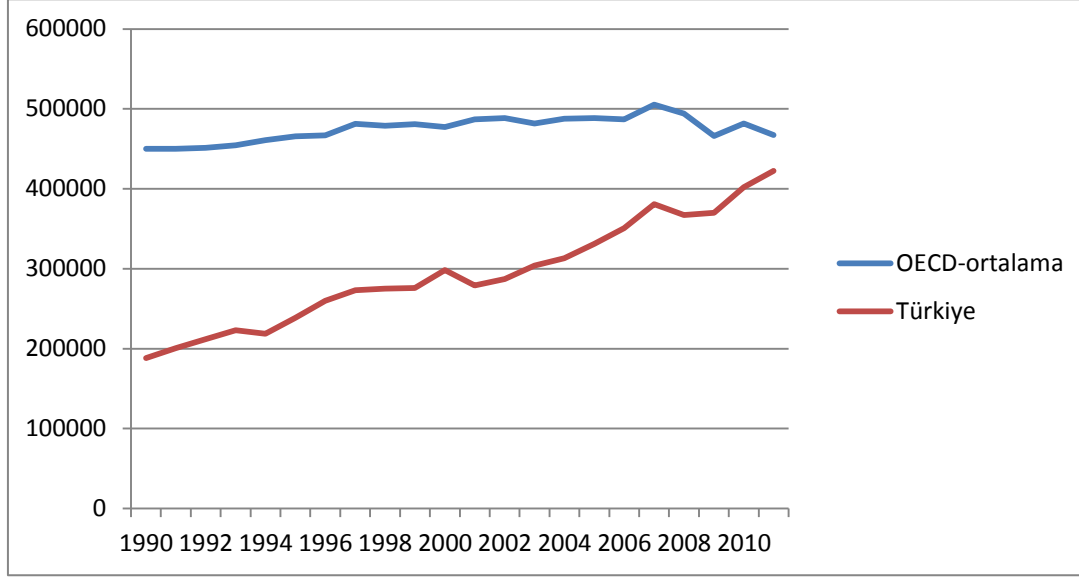
Kaynak: Ceyhun Elgin (Boğaziçi Üniversitesi – Ekonomi Bölümü Öğretim Üyesi)

Tablo 1**Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire göre gini katsayısı, 2006-2013**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
TR1 İstanbul	0,375	0,346	0,362	0,363	0,373	0,371	0,384	0,392
TR2 Batı Marmara	0,350	0,321	0,331	0,361	0,360	0,365	0,356	0,337
TR3 Ege	0,426	0,376	0,387	0,381	0,387	0,397	0,382	0,370
TR4 Doğu Marmara	0,392	0,393	0,335	0,368	0,341	0,326	0,344	0,322
TR5 Batı Anadolu	0,413	0,379	0,402	0,408	0,367	0,374	0,369	0,396
TR6 Akdeniz	0,421	0,418	0,387	0,403	0,397	0,404	0,407	0,399
TR7 Orta Anadolu	0,342	0,328	0,339	0,395	0,362	0,366	0,360	0,342
TR8 Batı Karadeniz	0,372	0,360	0,366	0,382	0,348	0,335	0,338	0,331
TR9 Doğu Karadeniz	0,378	0,346	0,365	0,359	0,327	0,327	0,309	0,315
TRA Kuzeydoğu Anadolu	0,381	0,405	0,436	0,407	0,404	0,390	0,393	0,398
TRB Ortadoğu Anadolu	0,404	0,397	0,405	0,415	0,417	0,427	0,386	0,373
TRC Güneydoğu Anadolu	0,396	0,366	0,395	0,411	0,404	0,396	0,375	0,380

Kaynak:TÜİK

Not: Gini Katsayısı gelir dağılımındaki eşitsizliği ölçer. 0 ile 1 arasındadır ve 1'e yaklaştıkça eşitsizlik artar.

Grafik 4**Kaynak: OECD STATS****Tablo 2****Karşılaştırmalı Haftalık Çalışma Saatleri: Türkiye ve Diğer Ülkeler 2010**

Ülke	2010	Ülke	2010
Danimarka	35,3	Hırvatistan	39,4
Birleşik Krallık	35,6	İzlanda	39,5
Almanya	35,8	Romanya	39,6
İsveç	36,3	Slovakya	39,6
Finlandiya	36,8	Macaristan	39,8
Avusturya	37	Şili	40
Fransa	37,2	Endonezya	40,1
İsviçre	37,3	Polonya	40,5

Belçika	37,4	Bulgaristan	40,6
İtalya	37,5	Çek Cumhuriyeti	40,7
İspanya	38	Uruguay	41
Rusya	38	Sri Lanka	41,2
Lüksemburg	38,1	Yunanistan	41,4
Malta	38,7	Filipinler	41,7
Portekiz	38,7	Bermuda	41,8
Estonya	38,9	Makedonya	41,8
İsrail	39	Peru	44
Kıbrıs	39,1	Paraguay	45,2
Letonya	39,1	Hong Kong, Çin	46
Panama	39,1	Makau, Çin	47
Slovenya	39,1	Malezya	47,1
Litvanya	39,2	Türkiye	47,7

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü, ILOSTAT

Tablo 3

5510 Sayılı Kanunun 4-1/a Maddesi Kapsamındaki Aktif Sigortalılardan İşlemi Tamamlanan İş Kazaları, Meslek Hastalıkları, Sürekli İş Göremezlik ve Ölüm Vak'alarına Faaliyet Gruplarına Göre Dağılımı, 2012

	İş Kazası Sayısı	Meslek Hastalığı Sayısı	Sürekli Göremezlik Sayısı	İş Ölüm Sayısı
İmalat	38.282	70	759	122
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	9.963	236	176	44
İnşaat	9.209	30	568	256
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	6.891	16	146	108
Toplam perakende ticaret, lokanta ve oteller	3.050	8	88	43
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri	3.023	14	117	42
Toplam	74.871	395	2.209	745
*	(147.656)	(759)	(3.617)	(1.398)

Kaynak: SGK Yıllık İstatistikleri

* Parantez içindeki bu rakamlar 4/06/2014 tarihli erişimde aynı kaynaktan elde edilen rakamları gösteriyor.

2012 SGK İş Kazası İstatistiklerinin Analizine göre; kayıtdışı çalışanların geçirdiği iş kazalarının SGK İstatistiklerinde nasıl yer aldığı (veya yer alıyor mu) belirsizdir.

Kaynak: Kemal Üçüncü, SGK İş Kazası İstatistiklerinin Analizi
<http://www.isteguvevlik.tc/SGK2012IsKazaIstatistik.pdf>

Tablo 4
İş kollarına göre iş cinayetleri, 2012

Tarım, Orman	90	
Maden	81	(SGK: 44)*
Petro-Kimya, Lastik	23	
Gıda, Şeker	24	
Tekstil, Deri	16	
Ağaç, Kağıt	11	
Basın, Gazetecilik	3	
Banka, Sigorta	1	
Çimento, Cam	30	
Metal	50	
Gemi, Tersane	10	
İnşaat, Yol	279	
Enerji	86	
Büro, Eğitim, Sinema	35	
Nakliye	20	
Demiryolu, Denizyolu, Havayolu	20	
Ardiye, Liman	1	
Haberleşme	5	
Sağlık	9	
Konaklama	14	
Milli Savunma	5	

Belediye	25	
Belirlenemeyen	40	
Toplam	878	(SGK: 745)*

Kaynak: İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, 2012 yılı İş Cinayetleri Tablosu
Veriler İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi tarafından yazılı, görsel, dijital basından takip edilip, emek-meslek örgütlerinden gelen bilgiler ve işçiler, işçi yakınlarının bildirimleri ışığında derlenmiştir.

*Kaynak: SGK İş Kazası ve Meslek Hastalıkları istatistikleri, 2012

SGK rakamları 5510 Sayılı Kanununun 4-1/a Maddesi kapsamındaki aktif sigortalılardan işlemi tamamlanan vak'aları göstermektedir.

TÜRKİYE'DE TARIM

Devlet eliyle büyüme kavramının etkin olduğu 80 öncesinde, Türkiye'de tarım da bu politikadan nasibini almıştır. Bunun nedeni; dönemde, tarımın iktisadi kalkınmanın önkoşulu olarak görülmesidir. Yani, kırsaldan kente göç eden nüfusu beslemek ve ayrıca sanayi üretimine hammadde sağlamak amacıyla, tarım iktisadi gelişimin önkoşullarından biri yapılmıştır. Bu süreçte, fiyat destekleri ve teşvikler verilmiş, ucuz kredilerle tarımda makineleşme teşvik edilmiştir. Devletin vermiş olduğu teşvikler, altyapı çalışmaları, eğitim ve sağlık hizmetlerinde iyileştirmelerle kırsak kesimin refahında gözle görülür bir artış elde edilmiş (Aydın,2010); ancak, ithal ikameci sanayideki dar boğaz, ödemeler dengesindeki problemler ve bunların doğal sonucu olan borç krizi silsileleriyle beraber, özellikle 70'lerin sonu ekonomik krizlerin politik krizlere evrildiği yıllar olarak kayda geçmiştir. Aynı dönemde; ülke içindeki sorunların dışında, uluslararası anlamda petrol krizinin çıkması da artık yeni bir döneme işaret etmiştir. Çünkü, böyle bir çevrede uluslararası finansal kuruluşların liberal politikaların izlenmesi yönündeki baskısı artmıştır. Bu süreci sonlandıran olay ise, 12 Eylül darbesi olmuştur.

80'lerin başından itibaren iktisadi aktivitelerde devletin etkinliği azalırken, ana aktörler çok uluslu şirketler olmuştur. Bu süreçte temel aktörler IMF ve Dünya Bankası olmuştur. Çünkü neoliberal politikalar eşliğinde piyasanın belirleyeni kendi iç dinamikleri olunca gelişmekte olan ülkelerde iktisadi faaliyetlerin yönünü ulusal sanayi gelişmediğinden uluslararası şirketler göstermiştir. Bu değişim tarım sektöründe de aynı şekilde gerçekleşmiştir. Yani, devlet müdahalesi (bu tarımda üreticiye verilen teşvik olarak en çok kendini gösteriyordu) yavaş yavaş

son bulmuştur. Kısaca, 80'ler Türkiye'de yapısal dönüşümlere sahne olmuştur.(Karapınar, Adaman, Özertan,2010).

90'lardan sonrasına ise kırılğan bir yapı hakim olmuştur. 94 ve 99 krizleri sonrası alınan kararlar, bir nevi Türkiye ekonomisinin ve dolayısıyla tarımın yeniden tasarlanması olarak görülebilir. 94 krizi sonrası alınan 5 Nisan kararları ve onun etkilerine baktığımızda ise;

“Ekonomiden tarımsal ürünlere ayrılan kaynağın üç ürün/ ürün grubu ile sınırlı kalacağı açıklanmıştır. Buna göre; hububat, şeker pancarı ve tütün gibi stratejik ve sosyal açıdan önemi olan ve büyük üretici kitlelerini kapsayan ürünlerde destekleme alımı yapılmasına karar verilmiştir.

Tarımsal desteklemede tasarruf sağlayıcı bir takım tedbirler alınırken, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) kamu finansmanı üzerindeki yükünün azaltılacağı “Tarımla ilgili kamu kuruluşlarının ve TSKB'nin doğrudan ya da dolaylı olarak Merkez Bankası tarafından finansmanına kesinlikle izin verilmeyeceği” hususuna yer verilmektedir. Bu tedbirlerle amaçlanan, tarımda devletin müdahalesini en aza indirerek KİT'lerin, anılan üç ürün grubu dışındaki ürün alımlarında kendi imkanlarını kullanmalarını sağlamaktır. 1993 yılından sonra baklagil ürünlerinin devlet destekleme kapsamından çıkarılması nedeni ile üretimde önemli düşüşler olmuş, ülkemiz özellikle mercimek ve fasulyede ithalatçı konumuna gelmiştir.”(Bayaner,2013)

5 Nisan kararları tarımda serbest piyasaya geçişte kritik eşiğin atlatılması olarak ifade edilebilir. Ancak,1999'a kadar tarım sektöründe tam anlamıyla bir liberalleşmeden söz edilemez(Aydın,2010). Çünkü, tarımın uluslararası piyasa dinamiklerine uygun bir yapıya bürünmesinin tamamlanması diyebileceğimiz sürecin son halkası, 2001'de Tarımda Reform Uygulama Projesi (ARIP) olmuştur.

Bu projenin temel amacı, Türkiye tarımını yeniden yapılandırmak ve özellikle tarıma verilen teşvikleri yeniden düzenlemektir. Ayrıca, devletin yönlendirdiği kooperatiflerde ve kamu iktisadi teşebbüslerinde devletin etkisini azaltmak ve çiftçileri teşvik verilen ürünler dışında da üretim yapmaları için teşvik etmek, bahsedilen reform paketinin önceliklerindedir.

Dünya Bankası tarafından desteklenen projenin savunucularının savlarına göre, projenin tarımsal üretimde verimi arttırması planlanmıştır. Ayrıca; gıda fiyatlarında düşüş olacağı beklentisi, projenin yararları arasında gösterilmektedir. Bunun yanında, bütçe planlaması ve denetimi de Tarımda Reform Uygulama Projesi'ni zorunlu kılan faktörlerden biri olarak gösterilmiştir.(Akder, 2010). Yani, tarımsal üretime verilen yoğun teşvik diğer vergi mükelleflerinin cebinden çıkmış ve devletin harcama yaptığı bu alan hizmet ve sanayi sektörüne göre görece daha küçük olan tarım sektörüne yapılmıştır.

Projenin en önemli ayaklarından bir tanesinin de, doğrudan gelir desteği (DGD) olduğu söylenebilir (DGD). DGD'yi kısaca tanımlamak gerekirse “devlet tarafından üreticiye üretimden bağımsız olarak ödenen paradır.”(Tesbi). Bu destek türüyle amaçlanan devletin üretim fazlası ürünü satın almaktan kurtulması ve bu sayede tarım sektörünün bütçeye olan yükünün azaltılmasıdır. Ayrıca; bu destekle, üreticinin emeği, zamanı ve masrafı boşuna gitmemiş olacak; dolayısıyla verimli bir üretim gerçekleştirilecektir. Bunun yanında DGD'den, üreticiyi alternatif ürünlerin üretimine özendirilen bir sistem olarak yararlanılması planlanmıştır. Üretim fazlası olan ürünlerden üreticilerinin yaralandığı bu sistem; üreticiyi, talep görmeyen ürünlerin üretimi yerine, talep gören ürünleri üretmeye yöneltmektedir. Kısaca; bu destek ile, devletin destek alımları yapmak yerine üretim yapsın ya da yapmasın tarla sahiplerine (tapu sahiplerine) dekar başına her yıl “doğrudan gelir desteği” adı altında bir para ödemesi yapması planlanmıştır.

Ancak hedeflenene ulaşılamamıştır. Çünkü, uygulamadan daha çok yararlanmak için insanlar tarım arazileri akrabalarına bölmüş (Akder,2010), bunun sonucunda da arazisinin boyutu az olanlara destek verilmemeye başlanmıştır. Destek, sadece 50 hektar ve üzerine yapılmıştır.(Akder,2010). Sonuç olarak, desteklerden daha çok büyük toprak sahipleri yararlanmaya başladığı eleştirileri ortaya çıkmıştır. Özellikle doğu bölgelerdeki toprak ağaları DGD sayesinde büyük miktarda destek almış; “Üretici kayıt sistemi” henüz olmadığından ödeme yapılacak kişiler, değişik mesleklerden de olabilirken, kiracı ve ortakçı bu sistemden yararlanamamıştır. Sonuç olarak; desteği alan üreten değil, toprak sahipleri olmuştur.

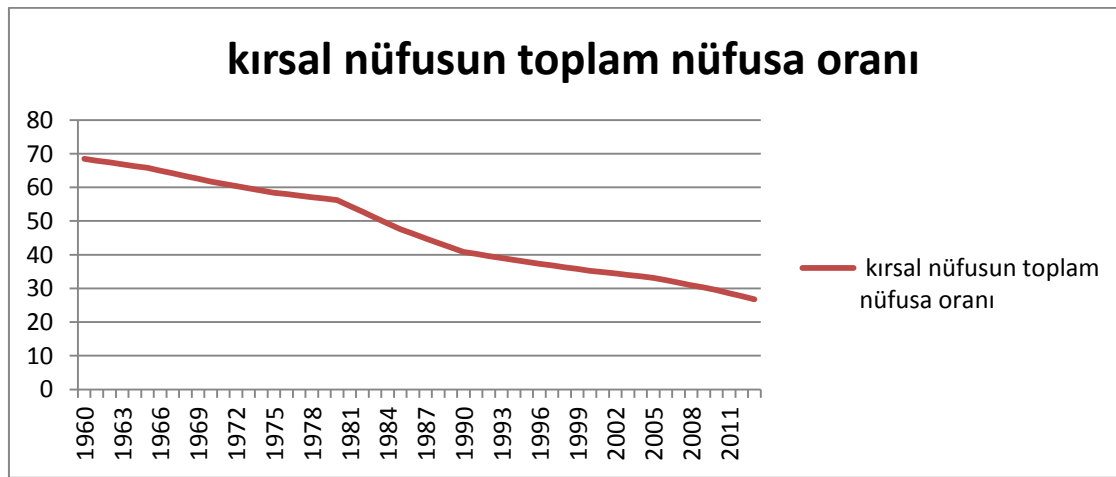
Bunun yanında, devletin Tarımda Reform Uygulama Projesi'nin uygulanmasında amaçlarından biri de, mali disiplini sağlayıp bütçede teşviklerin yarattığı yükü azaltarak bütçeyi rahatlatmaktır.

Ancak; 1997-2000 yıllarında zirve yapan tarımsal destek, 2006-2007 yıllarında da en az 90 yılların ortasında olduğu gibi bütçede yer işgal etmeye başlamıştır.(Çakmak ve Dudu, 2010).

Bu projenin bir başka sonucu ise, 80'lerle başlayan özelleştirme furçasının tarım sektöründe de ivme kazanması olmuştur. Özelleştirmeler sayesinde uluslararası firmalar tarım sektöründe boy göstermeye başlamış; örneğin tütün ve şeker yasalarıyla TEKEL, ÇAYKUR ve TÜRKŞEKER özelleşti. (Keyman, 2010), (Aydın, 2010). Ayrıca TMO'nun piyasaya müdahale gücü, yaptığı alımlara sınır konularak azaltılmıştır.(Keyman, 2010).

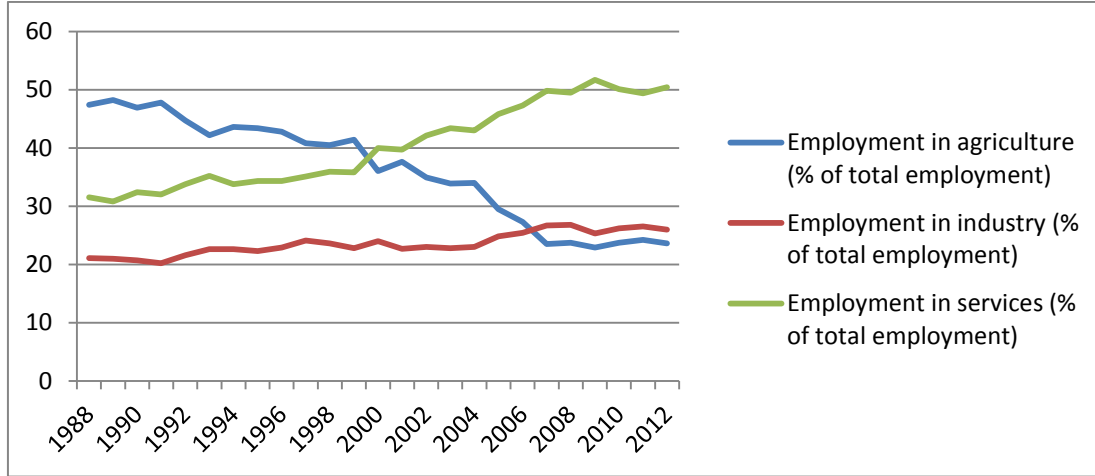
Sonuç olarak; Tarımda Reform Uygulama Projesi, tarım sektöründe, özelleştirmeleri ön plana çıkaran, devletin bütçeyi rahatlatma amacına ulaşamadığı ve büyük toprak üreticilerinin kazançlı çıktığı bir dönüşüme sebep olmuştur. Çiftçi, üretimiyle serbest piyasada rekabetçi ortamın bir bireyi olurken; piyasa ekonomisi de sınırlarını tarım sektörüyle daha da genişletmiştir. Yenilikten uzak, verimli üretimin sağlanamadığı, devletin ağır işleyen yozlaşmış çarkının egemen olduğu eleştirileriyle tarım sektöründe müdahaleci politikaları eleştiren algının yaratımı olan proje (Çalışkan ve Adaman, 2010), tarım sektörünü dışa açık, uluslararası piyasalarla iç içe bir hale getirmiştir. Bu yüzden, tarım insanlar için ana gelir kaynağı olmaktan çıkmış ek geçim kaynağı haline gelmiştir.

1950'lerden itibaren Türkiye'de kent nüfusu artarken; kırsal nüfus azalma trendi içine girmiştir.

Kaynak: World Bank Indicator

Bu yüzden de tarımdışı istihdam artarken, tarım sektöründe iş gücü kaybı olmuştur.

Kaynak: World Bank Indicator

Bu iki grafiğin özeti; Keyder ve Yenal’ın söyledikleri gibi, şehirli bir dünyada dolayısıyla şehirli bir Türkiye’de yaşadığımızın kanıtıdır. Türkiye’de köyde tarımla uğraşan kesim ilk önce iç pazarın gelişimi ve bunun etkisiyle ürettiklerinin metalaşması yoluyla piyasanın dinamiklerine uyum sağlamaya başlamış; neoliberal algının hakim olmasıyla ise piyasa tarımsal üretimi tamamen kontrol eder hale gelmiştir. Bu durum köyden kente göçün ana sebeplerdendir. Bunun yanında, teknolojik gelişmeler, eğitim ve sağlık olanaklarına erişim kolaylığı gibi nedenler; kırsal kesimde yaşayan insanlar için şehri cazip kılmıştır. Kısaca, çiftçi piyasanın getirmiş olduğu rekabet ortamında mülksüzleşmiş; şehrin gelişmişliğinin cazibesi ya da en basit haliyle sigortalı bir işte çalışma umudu bile çiftçiyi ücretli bir çalışan yapmıştır. Ancak, kente gelen nüfus kırsaldan kopmamıştır. Bu yüzden, bu insanlar için, tarım ana gelir kaynağı olmasa da her zaman ek gelir kaynağı olarak kalmıştır. Tarım sektöründe yaşanan bu gelişmeler (küreselleşmenin tarıma etkisi de diyebiliriz) ve iletişim – ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin de kırsal kesimin şekillenmesinde ve tarımın ana gelir kaynağı olmaktan çıkmasında etkin olduğunu söyleyebiliriz. (Keyder ve Yenal, 2010). Tarım dışı gelirlerin köylülerin ilgi alanına girmesi –özellikle güney ve batı kıyı bölgelerde turizmin yaygınlaşmasıyla küçük aile çiftçiliğinin azalması- gençlerin tarım dışı faaliyetlere daha çok ilgi duyması, ulaşım koşullarının 1980’ler öncesine oranla kolaylaşmış olması gibi etkenler, pek çoğu köylerde olmak üzere, ciddi sosyal ve ekonomik dönüşümlere yol açmıştır. (Keyder ve Yenal, 2010) Gelişen bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojileri, kırsal kesimde yaşayanları yaşadıkları yerlerden etmeden kentteki emek gücüne katılımınlarını sağlamıştır. (İlkkaracan ve Tunalı, 2010). Ayrıca, kente gidenlerin karşılaştıkları zorluklar ve yaşam koşullarının da kötü olması; ve bunların sonucunda bu kişilerin bir kısmının kırsala geri

dönmesinin kırsal nüfusun kente göç etmemesinin sebeplerinden olduğu da savunulabilir. (Yenal ve Keyder, 2010) Bu yüzden, insanlar topraklarını işletme şansına sahipken, şehirdeki iş imkânlarını da değerlendirme fırsatı bulmuştur. Ancak; bu durum daha çok, ne tarımın ne de kentte elde edilen işin tek başına geçim kaynağı olamayacağı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Çiftçiler; niteliksiz işçi olarak kentte düşük maaşlarla var olmaya çalışırken, tarım sektöründe de yaratılan rekabetçi ortamda ancak karın tokluğuna denilebilecek düzeyde bir şeyler elde etme çabası içine girmektedirler.

Sonuç olarak, 80 öncesinde devlet tarımı kalkınmanın ana aktörlerinden biri olarak görürken; aynı zamanda büyüyen şehir nüfusunu beslemenin de çözüm noktası olarak algıladı. 80 sonrasında ise, Türkiye neoliberal iktisadi algının egemen olduğu dünyaya ayak uydurma çabası içindeydi. Bu süreçte yapısal değişiklikler yapma çabası içinde olan Türkiye'nin tarımı da bu dönüşümden nasibini almıştır. Uluslararası finans kuruluşlarının verdiği krediler sonucunda istedikleri iktisadi dönüşümlerin tarım için dönüm noktası ise, 99 krizi ve sonrasında uygulanan Tarımda Reform Uygulama Projesi olmuştur. Bu proje sayesinde tarımda özelleştirmeler hız kazanmış, Türkiye tarımı küresel piyasalara uyumlu hale getirilip, küçük çiftçi rekabetçi ortamda uluslararası büyük kuruluşlarla baş başa bırakıldı. Sonuç olarak, küresel rekabet ortamında Türkiye'de tarım emeği kendi kontratlı işçi statüsüne evrilmiş, veya tarım üretici için ana geçim kaynağı olmaktan çıkıp ek gelir kaynağı haline gelmiştir. Yani, kırsal kesimdeki insanlar kırsalı terk etmeden niteliksiz işçi ve ucuz iş gücü olarak kentin emek gücüne enjekte olmuştur. Ayrıca, DGS(Doğrudan Gelir Desteği) uygulaması ile büyük toprak sahipleri kazanç elde ederken; üretici bu destekten faydalanamamış; projenin ana uygulaması olan DGS, küçük toprak sahiplerini ve üreticiyi desteklemekten uzak bir sonuç vermiştir. Kısaca, Türkiye'de tarım neoliberal algının etkisiyle küresel piyasa dinamiklerine uygun hale getirilirken, tarımın ana aktörü olan çiftçiyi rekabetçi ortamda yalnız ve korumasız bırakmıştır.

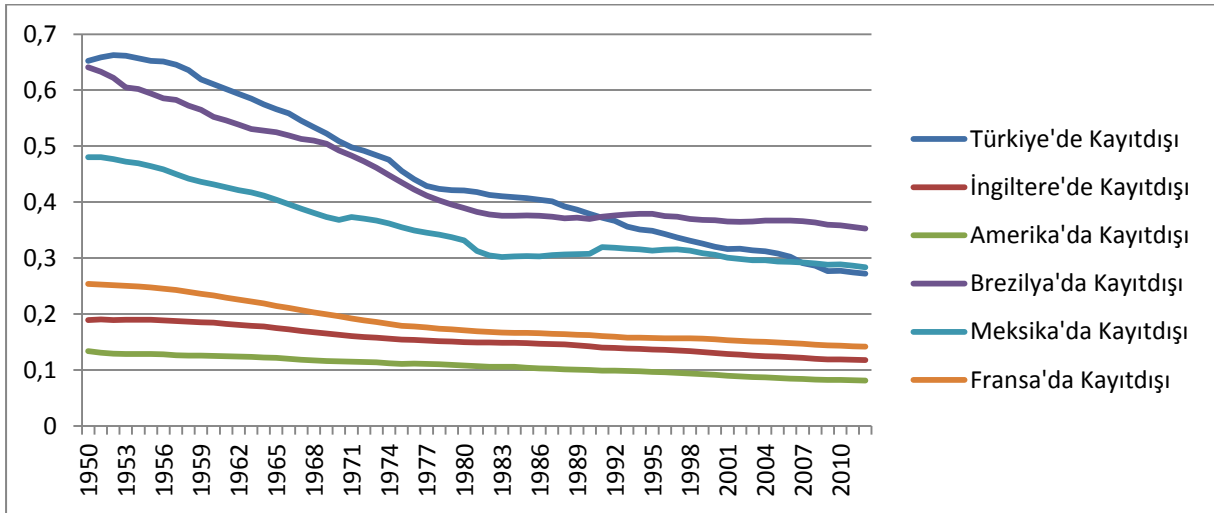
TÜRKİYE'DE ENFORMALİTE

Enformalite ya da Türkçe karşılığı kayıtdışı. Net olarak bir tanımı olmasa da kayıtdışı kavramı insanların yaşamlarının en derinlerindedir aslında Türkiye'de. "Bir Alışveriş Bir Fiş" sloganı ya da satıcıyla pazarlık yapıldığında fiş almazsanız son bir indirim daha yaparım cümleleri; biri işe girdiğinde "sigortalı mı?" sorusu bu kavramın Türkiye insanı için tanımıdır. Kayıtdışı kavramının genel geçer tanımlamalarından biri de şöyledir: "*Kayıtdışı ekonomi çalışanların, firmaların ve*

onların yapmış olduğu iktisadi aktivitelerin yasal sınırların dışında olması durumu” dur. (Reis, Urdinola ve Torres, 2009).

Kayıtdışı ekonomi; sigortasız işçi çalıştırmak, vergi kaçırmak ya da iş güvenliğinin getirdiği yükümlülükleri uygulamamak gibi örnekler üzerinden açıklanabilir. Kayıtdışı ekonomiyi yolsuzluğun bir alt kümesi olarak bakmak da mümkündür. Zira, kayıtdışı ölçülebilir bir kavramken, adam kayırmaca(torpil) ya da makam sahibi kişilerle yakın ilişki kurup ayrıcalık elde etmenin iktisadi anlamda diğer insanlara herhangi yük getirip getirmediği ölçülemez. Bu yüzden, yolsuzluk kavramını kullanmadan sadece kayıtdışı kavramını kullanmak Türkiye’de var olan yozlaşmanın sadece ölçülebilir tarafını ele alıp ahlaki boyutlarını daraltmaktır. Bu yüzden yazıda, Türkiye’de kayıtdışı ekonomi dışında, yolsuzluk üzerine de çıkarımlar yapılacaktır.

Bu bölümde, Türkiye’de kayıtdışılığın boyutlarını iyi algılamak ve diğer ülkelerle karşılaştırmak için ilk önce 1950-2012 yıllarına ait enformaliteyi gösteren verileri kullanacak; daha sonra ise sektörel bazda yapılmış olan Ceyhun Elgin’in çalışmasından yararlanılacaktır.

Kaynak:Ceyhun Elgin

Grafikten de görüldüğü üzere Türkiye’de enformalite çok büyük bir düşüş trendi içinde olsa bile oran hala %30’larda seyretmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki(Amerika, Fransa ve İngiltere) kayıtdışı oranı %10’larda seyretse de Brezilya ve Meksika gibi ülkelerde bu oran %30-35 arasındadır. Kısaca, Türkiye’deki kayıtdışı oranı Brezilya ve Meksika’dan daha iyiymiş gibi dursa da gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında oran oldukça yüksektir.

Ceyhun Elgin'in Türkiye'de sektörel bazda yaptığı çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'de kayıtdışı ekonomi toplam iktisadi faaliyetlerin %30'unu kapsamaktadır. Madencilik, inşaat, gıda ve eğitim gibi sektörler ortalamanın üzerinde kayıtdışı faaliyete sahne olmakla birlikte, en yüksek oran gıda sektöründe yakalanmıştır.

Ancak, yüksek kayıtdışılık oranına rağmen; aslında Türkiye'de enformel ekonomi düşüş trendi içindedir. Bu düşüşün en önemli nedenlerinden biri olarak, tarım dışı üretim ve istihdamdaki büyüme ve kırsaldan kente olan göçleri gösterebiliriz (Reis, Urdinola ve Torres, 2009). Yani, tarım sektöründe çalışan insan sayısındaki azalma ve bu insanların hizmet ya da sanayi sektörüne kayması sonucunda, Türkiye'de kayıtdışılığın en büyük sebeplerinden birinin etkinliği azalmaktadır.

Türkiye'de kayıtdışı iktisadi faaliyetlerin en önemli parçalarından bir tanesi de eksik ücret ve gelir beyanıdır (Adaman ve Çarkoğlu, 2013). Yani, diğer bir deyişle vergi kaçırma. Devletin düşük gelir gösterildiğinden dolayı gelir vergisinden elde ettiği kazançta düşme meydana gelmektedir. Sayıların ne söylediğine bakarsak, toplanan vergilerden elde edilen kazanç 2007 yılı verilerine göre GSYH'nın dörtte biridir. Bu oran OECD ve AB ülkelerinde aşağı yukarı %40 seviyelerindedir (Adaman ve Çarkoğlu, 2013). Bununla birlikte, vergi gelirinde azalmanın sosyal maliyetleri de dikkate değerdir. Vergi gelirindeki azalmalar, doğrudan sosyal güvenlik sisteminde aksaklıklara sebep olmakta ve devletin sosyal yönünün zayıflamasına sebep olurken bir bakıma kayıtdışılığa zemin hazırlamaktadır. Ya da, vergi gelirindeki azalma vergilere yapılan zamlarda artışa sebep olmakta ve bu da enformel ekonominin varlığını güçlendirmektedir.

Peki, vergi kaçırmanın neden olduğu kısır döngünün nedenleri nelerdir? İlk olarak, vatandaşın devlete olan güveni vergi kaçırma da etkin bir rol oynamaktadır. Bir diğer neden ise, insanların çevrelerindeki kişilerin vergi verme konusundaki tutumundan etkilenmeleridir. Bu etkilenme olumlu ya da olumsuz şekilde gerçekleşebilir. Örneğin, yapılan çalışmalarda net ampirik sonuçlara ulaşılamasa da, vergisini düzenli veren bir çevrede yaşayan bir insanın "bedavacı"(free rider) olma ihtimalinin diğerleri gibi sorumlu davranma ihtimalinden daha yüksek olduğu da gözlemlenmiştir.(Adaman ve Çarkoğlu, 2013). Ayrıca, yaş azaldıkça ya da eğitim seviyesi düştükçe de vergi kaçırma oranı artmaktadır.(Adaman ve Çarkoğlu, 2013).

Türkiye'de ekonomik yozlaşmanın göstergelerinden bir tanesi, kişisel çıkar için kamusal gücün kötüye kullanılmasıdır.(Türkiye'de Yolsuzluk Tezahürleri) Trafik polisinin hız sınırını aşan

sürücüye rüşvet karşılığı ceza kesmemesi ya da tapu memurunun yapması gereken işi ancak rüşvet karşılığı yapması bu kategoriye bilindik örnekler olarak verilebilir. Bu noktada, artık yolsuzluk kavramını da işin içine girmektedir. Zira; yazının başında da söz edildiği gibi, bu durumda, işin içine devleti maddi çıkarlar için aldatmanın yanında; iki bireyin karşılıklı çıkarına dayanan kamusal alan tahribatı da girmektedir.

Türkiye’de bir diğer yolsuzluk göstergesi ise akrabalık ya da eş dost vasıtasıyla iş yürütme alışkanlığıdır. Ancak bu kategoride maddi karşılık tam olarak belirlenemez.(Türkiye’de Yolsuzluk Tezahürleri). Ahbap çavuş ilişkisi üzerinden yürütülen bu tarz faaliyetlerin herhangi bir yasal yaptırımını yoktur. Yani, bu faaliyetlerin illegal olduğu söylenemez. Bu “uzun dönem karşılıklı ilişki” yolsuzluğun ve kayıtdışılığın hesaplanabilir yönünden çok etik açıdan incelenmesi gereken bir alan gibi gözükmektedir.

Türkiye’de yolsuzluk ve kayıtdışılık denildiğinde akla gelen bir diğer alan kamu sektörü veya yerel idarelerin işleyişidir. Enformel ekonominin sonucu olan vergi gelirindeki azalmanın yansıması olarak yukarıdaki bahsettiğim kurumlar kendilerini bağış adı altında toplamaya çalıştıkları paralarla finanse etmeye çalışmaktadırlar. Amaç kamu yararı olsa bile yöntemin enformel olması bu yöntemin ülke içinde ne kadar içselleştirildiğinin de örneği gibi durmaktadır.

Son olarak, politik alanda yaşanan oy karşılığı belli gruplara iltimas sağlamak yozlaşmanın göstergelerinden biri olarak gösterilebilir. Bu ilişki için “yolsuzluk gibi görünmeyen yolsuzluk” diyebiliriz. Çünkü bu durumda yasal olmayan herhangi bir şey yok gibi durmakta ve bir gruba sağlanan iltimas politik alanda normalmiş gibi de algılanmaktadır. Bu tarz bir ilişkinin herhangi bir toplumsal tepki oluşturmaması da aslında kayıtdışının yöntem olarak ne kadar benimsendiğine güzel bir kanıt oluşturmaktadır.

Sonuç

Yolsuzluk, yozlaşma ve kayıtdışı iktisadi faaliyetlerde bulunma. Bu saydıklarımızın hepsini rakamlara vurduğumuzda elde ettiğimiz yüzdeler işin sadece ölçülebilir kısmını vermektedir. Tarım dışı istihdamın artmış olması enformal ekonomide küçülmeye yol açsa da, “ekonominin üçte biri halen illegal yollarla faaliyetlerini sürdürmektedir” cümlesi işin sadece iktisadi boyutunu açıklamaktadır. İktisadi boyutun dışında, “insanların neden bu yola başvurduğu” sorusunun da cevaplandırılması gerekir. Devlete olan güvensizlik, çevrenin etkisi ya da firmanın boyutu, faaliyetlerin yasal sınırların dışına çıkıp çıkmamasına etki etmektedir.

Ancak, Türkiye ekonomisinin başlıca sorunlardan biri, yolsuzluk ve enformalitenin içselleştirilmiş olmasıdır. Bu sorunla ilgili, yolsuzluk ve kayıtdışılığın etik boyutunu ele almak gerekir. Eğer insanlar ahbab-çavuş ilişkisi ile işlerini halletmeye çalışıyorsa, ya da iktidara yakın olmak iş yaparken avantajı ve devletin kurumları kamu yararı için yasal olmayan yollara başvuruyorsa kayıtdışı kavramı yaşamımızın bir parçası olmuş ve normalleşmiş demektir. Böyle bir durumda, kayıtdışılığın etik boyutu ve kamu sektöründe bile bu kadar oldukça yaygın olan bir yozlaşmanın ekonomi üzerindeki etkilerini etraflıca düşünmek gerekir.

TÜRKİYE’DE SENDİKAL HAREKET

Şirketler; kârlarını maksimize edebilmek için; üretim kısmında olabildiğince maliyetlerini azaltmaya çalışırlar. Emek de onlar için üretimin vazgeçilmez parçası olmakla beraber en büyük gider kalemlerinden birini oluşturmaktadır. Emeği bir maliyet olarak gören şirketler, emek gücünün sahip olması gereken hakları olabildiğince azaltmaya çalışırlar. Bu durum karşısında, işçi sınıfı da örgütlenerek var olan haklarını korumak ve sömürülen emeklerini savunmak için mücadele etmektedir. Bu çatışmada; sendikaların, emeğin sömürüsüne karşı mücadele edebilmek için oluşturulan örgütler olarak işçi sınıfının yanında olması gerekmektedir.

Ancak, Türkiye’deki neoliberal dönüşümün yapıtaşlarından olan 12 Eylül sonrası, sendikalar işçi sınıfının mücadelesine destek vermekten çok cunta rejiminin sendikal hareketi bitirmeye yönelik yasalarıyla boğuşmak zorunda kalmış ve varoluş mücadelesi içine girmiştir. Bu baskıcı düzenlemeler karşısında DİSK (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) diğer sendikal hareketlere göre daha zor durumda kalmıştır. 1992 yılına kadar faaliyetlerine devam edemeyen DİSK’in yönetici kadrosundan birçok isim hapse atılmış ve bir kısmı da idam cezasıyla yargılanmıştır.(Adaman, Buğra ve İnsel, 2010). Sonuç olarak, kökleri 1950’lere uzanan ama esasen 1970’lerde hâkim hale gelen mücadelecî, ilerici sendikal gelenek yok olmuş; sendikalar aşırı merkezi, otoriter, bürokratik, şişkin ama güçsüz yapılar haline dönüşmüş; uzlaşmacı ve statükocu geleneğin hâkim olmasına engel olamamışlardır.(Koçak, 2014).

12 Eylül rejiminin sendikal hareketin mücadele gücünü kısıtlayan yasalarında üç ana değişiklik ön plana çıkmaktadır. İlk olarak; grev hakkı, ulusal güvenlik nedeniyle sendikaların, dolayısıyla işçi sınıfının elinden alınırken, ücret anlaşmazlığı tek grev yapma gerekçesi olarak gösterilmiştir. Diğer bir yasal düzenleme ise, toplu sözleşme yapabilme hakkını elde edebilmeleri için sendikaların örgütlendiği sektörün %10’u kadarını ve o sektördeki herhangi bir firmanın %50’si

kadarını üye olarak barındırma zorunluluğudur. Son olarak, sendikalara yeni üye alımında bürokratik aşamaların yoğunlaşması ve sendikaların üye sayısını arttırması eskiye göre daha maliyetli hale gelmiştir.(Adaman, Buğra ve İnel, 2010). Kısaca, devlet sendikal hareketi “Barajlarla, yasaklarla, sınırlamalarla dolu mevzuat” (Koçak, 2014) ile birlikte tabanından uzak, onların taleplerini savunmaktan ziyade işverenlerin gerçeklerini kabul etmiş bir oluşuma dönüştürmüştür. Bu yolla, sendikalar devlet ve işverenlerle ücret artışlarını tartışan ağır aksak kurumlara evrilmiş; ayrıca, tabanla yönetim arasındaki bu kopukluk, karar alım sürecinde en tepedeki başkan ve yönetimin fevri tutumlarıyla iyice derinleşmiştir. Sonuç olarak, sendika yönetimleri ve başkanları takım elbiseleri ve lüks makam arabalarıyla, bir bürokrat edasıyla politikacılara ve patronlara yakınlaşırken; işçi sınıfının vermiş olduğu mücadeleden uzaklaşmışlardır.

12 Eylül’ün neden olduğu bu açmazda, Avrupa Birliği’ne giriş süreci ve yapılan reformlarla biraz da olsa iyileşme gözlenmiştir. Ancak, kamu sektöründe çalışan işçilerin grev hakkının olmaması ya da sanayi sektöründeki 30’dan ve tarım sektöründe 50’den az çalışan barındıran firmalar yasal iyileştirmelerden yararlanamaması (Adaman, Buğra ve İnel, 2010), mücadelede yalnızlaşan işçilerin derdine derman olamazken; taşeronlaşma ya da sigortasız çalışma gibi sorunların işçiler için giderek derinleştiği bu dönemde sendikal mücadeleye darbe vurmuştur. İşçi hakları konusundaki yasal iyileştirmelerden küçük firmaların yararlanamaması da ayrı bir problemdir. Yani, küçük çaplı firmalarda büyüklere göre enformel aktiviteler daha yoğun olarak gözlemlenmektedir.(Reis, Urdinola ve Torres, 2009). Bu nedenle, örgütlü bir desteğe en çok ihtiyaç duyanlar kayıtdışı sorunundan dolayı burada çalışan işçiler olmaktadır. Ancak, yasal iyileştirmenin bu tarz firmalarda çalışanları kapsamaması; orada çalışan işçilerin üzerindeki baskının daha da arttığı anlamına gelmektedir.

Hali hazırda kayıtdışından ve işçilerin karşılaştığı zorluklardan dem vürmüşken, sendikaların ya da daha doğru bir ifadeyle örgütlü işçi sınıfının mücadelesinin önemini algılamak için, sömürünün ne düzeyde olduğuna dair bir şeyler yazmak gerekmektedir. Bu durumu anlamamıza yardım edecek kavramlardan biri de taşeronlaşmadır.

Neoliberal egemenliğin Türkiye ayağını ifade etmek için kullandığımız dilimize pelesenk olmuş 80’ler sonrası “taşeronlaşma” sözü, bu sistemin uygulanmaya başlanma dönemini belirtmek için de kullanılabilir. Taşeron, en basit ifadeyle; işverenin bazı işlerini başka firmalara yaptırması

anlamına gelmektedir. Önceleri sadece özel sektörün başvurduğu bu yöntem artık kamuda da kullanılmaktadır. Yani, hastanelerden belediyelere kadar kamunun her alanına yayılmış taşeronluk sistemi devlet eliyle de desteklenmektedir. Bu sistemin temel amacı işgücü maliyetlerinin düşürülmesi olduğundan; çalışanlar güvencesiz, sendikasız, toplu sözleşme yapma hakkı ellerinden alınmış olarak her an işten çıkarılabilme korkusuyla çalışmaktadırlar. İş ilişkilerinin, çalışma sisteminin esnekleştirilmesi ve kuralsızlaştırılması stratejisiyle yürüyen sistem “modern emek köleliği”(Hak-iş, taşeron işçi gerçeği) olarak da adlandırılmaktadır.

Tablo I- Özel ve kamu sektöründe kayıtlı taşeron işçi sayısı

Yıl	Alt İşverenler Tarafından Bildirimi Yapılan Sigortalı Sayısı		Alt İşverenler Tarafından Bildirimi Yapılan Toplam Sigortalı Sayısı
	Erkek	Kadın	
2002	358.511	28.607	387.118
2003	410.135	38.876	449.011
2004	537.471	44.019	581.490
2005	620.680	36.997	657.677
2006	862.528	44.625	907.153
2007	1.114.806	49.112	1.163.917
2008	1.207.785	53.846	1.261.630
2009	1.008.009	41.956	1.049.960
2010	1.240.128	53.775	1.293.898
2011	1.550.304	60.905	1.611.204
2012 (6. Ay)	406.541	21.306	427.845

Kaynak: İstanbul M.vekili Mahmut Tanal’ın 7/9123 sayılı soru önermesine verilmiş olan cevap

Yukarıdaki tabloda özel sektör ve kamu sektöründe çalışan kayıtlı işçi sayıları görülmektedir. Ancak, bu rakamlar sigortalı işçi sayısını vermektedir. Kayıtdışının %30’larda olduğu bir ülkede ve taşeron işçilikte sigortasız işçi sayısının oldukça çok olduğunu düşündüğümüzde sayılar gerçekten ürkütücüdür. Hak-iş’in yapmış olduğu taşeronlaşma üzerine araştırmanın verilerine göre ise, taşeron işçi sayısı konusunda kesin bir sayı belirlenmesi oldukça zor olmakla birlikte, şu an sadece kamuda en az 1 milyon 200 bin işçi çalıştırılmaktadır. Ayrıca, taşeron işçisinin ücret ortalamasının oldukça düşük olduğu görülmektedir. 1.000 TL’nin altında ücret alan işçiler % 50 gibi son derece yüksek bir orana ulaşmaktadır. Daha ayrıntılı ücret analizi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. (Sonuçlar anketin yapıldığı Şubat 2014- Harizan 2014 tarihleri arasında işçilerin verdiği cevaplara göre belirlenmiştir.)

Kaynak: Hak-İş, 2014

Bunun yanında; aynı araştırmada, bazı işçilerin asgari ücretten daha düşük aylık aldıkları belirtilmektedir. Taşeron işçileri yasal olarak gösterilen ücretlerin bir kısmını işverene geri iade ettiklerini dile getirmişlerdir. Bu sayede işverenler sosyal güvenlik priminin bir kısmını illegal yöntemlerle işçilerden geri almaktadırlar.

Araştırmanın bize sunduğu bir diğer sonuç ise, taşeron işçilerin önemli bir kısmının kıdem tazminatından mahrum bırakıldığı ya da ücretlerini zamanında alamadıklarıdır. Kadrolu işçilerin sahip oldukları ek gelir (fazla mesai, prim, vs.) gruplarından taşeron işçilerin yararlanamadıkları ortaya çıkmıştır.

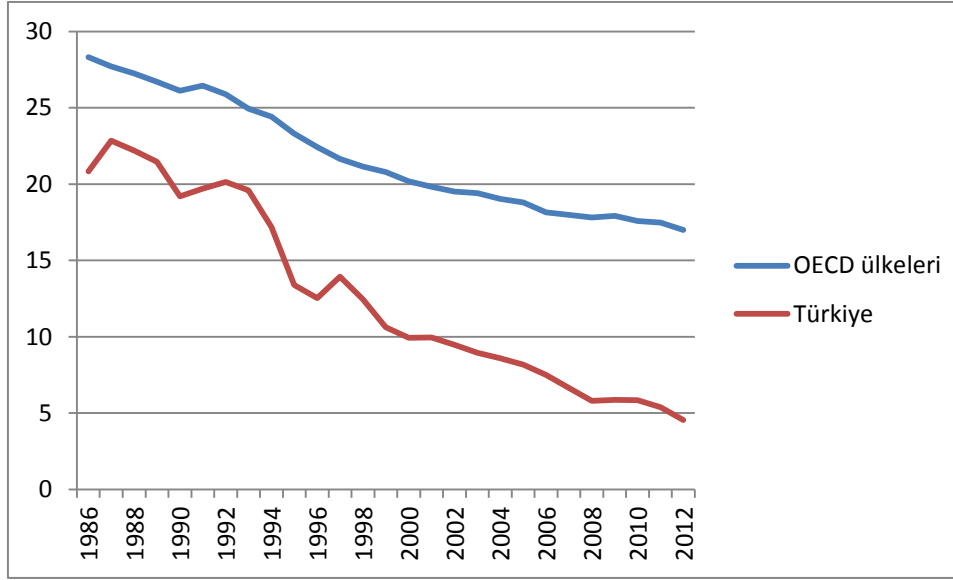
İş güvenliği ve sağlıklarının hiçe sayıldığı da taşeron işçiler tarafından dile getirilmektedir. Bu da denetimin yeterli düzeyde olmadığı anlamına gelmektedir. Taşeron işçilerinin % 80'den fazlası, sendikal haklarını kullanmalarının işverenler tarafından bir işten çıkartma sebebi olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ancak, taşeron işçilerin %88,5'lik düzeyde sendikalı olmak istedikleri de bir başka önemli veri olarak dikkati çekmektedir. Buradan da çıkarılacağı üzere emeğin sömürüsüne karşı mücadelede ilerici sendikal hareketin zorunluluğu kaçınılmazdır. Yani, taşeronlaşmanın önüne geçilmesinde en büyük rol sendikalara düşmektedir. Bu da; tabandan uzak, bürokratik çarkın içinde dağılmış bir yapıdan ziyade; tabanıyla daha yakın, emek mücadelesinde aktif örgütlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Fakat, dikkat edilmesi gereken bir başka nokta daha var. Türkiye'de kayıtdışı alanda boy gösteren küçük çaplı firmalar ve yasal sınırlar içinde kalan holdingler diyerek gruplandırma yapmak çok da doğru değildir.(Adaman, Buğra ve İnel, 2010). Çünkü taşeronlaşma tüm sektörlerde yayılmıştır ve emek sömürüsü düzeyi ve işçi haklarının ihlali her alanda yoğundur. Kadrolu

çalışanların da kendi haklarını savunan güçlü örgütlere ihtiyaçları vardır. En basitinden, Türkiye’de çalışma saatleri oldukça yüksektir. Haftalık çalışma saati yaklaşık olarak Türkiye’de OECD’nin 2011 verilerine göre 49 saatken, bu oran ABD haricindeki OECD ülkelerinde yaklaşık olarak 39 saattir. Devlet, halen hak arayışı için sokaklara inen çalışanları üretimi aksattığı için ülke çıkarlarına ters hareket etmekle suçlamakla ve bu söylem insanlarında algılarında gücünü korumaktadır. Diğer bir deyişle yönetim hak arayışını 12 Eylül döneminde yaratılan söylemlerle defetme çabası içindedir. Örneğin, resmi tatil ilan edilen 1 Mayıs İşçi Bayramı’nda bile devlet Taksim Meydanı’nda kutlamaya izin vermemekte ve orantısız güç kullanarak eylemleri durdurma yoluna gitmektedir.

Sonuç olarak; Türkiye’de, grev hakkı elinden alınan, üye alımı için noter şartı isteyen ya da toplu iş sözleşmelerine katılım için üye sayısı eşiğinin aşılmasını isteyen yasalarla sendikalar işlevsiz hale getirilmiştir. Sendikal örgütlemenin yasal olarak güvencesi kalmamış, işverenler sendikalı çalışanlarını işten çıkarmışlardır. Yasal yaptırım olarak 12 aylık maaşını ödemekle yükümlü olan şirketler bunu göze almış ve sendikalı işçileri kovmuşlardır. Örneğin, YÖRSAN işçilerinin Tek Gıda-İş Sendikası’nda örgütlenmesi üzerine işveren 400’e yakın işçiyi işten çıkarmış, işçilerin sendikal nedenle fesih iddiası ile açtıkları işe iade davası işçiler lehine sonuçlanmasına rağmen, işveren işçilere tazminat ve diğer yasal haklarını ödeyerek işbaşı yaptırmamıştır. Birleşik Metal-İş Sendikası’nın örgütlediği Sinter Metal Fabrikası’nda işveren sendikaya üye olan 350’den fazla işçiyi işten atmış, işçiler için “sendikal nedenle fesih” iddiası ile açılan işe iade davaları, işçiler lehine kesinleşmiş, ancak işveren toplamda işçilere 3 milyon TL ödeyerek bu işçileri işbaşı yaptırmak yerine tazminat ödeme yoluna gitmiştir. (DİSK ve Sosyal-İş Sendikası Raporu, 2012). Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, taşeronlaşma da hem işten atılma tehdidi hem de bölünüp parçalanmış işçi gruplarının örgütlenememesine neden olmasından dolayı sendikal örgütlenmenin önünü tıkamıştır. Türkiye’de sendikalılaşma oranı giderek düşmüş ve 2012 yılında %4,5’e kadar gerilemiştir. Aşağıdaki grafik 1986-2012 yılları arasındaki sendikalılaşma oranını vermektedir. OECD ülkeleri ve Türkiye’de bu oranda genel olarak bir düşüş trendi olsa da, Türkiye’deki keskin düşüşün sebepleri yukarıda konuştuğumuz sömürünün dozajının artması için oluşmuş uygun yasal zeminden kaynaklanmaktadır.

Kaynak: <http://stats.oecd.org/>

Sendikalaşma oranının düşmesinin yanında, yukarıda bahsedilen ortam işçi sınıfı ile kopuk bir sendikal yönetim oluşturmuştur. Kabul etmek gerekir ki, sendikaların en aktif olduğu 70'lerde bile sendika yönetimi ve işçiler arasında sağlıklı bir ilişki kurulamamış; işçi sınıfı ve sendika yönetimi arasında ast – üst ilişkisi oluşmuştur. Ancak, 80 sonrası bu durum daha da derinleşmiş; sendika yöneticileri emek mücadelesi veren bürokratlardan devlet ve işveren ile dirsek temasında olan bürokratlara evirilmişlerdir. Unutulmamalıdır ki, sendikal harekete her daim ilerici bir örgütlü mücadele vermesi şartıyla ihtiyaç vardır. Bunun için de, sendikalar kendi içlerinde vicdan muhasebesi yapıp değişen yapıya uyum sağlamalıdır. Ek olarak; devlet, mevzuattaki kuralları işçi sınıfı lehine yeniden yapılandırmalı ve taşeronlaşmaya son verip sendikalara grev yapma hakları geri verilmeli, işkolu ve işletme barajları kaldırılmalı, üyelik için noter şartı aranmasından vazgeçilmeli ve sendikalı işçi sınıfını işverenin gazabından korumak için yasal güvencenin derecesi artırılmalıdır.

Sonuç

Raporun bu bölümünde Türkiye'nin 80 sonrası dönüşümü, özellikle son on iki yıla odaklanılarak incelendi. Soma'da yaşanan felaketin sosyo-politik ve iktisadi boyutuyla ilgili olarak üzerinde düşünülmesi gereken sorular ve sorunlar irdelendi. Maden işçilerinin bu derece zor ve tehlikeli çalışma koşullarda çalışmayı sürdürmeyi kabullenmelerine yol açan unsurların neler olduğuyula ilgili nedenler tartışıldı. Bu soruya yanıt ararken, Türkiye'de sendikal mücadelenin güdükleştirilmesi ve sermaye yanlısı sarı sendikaların varlığı ya da bürokratik sendikal

örgütlenmeler dolayısıyla işçinin kendini ifade edebilecek alanlar bulamaması, enformalitenin yaratmış olduğu iktisadi yozlaşma, tarımda neoliberal dönüşümün çiftçiyi korumasız bırakıp ücretli emekçilere dönüşmesine neden olması araştırmada karşılaşılan problemlerdendi.

Bu çalışmadan çıkarılması gereken başka bir sonuçta Soma faciasının tek başına ele alınmaması gerektiğidir. Maden sektöründe Soma tek değildir. Sektörel bazda bakıldığında ise madencilik ; iş kazaları, denetimsizlik ve iş güvenliğinde açıklar ile enformalitenin görüldüğü tek alan değildir. Şırnak'taki madenler, Tuzla ya da Torunlar İnşaat'ta yaşanan ihmalden kaynaklı kazalar da unutulmamalıdır. Son olarak Ermenek'te yaşanan “kaza” ise Soma'nın son olmadığını ve ivedilikle teknik, yasal ve hukuki önlemlerin alınması gerektiğini göstermektedir. Soma 301 işçimiz bir günde hayatını kaybettiği için kamuoyunda büyük bir infiale sebebiyet vermiştir. Ancak, tedbirsizlikten ve denetimsizlikten her gün onlarca işçi hayatını kaybetmektedir. Kısaca, iş kazaları ve maden sektöründeki kazalarla ilgili tartışmamız, denetim eksikliğinin açıkça görüldüğü bu sektörde son yirmi yılda fevkalade güçlenmiş olan özelleştirme eğiliminin işçi sağlığı ve iş güvenliği açısından ne anlama geldiğinin ciddiyetle ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (Tablo 3, 4 ve 5) . Ancak unutulmamalıdır ki özel sektörü bu işin tek sorumlusuymuş gibi göstermek devletin yaşananlar konusunda suçsuz olduğunu göstermemektedir. Tam aksine Soma ve Ermenek'teki şirketlerin AKP hükümeti ile olan bağı unutulmamalıdır. Bu bağlamda, özel sektörün denetimi ve sorumluların cezalandırılmasının yanında, devletin bütün organlarıyla iç hesaplaşmasını yapması ve kamu vicdanını rahatlatmak ve işçi ölümlerinin önüne geçmek için gerekli tedbirleri acilen alması gerekmektedir.

Tablo 5

Türkiye’de TTK ve Özel İşletmelerde üretilen milyon ton taş kömürü başına düşen ölüm sayısı

	Taş Kömürü (TTK)	Taş Kömürü (Özel)
2000	3,98	59,25
2001	2,12	94,82
2002	3,56	80,38

2003	3,98	229,44
2004	2,66	76,78
2005	6,00	3,91
2006	1,97	3,77
2007	2,98	18,36
2008	4,41	11,50

Kaynak: TEPAV Maden Raporu, 2010

VI. “SOMA’YI HATIRLAMAK:HAKİKAT, ADALET, MÜCADELE” SEMPOZYUMU SONUÇ BİLDİRGESİ (24-25 EKİM 2014)

Soma Dayanışması olarak 24-25 Ekim 2014 tarihlerinde “**Soma’yı Hatırlamak: Hakikat, Adalet, Mücadele**” başlıklı bir sempozyum gerçekleştirdik. “*Bizce adalet sadece intikam ya da (ceza ne kadar ağır olursa olsun) sadece failleri cezalandırmak değildir. Adalet bir adaletsizliğin tekrarlanmamasını sağlayacak bir yaşamı mümkün kılmaktır.*” sözleriyle başlayan sempozyumda, Soma’dan gelen maden işçileri, çiftçiler, kadınlar, gençler ve ailelerin deneyim aktarımlarıyla; taşeronlaşma, sendikal mücadele, tarımın ekonomik büyümeye şartlanması sonucu geçirdiği dönüşüm üzerinden; çiftçilerin yoksullaştırılması ve madene bağımlı kılınmaları, çalışma koşulları ve işçigüvenliği, katliamın analizi ile beraber şimdiye kadar Soma’da yürütülen dayanışma deneyimlerinin aktarımları yapıldı. İş cinayetleri ile işbağlı hastalıklar, iş kazaları ve sakatlıklarSoma katliamı üzerinden gündeme getirildi. Hukukun hak ve adalet temelinden uzaklaşması sonucu resmi-hukuki boyutta verilen adalet mücadelesinin önündeki engellere değinildi. Ayrıca, “Soma’da Kadın Olmak” adlı forum oturumunda kadınların mücadele etmek durumunda kaldığı patriyarkal düzenin değerleri ve“mahalle baskısı”, kadın emeğinin değersizleştirilmesi ve bakım emeği üzerine tartışıldı. Yeni sosyal politikaların düzenlenmesi ihtiyacı ortaya çıkarken, alternatif bir ekonomi ve alternatif bir sendikal örgütlemenin nasıl olabileceği üzerine sunumlar yapıldı. Ardından gerçekleşen kapanış

forumunda ise alternatifleri, mücadeleyi ve bu sempozyum ertesinde neler yapılabileceğini ve nasıl bir ortaklaşmaya gidilebileceğini gündeme getiren tartışmalar yer aldı. Ayrıca, Boğaziçi Folklor Kulübünün de katkılarıyla bir anma gerçekleştirildi.

I. Soma özelinde katliam öncesi ve sonrasına dair genel bir görünüm sunmak ve taşeron sistemini, sendikal örgütlenme yapılarını, emeğin değişen formunu ve bunun sonuçlarını tartışarak sempozyuma başlandı. Türkiye’deki birikim rejiminin, ekonomik büyüme sloganıyla 1980’lerden günümüze devlet eliyle tarım alanlarını zaman içerisinde yok edişi vurgulandı. Bunun sebep olduğu yoksullaşma ve sermaye düzeninde köleleşen halkın sağlığı ve güvenliği öncelenmeden üretimin artırılmaya çalışılması adına yürütülen politikalar eleştirel bir açıdan gündeme getirildi.

II. Türkiye’de emeğin esnekleştirilmesi biçimlerine, kayıt-dışı istihdam oranlarına ve sendikasılaştırma girişimlerine vurgu yapıldı. Bu bağlamda; **a)** Taşeron sisteminin örgütlenmeyi kırmak, dolayısıyla emeğin maliyetini düşürmek amacıyla uygulandığı vurgulandı. Taşeronlaşmanın son on yılda ciddi ölçülerde arttığına dikkat çekilirken, yüzbinlerce işçinin güvencesiz, kayıt-dışı işlerde, ağır çalışma koşullarına katlanmak zorunda kalışı eleştirildi, taşeronlaşmaya karşı mücadele çağrısı yinelendi. Taşeron düzenlemesinin aynı nitelikteki işleri gerçekleştiren işçiler arasında yarattığı, örgütlenmeye ket vuran gerilimlerin de altı çizildi. **b)** Türkiye’de sendikalaşma oranının yüzde 9 civarında olduğuna dikkat çekildi. “Sarı Sendika”nın işverenin çıkarlarını savunan, işçilere söz hakkı verilmeyen bir oluşum olduğu ve işçi emeğinin değersizleştirilmesine katkı yaptığı görüşleri savunuldu. Bu noktada işçilerin söz sahibi olabileceği, bürokratik saltanattan uzak, yatay bir sendikal örgütlenmenin gerekliliği vurgulandı. Ayrıca, insanca çalışma koşulları için sermayeye karşı, işçiler lehine mücadele eden sendikaların bir araya gelmesinin zorunluluğu vurgulandı. Daha demokratik ve katılımcı, işçilerin söz-yetki-karar haklarını tanıyan kitlesel sendikaların yaratılması ihtiyacına dikkat çekildi

III. “Soma’yla Dayanışma Deneyimleri: Gözlem ve Aktarımlar” oturumunda, TODAP’ın ve Toplumcu Psikologlar’ın bölgede yürüttükleri faaliyetler aktarıldı. Ayrıca, ana akım psikolojinin travma sonrası stres bozukluğu ve yas sürecini indirgemeci bir biçimde, sorunu bireyde çözmeye odaklanan yaklaşımının yetersizliğine dikkat çekildi. Soma ve diğer bölgelerde yaşanan felaketleri mevcut toplumsal ve yapısal koşullarla birlikte ele almanın önemine değinildi.

Kazanın öncesinde ve sonrasında örülmüş olan toplumsal yapı ve ekonomik düzenin bireyler üzerinde çaresizlik hissi yarattığına da dikkat çekilerek, bu çaresizlik hissi, derin üzüntü ve izlenen politikaya duyulan öfkenin sebep olduğu travmaların sadece bireye odaklanan bir yaklaşımla analiz edilmesinin ve çözülmesinin imkansız olduğu önemle vurgulandı. Bu yaklaşımın politik bir tercih olduğu ve söz konusu travmayla sadece ana akım psikolojinin yöntemleriyle başa çıkılamayacağı; politik örgütlenme ve dayanışmanın, ‘birlikte olmak’ hissini yarattığı, bir terapi haline geldiği ve insanları güçlendirdiğinin gözlemlendiği iletildi. Cenazelerin hastaneye getirilmeden soğuk hava depolarına yığılmasınınve mezbahalara götürülmüş olmasının insanların zihinlerinde kalan kaza anı imajlarına etkileri üzerine konuşuldu. Madenci Evi’nin kadınlar ve çocuklarla yürüttüğü çalışmalar aktarıldı. Farklı şehirlerden gelen gönüllülerindestekleriyle çalışmalarını yürüten Madenci Evi’nde çalışanların dönüşümlü olarak 10 gün ile 3 ay arasında değişen sürelerde kaldığı, bu ilişkinin dışarıdan bakıldığında ‘yardım’ gibi tek taraflı bir kavram içerisinde algılanmasının sakıncasına değinilerek, “karşılıklılık” ve dayanışma kavramlarıyla anlaşılması gerektiği ifade edildi. Politik örgütlenmenin, bu katliamın sonuçlarını pasifize edilerek yaşayan insanlar için de bir ihtiyaç haline gelen dayanışmayı karşılıklı olarak herkes için sağlayan bir nitelik taşıdığı iletildi.

IV. “Ekonomiyi, Emeği ve Sendikayı Yeniden Düşünmek” oturumunda yeni bir sendikal örgütlenme yapısını nasıl düşünebiliriz sorusugündeme geldi. Sendikal hiyerarşi piramidinin ters çevrilmesi ve çalışanların/emekçilerin taleplerinden üretilen bir sendika için doğrudan temsilin mümkün olduğu bir sendika anlayışının gerçekleştirilmesinin gerekliliğine değinildi. Alternatif bir ekonominin yaratılabilmesi için büyüme eleştirisinin verilmesinin önemi, esnekleşen emek biçimleri ile ilgilimücadelenin artırılması, alternatif mekânlar yaratılabilmesi ve insanların kendilerini ekonomik özneler olarak düşünebilmesi için neler yapılabileceğine dair fikirler sunuldu. Büyümeyle önceleyen siyasetin eleştirel bir yaklaşımla yeniden düşünülmesive alternatif bir ekonominin kurulması ile farklı ilişkiler barındıran bir ekonomi için “müşterekleşme” kavramının önemine vurgu yapılarak, üretilen düzeydeenerjiye gerçekten ihtiyaç var mı, enerji tüketimi kimin işine yarıyor gibi sorular gündeme getirildi.

Forum ve Öneriler:

V. Ekonomik alternatifler üzerine konuşulan oturum ardından kapanış forumu düzenlendi. Forumda Sendika-Siyaset-Sermaye üçgeninde gerçekleşen bu katliamın ardından neler yapılabileceği üzerine tartışmalar yürütüldü.

VI. Yırca'ya acil destek verilmesi gerekliliği ilk gündem olarak yer aldı. Tarım oturumunda Yırcalı çiftçilerin de dile getirdiği gibi Yırca'nın zeytinciliğin bitirilmemesi için kritik önemde olduğu ve direnişin kalesine dönüşmesi gerektiği vurgusu yapıldı. Yırca'ya Soma ve civarındaki köylerden de destek verilmesi; bu nedenle diğer köylerdeki ve toplumun genelinin de sorumluluk alması için teşvik edilmesi gereği gündeme getirildi.

VII. Ayrıca, bölgede kadın emeğinin görünür kılınması ve kadınların emek piyasasında varlığının artması için yapılabileceklerinden kadın emeğinin kooperatif yoluyla örgütlenmesi, bakım emeğinin hane içinde kadının üzerinde olmasından dolayı eve bağlanan kadının ekonomik bir özne olabilmesi için kreş gibi ihtiyaçların aciliyeti, bir hak olarak dile getirilmesi gereği ve buna dair neler yapılabileceği üzerine tartışıldı.

VIII. Soma'da alternatif bir sendikal örgütlenmenin kurulmaması, var olan sendika yapılarının işçilerin haklarını savunamaması nedeniyle sendikal örgütlenmeye dair yürütülecek mücadele gündeme getirildi.

IX. Hukuk/hukuksuzluk üzerinden de ayrıca bir "kuşatılmışlık" hissi yaşayan Somalıların mücadelelerine nasıl destek verilebileceği, farklı alan ve mekanlardaki mücadelelerin nasıl ortaklaştırılabileceği önemli vurgulardandı.

X. Ayrıca sosyal politikaların yeniden düşünülmesi gerekliliği Soma'ya yapılan "yardım"lar bağlamında tartışıldı. Hayırseverliğe yaslanan politikaların getirdiği tehlikeler ve sosyal politikalar alanında "hak" temelli yeni düzenlemeler yapılmasının gerekliliği ifade edildi.

XI. Mücadele alanları ve mekânları için özgücümüzle neler yapabileceğimize dair yürüttüğümüz tartışmalarda, üniversitelerdeki bilgi üretiminin sorgulanması ve üniversitelerin kendi aralarında bir dayanışma ağı kurması gerekliliği öneri olarak sunuldu. Sempozyumların sayısı artırılarak ve farklı bölgelerde konuşmalar düzenlenerek kamuoyunda farkındalık yaratmak için çaba

gösterilmesi gerektiği konuşuldu. Bu sayede Soma'da katliamı görmüş, sermaye ve devlet baskısını hissetmiş insanların sesini daha çok duyurmasının önünün açılacağı vurgulandı. Bundan sonra yapılacak etkinliklere de Somalı işçilerin, ailelerin, kadınların ve gençlerin katılması, söz alması ve kendilerini ifade etme şansı bulması gereğinin altı çizildi.

XII. Kırsalda örgütlenen üreticilerin ve köy kooperatiflerinin ürünlerinin tüketiciye dolayimsız ulaşabilmesi için şehirde yaşayan tüketicilerin örgütlediği, Boğaziçi Üniversitesi Tüketim Kooperatifi (BUKOOP) benzeri kurulacak tüketici kooperatifleri ile kırsalda verilen mücadelenin kent ayağının oluşturabileceği iletildi. Ayrıca, dağıtım ağlarını da üretici kooperatiflerinin örgütlemesi yoluyla üreticinin güçlenebileceği konuşuldu. Tüketimi örgütlemek, farklı üretim-tüketim ağları oluşturmak için çeşitli bölgelerde kurulacak kooperatiflerin çevresindeki üreticiler için de alternatif bir ekonomi yaratabileceği vurgulandı. Bu deneyimin yaygınlaşması için gerekli çalışmaların yürütülmesi önerildi.

XIII. Soma üzerinden gerçekleştirilen mücadelelerin İstanbul Soma Dayanışması benzeri bir yapılanma ile ortaklaştırılması çağrısı gündemleştirildi.

Soma özelinde katliam öncesi ve sonrasına dair genel bir görünüm sunmaya çalıştığımız bu sempozyumda, özellikle Soma ve Kınık'tan gelen ve deneyimlerini paylaşan çiftçiler, işçiler, kadınlar ve gençlere; sendikalar ve derneklere; akademisyen ve araştırmacılara ve iki gün boyunca takip eden katılımcılara teşekkür ederiz.

Soma'da ve Türkiye'deki birçok yerde kaybettiğimiz emekçilerin anılarının mücadelemize güç katması umuduyla.

BOĞAZIÇI SOMA DAYANIŞMASI

REFERANSLAR

- Acar, Elif Öznur, ve Aysit Tansel. «Defining and Measuring Informality: The Case of Turkish Labor Market.» *ERC Working Papers in Economics*, 2014: 1-21.
- Adaman, Fikret. *Is Corruption a Drawbacks to Turkey's Accession to the Ruropean Union?* tarih yok. http://www.cee.boun.edu.tr/img/content_img/adaman.pdf (Eylül 2014, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Adaman, Fikret. «Türkiye'de Yolsuzluk Tezahürleri.» 2011.
- Adaman, Fikret, Ayşe Buğra, ve Ahmet İnel. «Societal Context of Labor Union Strategy: The Case of Turkey.» *Labor Studies*, 2007.
- Adaman, Fikret, ve Ali Çarkoğlu. «Turkey's Democratization Process : Determinants of Tax Evasion by Households, Evidence from Turkey.» Yazan Carmen Rodriguez, Antonio Avalos, Hakan Yılmaz ve Ana Planet . New York: Routledge, 2013.
- Adaman, Fikret, ve et al. «Hitting the Wall: Erdoğan's construction-based, finance-led growth regime.» *The Middle East in London*, April-May 2014: 7-8.
- Akbulut, Bengi, ve Fikret Adaman. «The Unbearable Charm of Modernization: Growth Fetishism and the Making of State in Turkey.» *na*, na: 1-10.
- Akder, A. Halis. «How to Dilute an Agricultural Reform: Direct Income Subsidy Experience in Turkey(2001-2008).» *Nova*, 2010.
- Aras, Zehra. *Sermayenin Küresel Saldırısı: Taşeronlaştırma*. Ocak 2013. http://marksist.net/zehra_aras/sermayenin_kuresel_saldirisi_taseronlastirma.htm (Temmuz 20, 2014 tarihinde erişilmiştir).

- Avrupa'nın Yapamadığını Türkiye Yaptı!* 4 Mart 2014.
<http://ekonomi.haberturk.com/para/haber/926718-avrupanin-yapamadigini-turkiye-yapti>
(Temmuz 6, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Aydın, Zülfikar. «Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture.» *Journal of Agrarian Change* 2, no. 2 (April 2010).
- Bayaner, Ahmet. «Türkiye Tarımı: Beklentiler ve Gelişmeler.» *TEPGE*, Aralık 2013.
- Buğra, Ayşe. *Soma Raporu: Sosyal Politika Bölümü*. 2014.
- Çakmak, Erol H, ve Hasan Dudu. «Agricultural Policy Reforms in Turkey: Sectoral and Micro Implications.» *Nova*, 2010.
- Çalışkan, Koray, ve Fikret Adaman. «The Logic of Neoliberal Agricultural Reform Initiatives: Perspectives and Consequences.» *Nova*, 2010.
- Çelik, Aziz, röportaj yapan Nilay Vardar. «Çağımızın Esnekliği Taşeronlaşma.» *Bianet*. (30 Ocak 2012).
- Eğilmez, Mahfi. *Hazine Faizi*. 15 Mayıs 2012. <http://www.mahfiegilmez.com/2012/05/hazine-faizi.html> (Temmuz 6, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Elgin, C., ve B. Sezgin. «Informality in Different Sectors: Evidence from a Firm-Level Survey in Turkey.» *EEFS 13th Annual Conference*. Atina, tarih yok. 2014.
- Günaydın, Gökhan. *Tarım Politikaları ve Tarımsal Yapıdaki Değişimler*. 22 Nisan 2010.
<http://www.karasaban.net/tarim-politikalari-ve-tarimsal-yapidaki-degisimlertayfun-ozkaya/> (Ekim 1, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Gürkaynak, Refet S, ve Selin Sayek-Böke. «KP döneminde Türkiye ekonomisi.» *Birikim*, na: 64-69.
- Karapınar, Barış, Fikret Adaman, ve Gökhan Özertan. «Rethinking Structural Reform in Turkish Agriculture.» *Nova*, 2010.
- Keyder, Çağlar, ve Zafer Yenal. *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İstanbul: İletişim, 2013.
- Keyder, Çağlar, ve Zafer Yenal. «Rural Transformation Trends and Social Policies.» *Nova*, 2010.
- Keyman, E. Fuat. «Modernization, Globalization and Development: The State Problem in Turkey.» *Nova*, 2010.
- Koçak, Hakan. *Sendikaların Vaziyeti: Karamsar ama Çaresiz Değil*. 27 Temmuz 2014. (Eylül 21, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Müteahhitlerden Konut Sektöründe Balon Uyarısı*. 25 Temmuz 2014. www.bildiginekonomi.net
(Ağustos 2014, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Öngel, Serkan M. *Türkiye'de Taşeronlaşmanın Boyutları*. DİSK-AR, tarih yok.

- Reis, J. G., D. Angel-Urdinola, ve C. Q. Torres. «Informality in Turkey: Size, Trends, Determinants and Consequences.» *Worldbank*. 2009.
- Schneider, Friedrich. «Size and Progression of the Shadow Economies of the Shadow Economies of Turkey and Other OECD Countries from 2003 to 2013: Some New Facts.» *Ekonomi-tek* 2, no. 2 (2013): 83-116.
- Taşeronlaşma nasıl hız kazandı?* Ekim 2012.
<http://meydangazetesi.org/gundem/2012/09/taseronlasma-nasil-hiz-kazandi/> (Temmuz 15, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Taymaz, Erol. «Informality and Productivity: Productivity Differentials between Formal and Informal Firms in Turkey.» *ERC Working Papers*, 2009.
- Tesbi, Mehmet Ali. *ÇİFTÇİLERE ÖDENEN “DOĞRUDAN GELİR DESTEĞİ”*. tarih yok.
<http://www.tarim.gen.tr/tesbi/101.htm> (Ekim 9, 2014 tarihinde erişilmiştir).
- Türkiye Ekonomi Notu 2014-2*. tarih yok.
http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/WB_TREN_2014_2_03042014_TR.pdf (Temmuz 2014, 6 tarihinde erişilmiştir).
- Türkiye’de Sendikal Örgütlenme*. DİSK ve Sosyal-İş Sendikası, 2012.
- Türkiye’de Taşeron İşçisi Gerçeği Araştırması*. Hak-İş, 2014.
- Yıllara Göre Tütün Üretim Miktarı*. tarih yok. <http://www.tutunbirliigi.com/index.php/2013-01-08-23-19-01/2013-01-08-23-21-55/tuetuen-ueretim-miktar> (Ekim 5, 2014 tarihinde erişilmiştir).